خاطرې:

د يــوې دورې لنــډ تاريخ
(1881_1869)

ليكوال
محمود طرزي

پښتو ژباړن
پوهاند ډاكتر محمد حسن كاكړ

Download from: aghalibrary.com

د کتاب ځانګړنې

د کتاب نوم :: خاطرې: د يوې دورې لنډ تاريخ(1869_1881)
ليکوال :: محمود طرزي
پښتو ژباړن :: پوهاند ډاکتر محمد حسن کاکړ
خپرندوی :: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه_ جرمني
چاپ کال :: 1386ل (2007ع)
چاپ شمير :: 1000 ټوکه
د خپرونو لړ :: (99)
کمپوز :: ذبيح شفق

چاپ او کمپيوتر حی

د دانش خپرندويي ټولني تخنيکي خانګه _ پيښور

Tel:+92-91-2564513/Email:danish2k2000@yahoo.com

Download from: aghalibrary.com

د خپرندويې ټولنې يادښت :

د محمود طرزي د خاطراتو يوه
په زړه پورې ځنډه

د افغانستان په معاصر تاريخ کې د محمود طرزي د کارنامو او تاريخي نقش په اړه بيلابيلې ليکنې او څيړنې شوې دي . هغه د نوي افغانستان د تاريخ په مهم پړاو کې نه يوازې يو نوميالى ژورناليست ، ليکوال او شاعر و ، يو هيوادپال مبارز هم و .

دغه اثر چې اوس يې تاسو لولئ ، د محمود طرزي د ژوند د لومړي پړاو ځينې په زړه پورې پيښې په خپله ځولۍ کې رانغاړي او ليکوال د خپل ژوند په اواخرو کې په ترکيه کې پيل کړې او ځرنګه چې په همدغه وخت کې ناروغه شوی او بيا وفات شوی دی ، د ژوند خاطرې يې نيمګړې پاتې شوې دي . څه وخت مخکې دغه کتاب له دري ژبې ښاغلي حميد طرزي انګريزي کړی اوخپور کړی دی . سره له دې چې د دري متن د خپرېدو ژمنه يې هم شوې ده ، خو موږ ته يې لا د هغه متن د خپرېدو معلومات نشته .

نوميالي افغان مورخ پوهاند ډاکتر محمد حسن کاکړ دغه اثر له انګليسي ژبې څخه پښتو کړی او دا دی د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا خپرېږي.

موږ خوشحاله يو چې دغه اثر د نوي افغانستان د جوړېدو د ۲٦۰ کليزې د نړيوال جشن په وياړ خپروو او د افغانستان د تاريخ مينه والو ته يې وړاندې کوو .

په درنښت

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې د مشرتابه جرګه

د ۲۰۰۷ ع . د سپيټمبر ځلورمه

د ۱۳۸٦ ل . د وږي ۱۳

جرمني ، د کولن ښار

د پښتو ژباړن سريزه

محمود طرزي)1864_1934(د فکر، ادب او شعر په ډګر کې د معاصر افغانستان يو ځلانده ستوری دی. دده د ژوند کيسه افغانانو ته الهام ښوونکي او سرمشق کيدلی شي، خو دغه خاطري د هغه د ټول ژوند پيښو په اړه نه دي.

دا د طرزي د لومړنۍ ځوانۍ خاطري دي، چې له **1869** نه پيل کيږي او په **1881** کې پای ته رسيږي، ياني په هغه کال کې چې امير عبدالرحمن دی له خپلې ټولې کورنۍ سره له وطن نه بيرون کوي او په پای کې دوی ټول په عثماني سوريې کې هستوګن کيږي. طرزي بيا د شلمي پيړۍ په سر کې چې امير حبيب الله په بهر کې افغان مهاجران بيرته وطن ته بولي، خپل هيواد ته ستنيږي. په دغه وخت کې **47** کلن طرزي د امير حبيب الله په اجازه په کال **1911** کې د سراج الاخبار په چلولو پيل کوي.

طرزي د سراج الاخبار له لارې کوم هغه عصري فکرونه، چې په جلاوطنۍ کې يې له اسلامي او اروپايي سوچ والانو نه خپل کړي، خپروي. په تيره چې د ازادۍ او وطنپالنې په پلوي او د امپرياليزم په مخالفت دي. د طرزي ليکنې په تحول منونکو افغانانو باندې په خاص ډول اثر کوي. طرزي وروسته د پاچا امان الله په واکمنۍ کې لوړو دولتي مقامونو ته رسيږي او په دغه ډول د پاچا امان الله د سمون غوښتونکي او ژوند ښه کوونکي حکومت په چلولو کې هم برخه اخلي، ترڅو چې د **1930** کال په سر کې د ملايانو او پيرانو په لمسونو د ستنپالو افغانانو په فشار له پاچا امان الله سره يوځای د دويم ځل لپاره له خپل هيواد نه ايستل کيږي. په دغې تراجيکې پيښې سره د افغان لومړنی اوشتون پال، ژوند پال او خپلواکي پال غورځنګ ځپل کيږي او د حکومت واکې د يوې لنډې مودې لپاره د په شا تلونکيو او تر زياتې اندازې د نالوستو په لاس ورځي، افغانستان د عصريت او تمدن له کاروان نه کلونه کلونه بيرته غورزول کيږي او په دې ډول د وطن، ازادۍ او پرمختګ لپاره د پاچا امان الله او محمود طرزي ارمانونه وچ کيږي.

لکه چې دمخه ويل شوي دغه خاطري د محمود طرزي له لومړي مهاجرت او د پاچا امان الله په واکمنۀ کې د هغه له وندې او د دويم مهاجرت دورې نه، نه غږيږي که څه هم له ملي، مدني او سياسي نظر نه دا د هغه د ژوند ډير مهم وختونه دي.

حميد طرزی په خپلې سريزې کې وايي، چې ارواښاد عبدالوهاب طرزي تر **1911**پوري د خپل پلار ژوند پيښې څيړلي او د قلم کوتو ته سپارلي. دغه برخه به له دې لامله مهمه وي، چې طرزي څنګه د مهاجرت په دوره کې له اسلامي او اروپايي متفکرانو نه متاثر شوی او کوښښ يې کړی، چې د وطنپالني، ملت پالني او ازادۀ په اړه د هغو او خپل فکرونه خپلو تحول منونکو وطنوالو ته ورسوي او په ژوندانه کې يې پلې کړي.

د طرزي له دغې خاطري نه دغه هيله کيدلی نه شي. دا د هغه د اولې ځوانۀ خاطري دي، په دغه وخت کې پيښو په ده اثر کړی، نه ده پر پيښو. په هغه سربيره د خاطرو يوه برخه يې د نورو په تيره د خپل پلار غلام محمد طرزي روايتونه دي. البته غته برخه يې د هغه د خپلو ليدنو کتنو محصول دی. بله دا چې ده دغه ټوله ليکنه د ژوند په ورستي کال)**1933**(کې له خپلې حافظې نه کړي، نه د ليکل شويو يادښتونو له مخې. په هغه وخت کې دی ناروغ هم و او دغه ناروغي بيا دومره سخته شوه، چې له ليکلو نه يې وغورزاوه او ژوند يې ورختم کړ. دده د زوی په روايت ده غوښتل، چې دغه خاطري دده د ټول ژوند په اړه وي)[1](. هغه دغه خاطري هم په پنسل ليکي وي، چې ښاغلی حميد طرزي هغه بيا تنظيم او ايډيت کړي دي. په دغه حال کې لکه چې حميد طرزی هم وايي، د متن په رقمونو کې شايد مبالغه هم وي. له هغه نه پرته ددغې خاطري د متن ځينې برخې د وخت له پيښو سره سر نه خوري. له دې لامله ما په لمن ليك کې دغه تيروتنې لږ څه په اوږده ډول سمې کړي او ځای ځای مې تبصري هم پري کړي دي، خو په دې کې شك نه شته، چې محمود طرزي ددغو خاطرو په ليکلو کې له رښتين توب نه کار اخيستی دی. څنګه چې محمود طرزي يو ماهر او پوخ ليکوال و، دده دغه خاطري په زړه پوري او تبصري او نظرونه يې روزونکي دي. "د طرزي د رښتين توب څرګند ثبوت د هغه دغه وينا ده: له وطن نه ووتلو "...په دغه کاروان کې هيڅ يوه زما په ګډون د هيواد لپاره احساسونه، نه لرل."

طرزی دا هم وايي، چې "د برتانيي د نفوذ او قدرت په هسکيدو او په افغانستان کې د هغو په خوريدلو سره د هيواد پالني، ازادۀ او خپلواکۀ ايډيالونه د خلکو له ذهنونو

نه ورو ورو وتلي وو. دا ډېر وروسته و، چې هغه بیرته ژوندي شول."

په دې کې شك نه شته، چې د هیواد پالني، ازادۍ او خپلواکۍ د ایډیالونو په بیرته ژوندي کولو کې د محمود طرزي ونډه دومره غټه وه، چې ساری یې نه لیدل کیږي. په مجموع کې محمود طرزي د خپلواکۍ، ازادۍ، عصریت او پرمختك په اړه په عمومي ډول د بدلون پالو او په خاص ډول د مشروطه غوښتونکیو افغانانو په رونولو او عمل ته د هغوی په هڅولو کې غټ رول لوبولی دی. له بده مرغه په حاضر مهال کې دغه روحیه یو ځل بیا خفیفه شوي، اوس یوه بل محمود طرزي ته ضرورت دی، چې د هغې د بیرته ژوندي کولو او پیاوړي کولو لپاره یو نوی پیاوړی غورځنك په پښو ودروي.

په پای کې له محترم پوهاند ډاکتر ابراهیم مجید سراج نه مننه کوم، چې ددغې رسالې انګریزي متن یې ماته ښلی او خوښ یم په دې، چې هغه ما د لوستونکیو لپاره په پښتو اړولې او د لیکوال زرین انځور په مشرۍ د کلتوري ودې ټولنې خپره کړې ده.

په درناوي

پوهاند محمد حسن کاکړ

اګست **2007**_ کلیفورنیا

یادښت:

1_ ښاغلی عبدالغفور روان فرهادي، شخصي مفاهمه، استانبول، جولای **2007**.

❋ ❋ ❋

د انګريزي ژباړن سريزه

د محمود طرزي په هکله ډير څه ليکل شوي، په تيره د شلمي پيړۀ په لومړيو لسيزو کي د افغان ملت پالني، خپلواکۀ او عصري کيدو په موضوع ګانو باندي د هغه د ليکنو په اړه. ددغو په پرتله، د هغه د وروستيو څلورو کلونو په اړه لږ څه معلوم دي، چي په دوم مهاجرت کي يي تير شوي دي. دغه دوره د سمون پال پاچا امان الله له لويدلو نه وروسته وه، چي حبيب اله چي خلکو د "سقاو زوی" په نامه يادوه، ورته د پای تکی کيښود. دغي پيښی د طرزي هغه ارمان په سين کي لاهو کړ، چي د خپل هيواد د ځلاندي راتلونکي لپاره يي لاره.

سره له دي هم دغو کلونو ورته موقع ورکړه، چي خپلي لومړنۀ ميني)شعر(ته ځير شي. دی چي د خپل محبوب استانبول په ښکلا او کلتور هڅول شوی و، د شعرونو دوه ټولکي يي د "غم لړلي" او "مړاوي" په نومونو وليکلي، چي په کال **1934** کي خپري شوي. په هغو کي د ورځي د مهمو ټولنيزو، سياسي او فلسفي مسئلو په اړه د هغه اندونه او احساسونه ځای شوي دي. لومړنۀ ټولکه د ليکونکي هغه کړاو او اغفال نه تښتيدلو ته په تينګه متوجه ده، چي د هغه د سمون او پرمختك ارمان د ناپوهۀ او تعصب په شا تلونکيو قوتونو په خپکۀ بدل کړی و. دی چي په قومي او فيوډالي ټولني باندي په تينګه انتقادي و، ملايان يي په خاص ډول د بيرته پاتي توب د حال مسؤل کنل.

ددغو کلونو په بهير کي د هغه مشر زوی عبدالوهاب طرزي په پرله پسي، څو په نابرياليو ډول ورنه هيله کوله، چي خپلي خاطري د قلم کوټو ته وسپاري. بيا نو په پای کي په کال **1933** کي يوه ورځ هغه د خپلو خاطرو په ليکلو پيل وکړ. له بده مرغه د همدغه کال په نومبر کي په **68** کلنۀ کي مرګ ددي خنډ شو، چي هغه د خپل ژوندانه له لومړۀ برخي څخه چي **1869** نه تر **1881** پوري رسيږي، زيات څه وليکي.)د هغه د ژوند کيسه تر **1911** پوري چي په هغه کال کي د سراج الاخبار دوه_اونيز اخبار چلول پيل کړل، د عبدالوهاب طرزي له خوا څيړله شوي او ليکلي شوي ده، چي زر به خپره شي.(

د طرزي د اولو وختو يادونه، چي د امير شير علي، امير محمد يعقوب او امير عبدالرحمن له واکمنيو سره سر خوري، تر **16** کلنۀ پوري وده کوي. دی د خپلي شي حافظي په ډاډيني د خپل ژوند هغه پيښی په زړه کوي، چي د هيواد له تاريخ سره اوبدلي شوي دي.

د محمود طرزي لومړنۀ ځواني په ډيره اندازه د هغه د پلار غلام محمد طرزي په عقلاني او هنري غونډو سره

اغيزمنه شوي ده. پلار يي له تينګو دموکراتيکو فکرونو سره يو وتلی شاعر، اديب او ارستوکرات و. په وروستيو کلونو کي د عثماني فيلسوف او مولف احمد مدهت، څخه په ژور ډول اغيزمن شوی، بي له دي چي يي ورسره ليدلي وي. ده دغه وتلی ښوونکی يواځي د هغه له ليکنو نه پيژنده. دی چي څومره ډير وګرځيد او لوستل يي وکړل او له ځوانو ترکانو، عقليانو او سياست کوونکيو سره يي د حکومت، ساينس او کلتور په موضوع کانو بحثونه وکړل، په همدغه اندازه د خپل هيواد، خپلواکۀ او پرمختك ته ليوال شو. پوهني او سمون ته د هغه تينګي عقيدي دی په پای کي وهڅاوه، چي خپل هيواد ته ستون شي او د خپلو وطنوالو د مانوي او اخلاقي لوړتيا لپاره کوښښ وکړي.

محمود طرزي نه درباري او نه سياس و، قدرت يي هيڅکله ونه غوښته، د استبداد او امپرياليزم مخالف و، په دغسي روښانه شوي اسلام معتقد و، چي سمون او ډيموکراسۀ ته اوړي او په دغه فکر و چي ختيځ له لويديځ نه ډير خه زده کولی شي، په تيره په ساينس او تکنالوجۀ کي.

ما دغه خاطري[1] ژباړلي او ايډيت کړي دي، نه يواځي ددي لپاره چي دا د ليکونکي او د هغه د زوی هيله وه، چي د يوه بيوګرافيك او تاريخي اثر په شان چاپ شي، بلکي ددي لپاره هم چي هغه له اوسني په غم لړلي بحران سره په څرګند ډول نسبت لري، چي افغانان ورسره مخامخ دي. زه هم په دغه فکر کي ځان شريك ګڼم، چي که يو ملت په خپلي تيري سترګي پټي کړي او په خپل تاريخ کي د حقيقت په څيړلو کي پاتي راشي، له راتلونکي سره په باوري ډول مخامخ کيدلی نه شي.

د زړه له کومي نه هيله کوم، چي دغه ليکنه ددغه اريانونکي او په ظاهر کي نه پای ته رسيدونکي بدمرغۀ ته د شي پوهاوي لپاره مرسته وکړي.

وحيد طرزی
جينوا، **1997**

يادښت:

__1_ ايډيت کول ددي لپاره ضروري وو، چي يواځي د متن له سره متوافق توب ښه کړي. په ياد دي وي، چي ليکونکی څه وخت چي دغه خاطري کشلي، په ځان روغ نه و. دا هم بايد وويل شي، چي ځيني رقمونه چي يواځي د ياد له مخي ليکل شوي، ممکن د مبالغي په خوا روان وي. غواړم خپل وطنوال خبر کړم، چي هغوی چي انګريزي لوستلی نه شي، ددغه متن فارسي نسخه د چاپيدو لپاره د تياري په حال کي ده. ❃ ❃ ❃

د خپرندويي ټولنې يادښت :

د محمود طرزي د خاطراتو يوه په زړه پورې ځنډه

د افغانستان په معاصر تاريخ کې د محمود طرزي د کارنامو او تاريخي نقش په اړه بيلابيلې ليکنې او څېړنې شوې دي . هغه د نوي افغانستان د تاريخ په مهم پړاو کې نه يوازې يو نوميالی ژورناليست ، ليکوال او شاعر و ، يو هيوادپال مبارز هم و .
دغه اثر چې اوس يې تاسو لولئ ، د محمود طرزي د ژوند د لومړي پړاو ځينې په زړه پورې پېښې په خپله ځولۍ کې رانغاړي او ليکوال د خپل ژوند په اواخرو کې په ترکيه کې پيل کړې او ځرنګه چې په همدغه وخت کې ناروغه شوی او بيا وفات شوی دی ، د ژوند خاطرې يې نيمګړې پاتې شوې دي . څه وخت مخکې دغه کتاب له دري ژبې ښاغلي حميد طرزي انګريزي کړی اوخپور کړی دی . سره له دې چې د دري متن د خپريدو ژمنه يې هم شوې ده ، خو موږ ته يې لا د هغه متن د خپريدو معلومات نشته .
نوميالي افغان مؤرخ پوهاند ډاکټر محمد حسن کاکړ دغه اثر له انګليسي ژبې څخه پښتو کړی او دا دی د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې له خوا خپريږي .
موږ خوشاله يو چې دغه اثر د نوي افغانستان د جوړيدو د ٢٦٠ کليزې د نړيوال جشن په وياړ خپروو او د افغانستان د تاريخ مينه والو ته يې وړاندې کوو .
په درنښت

د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې د مشرتابه جرګه
د ٢٠٠٧ ع . د سيپتمبر ځلورمه
د ١٣٨٦ ل . د وږي ١٣
جرمني ، د کولن ښار

د لوی او ښښونکي خدای په نامه

پيلامه

ددي لپاره چي په هغي کيسي ښه پوه شئ، چي زه يي دلته کوم يوه لنډه ليکنه به د خپل محمدزيي قوم په اړه وړاندي کړم، چي له 1826 نه يي تر 1979 پوري پر افغانستان حکومت کړی دی[1]. دغه ليکنه چي له تاريخ او ژوند ليك څخه غربيري په زياته اندازه زما له خپلو يادونو او د هغو روايتونو له مخي برابره شوي، چي له خپل پلار نه مي اوريدلي دي.

د محمدزي قوم لنډ تاريخ او غوره شوی ژوندليك

سردار پاينده محمد هغه نيکه دی، چي زامنو يي پر افغانستان حکومت کړی دی. له بيلو بيلو ښوونه د هغه له يوويشت زامنو نه يو څو زما په ياد پاتي دي.

وزير فتح د شاه محمود د وزير په توګه په پته کوښښ کاوه، چي واك خپل قوم ته وليږدوي. له خپل مقام نه په استفادي سره يي خپل ځيني ورونه په ټولي امپراتورۍ کي واليان وګومارل. سردار محمد عظيم د کشمير والي و.

امير دوست محمد وروسته له هغه چي د سدوزي امير واکمني پای ته رسيدلي او کابل او جلال اباد د انګريزانو له خوا نيول شوي وو، د هغو له خوا په لوديانه کي بندي شو، خو د انګريزانو پوځ په کابل کي د وزير محمد اکبر، د نورو سردارانو او قومي مشرانو په کوښښ سره پوپناه شو او يو شمير نظامي افسران او ښځي يي يرغملي شوي[2]. انګريزانو موافقه وکړه، چي امير دوست محمد به د افغانستان د امير په توګه د يرغملو د ازادولو په بدل کي خوشي کړي.

هغه پينځه کندهاري سرداران، چي يو په بل پسي په کندهار کي په واك شول دا دي:

سردار پردل تر ټولو مشر و.

سردار شهر دل په ځوانۀ کي مړ شو.

سردار کهندل په کندهار کي کلونه کلونه واکمني وکړه.

سردار رحمدل يو نوميالی شاعر و.

له ادبياتو، په خاص ډول له شعر سره زما د پلار لومړنۀ پيژندګلوي د هغه د غونډو له برکته و. سردار رحمدل يوازي د شيږو مياشتو لپاره واکمني وکړه. د هغه او د هغه د وريرو ترمينځ)د کهندل زامن(پرله پسي شخړو ديته اړ کړ، چي

وروروامیــر دوســت محمــد د مینځکــړي پــه توګــه راوبــولي. امیــر کنــدهار تــه پــه چټکــۀ ســره روان شــو او پیــاوړي زامــن یــي ورســره ملګــري شــول، خــو هغــه ددي پرځــای چــي د تــره او وریــرو تــرمینځ روغــه وکــړي، کنــدهار یــي پــه کابــل پــوري وتــاړه. رحمــدل فــارس تــه وتښــتید او وروســته پــه تهــران کــي مــړ شــو. د هغــه زوی، زمــا پــلار غــلام محمــد طــرزي لــه امیــر ســره کابــل تــه لاړ، هلتــه یــي پــه درنښــت او شــتمنۀ ســره ژونــد وکــړ، تــر هغــو چــي امیــر پــه هــرات کــي مــړ شــو او زوی یــي شــیر علــي چــي د پــلار پرځای امیر شو، دی بندي کړ)3(.

ســـردار ســـلطان محمـــد او ســـردار یـــار محمـــد)د پیښـــوري سردارانو دوه تنه(

لــومړنی پــه "طلایــي ســردار" یادیــده لــه دي املــه چــي هــم ښــکلی و او هــم یــي پــه ســرو زرو ښــکلي شــوي جــامي پــه تــن کــولي. د اټکــل لــه مخــي ســل ښــځی او تــر خپــل پــلار او امیــر ورور څخه ډیر زامن او لوني لري.

د هرات محاصره او د لوی امیر مړینه

امیــر دوســت محمــد چــي د "لــوی امیــر" پــه لقــب یادیــده، لــه هــرات پرتــه چــي لــه کابــل نــه خپلــواك و، ټــول ولایتونــه ترلاســه کــړل او خپــل زامــن یــي والیــان وټاکــل)4(. د بیلکــي پــه ډول ترکســتان یــي یــوه زوی ســردار محمــد افضــل او کنــدهار یــي بــل زوی سردار محمد امین ته په لاس ورغی.

د هغــه د واکمنــۀ پــه وروســتیو کلونــو کــي پــه هــرات کــي د کورنیــو شــخړو لــه املــه د هغــه وراره او زوم ســردار ســلطان احمــد د فــارس پــه ملاتــړ هــرات ونیــوه. دغــه نــه فکــر کیــدونکي انکشــاف امیــر تــه ســخت ټکــان ورکــړ او خپــه یــي کــړ. سمدلاســه یــي پــه پــوځي کــړو لاس پــوري کــړ او هــري خــوا تــه یــي فرمانونــه واســتول. د خپلــو زامنــو، د شــیر علــي او وریــرو پــه ګــډون)چــي زه غــلام محمــد هــم پکــي وم(د یــوه لــوی پــوځ پــه قوماندانــۀ د هــرات پــه لــور پــه چټکــۀ ســره روان شــوو. پــر هغــه ســربیره د هغــه زامــن، والیــان لــه خپلــو ایــالتي پوځونــو ســره هــم ورســره ملګــري شول.

دا چــي دغــه تیــری د فــارس لــه خــوا شــوی و او حکومــت یــي ملاتــړ کــړی و، دغــي سیاســي مانــا ورکولــه چــي امیــر یــي د ځپلــو پــه هــوډ کــي ښــه تینــګ کــړ. برتانویــانو هــم دغــه انکشــاف د خپلــو ګټو پرخلاف ګڼله.

هــرات نهــه میاشــتي کلابنــد و او نشــتي بــه هــره ورځ وي بیــا د ســلطان احمــد ماینــه مــړه شــوه، ورپســي یــي میــړه هــم مــړ شــو. زامــن یــي تســلیم شــول او هــرات ونیــول شــو. لــه بــده مرغــه لــږ وروســته امیــر هــم مــړ شــو. امیــر د مړینــي پــه ورځ)**1863**(چــي ســرداران او لویــان هــم ورســره وو، پــه شــیر علــي بانــدي غــږ کــړ چــي خواتــه یــي ورشــي. پــه لړزیــدونکو لاســونو یــي خپلــه تــوره د

شير علي تر ملا وتړله او په خپل نري اواز يي پاچا اعلام کړ، بنه يي ونازاوه او د برياليتوب لپاره يي ورته دعاګاني وکړي، خو همدا چي د جنازي او فاتحي مراسم پای ته ورسيدل، هر زوی يي له خپل پوځ سره د خپل ولايت په لور روان شو او د حيرانۀ ځای دی، چي هر يوه يي ځان امير وباله.

د امير شير علي خان دوهمه دوره
(1879_1868)

ددغي لسيزي لومړنی ياد مي له هغي پېښی نه پيل کيږي، چي زه نږدي پينځه کلن وم او امير امبالي ته د هند په لور روان و. لږ مي ياديږي، چي يوه ورځ نابېره يو درجن شډل او ږيره ور سرتيري او افسران زموږ په کور ننوتل او د بامونو او ورونو لاري يي ونيولي. زما خويندي، وينزي او د کور ښځی له يوي کوټي نه بلي ته استولي کيدلي، ددي لپاره چي د ټول کور چور کيدل اسان شي. زه د خپلي دايي په غيږ کي وم او په پرله پسي ډول مي پوښتله، چي "سردار پلار مي چيري دی؟" او "دوی ولي زموږ څيزونه ټولوي؟". هغي ويل چي پلار دي د امير دليدلو لپاره تللی او دوی دغه څيزونه زموږ نوي کور ته وړي. هغي يواځي کوښښ کاوه، چي ارام مي کړي.

په واقع کي دا د امير په امر و، چي پلار مي بندي شوی او زموږ کور او اټکل سل اسونه ضبط شوي وو. له وړوکتوب نه ما له خپل پلار سره ژوره مينه پيدا کړي وه، په واقع کي زه د خپلي مور تر غيږي نه د خپل پلار په غيږ کي ډير لوی شوی يم. لکه هسي چي هيله کيده مور مي په سبا د خپل لالا په غيږ کي د پلار د ليدلو لپاره بندي خاني ته واستولم. اقچان يو اوږد، نری او تور ږيری کندهاری و، چي کلونه له موږ سره و، نو ددي پرځای چي زه پر خپل ښکلي، ځليدونکي، برك تبتي اس سپور اوسم د خپل لاله اقچان په اوږو باندي د بالاحصار بندي خاني ته د امير هستوګنځي او د حکومت مرکز ته يووړل شوم. هلته مي خپل پلار وليد او ډاډه شوم.

دغه ورځنۍ ليدني له سهار نه تر ماښامه پوري دري مياشتي رواني وي. دغه بندي خانه مي ښه ياديږي چي د امير هستوګنځي ته نږدي يوه پراخه کوټه وه، ځيني نور لويان هم په دغي کوټي کي د پلار ملګری وو. دوی خپل وخت د کتابونو او شعرونو په لوستلو او ويلو تيراوه. د ملګرو او خپلوانو د سخي توب له برکته په کوټه کي پلاوونه او شير چای پريمانه وو. د هغو چرګ پلوونو مزه به مي هيڅکله هيره نه شي، چي پلار به مي له مخکي شپي نه ماته ساتل او زما په راتك سره به يي د منقل دپاسه تودول.

امير شير علي له امبالي نه له بيرته راتك نه وروسته زما پلار ازاد كړ او د مياشتي يو نيم زر روپۍ يي ورته معاش وټاكه. يوه شيبه وروسته به د هغه د بندي كيدلو دليل ووايم، اوس به د امير د ورونو د سرايله توب په اړه څه ووايم.

امير شير علي وروسته له هغه، چې په هرات كي نظم خوندي كړ، زما له پلار سره كابل ته ستون شو. په دي ډول د امير دوست محمد د زامنو او لمسيانو ترمينځ د شخړو او نشتو اور بل شو. د امير شير علي او د هغه د ورونو محمد افضل، محمد اعظم او محمد امين او د هغه د وراره سردار عبدالرحمن)د محمد افضل زوى(ترمينځ په پرله پسي ډول كلونه كلونه جنګونه وشول. كله سوبمن او كله مغلوب، امير په پاى كي په ټولو غالب شو، ولايتونه يي په كابل پوري وتړل او د هيواد د اداره كولو چاري يي په لاس كي ونيولي. دددغو خونړيو كورنيو او تر هغو دمخه جنګونو كي چي له سدوزيانو سره وشول، په زرګونو خلك ووژل شول او هيواد وران شو. په هغه سربيره په خلكو كي دښمني او ژوره بدبيني پيدا شوه. د بي اتفاقۀ دغي بدمرغۀ تر نن ورځي پوري دوام وكړ او زما د پلار بندي توب د همدغه حال نتيجه وه. په لا مشخص ډول په **1866** كي چي امير شير علي په هرات كي و او سردار محمد افضل او زوى يي عبدالرحمن كابل نيولي وو، طبيعي وه چي زما پلار د هغوى د دوستي ليكونو ته ځواب وركړى و. څو كاله وروسته)په **1868** كي(چي شير علي كابل بيرته ونيوه، ځينو خبرلوځو دغه ليكونه هغه ته وركړل او نتيجه يي هغه شوه، چي دمخه بيان شوي ده.

د امير شير علي په دوره کي
"وړوکتوب او ځواني"

ددغو يوولسو کلونو په بهير کي چي زما پلار د دربارد درانده مسوؤليت له بار نه ازاد و، خپل وخت د چاردهي په بڼو او د کابل په کورونو کي له شاعرانو او پوهانو سره تير کړ او د ښکلو صنايعو په نړۀ کي مجذوب و. ما او زما ورونو د اخوند محمد اکرم په نامه يو کورنی ښوونکی لاره، چي ښه متقي او د پوهي او مروجه علومو خاوند و، خو زما د پوهني رښتيني سرچينه زما د نوميالي پلار غونډي وي، چي زه به تل پکي وم او په ځير به مي غوږ نيوه.

پلار مي دغسي يو ښه شتمن کتابتون لاره، چي په هغه کي داسي اثرونه وو، چي ځيني يي په سرو زرو ښکلي شوي وو، ځيني يي زاړه او ځيني يي نوي وو. پلار به وړ کاتبان استخدامول او ګمارل، چي اوله درجه پخواني کتابونه نقل کړي. ماته اجازه وه، چي دغه کتابونه واړوم راواړوم او پخوانيو اوله درجه اثرونو ته لکه د عبدالرحمن جامي، يوسف زليخا او د فردوسي شاهنامه يا پاچا ليك ته ښه ځير شم.

د کجباز يا د غلزي کلات جنګ

دغه جنګ هم زه د خپل پلار له قول نه بيانوم. د **1863** کال په پای کي امير شير علي له کابل نه د کلات په نيت له نږدي ديرش زريز پوځ سره روان شو، چي خپل کشر ورور سردار محمد امين ته جزا ورکړي، چي غوښتل يي د کندهار د والي په څير کندهار له کابل نه په خپلواك ډول اداره کړي[4الف]. د پوځ قوماندانې د امير د زوی محمد علي، چي يو ښکلی ځوان و، په غاړه وه.

د جنګ ميدان د دوو غونډيو ترمينځ و، د توپخاني ځيني واحدونه د يوه بي تجربه افسر له خوا په ډډه کي په ناسم او خطرناك ډول ځای پرځای شوي وو. محمد امين د امير په ځايونو ناڅاپه حمله وکړه، د امير زوی په متقابلي حملي لاس پوري کړ، خو په بي پروايی او زړه نازړه توب سره د هغه بدقسمته اس د دوو غونډيو ترمينځ په منډو شو. متقابل پوځونه لا پوره سره نشتي نه وو، چي د دري په دواړو غاړو کي له ځای پرځای شويو توپونو نه ډزي وشوي. په دغه حال کي طبيعي وه، چي محمد امين او محمد علي دواړه له ډيرو افسرانو سره مړه شي.

کندهار ونيول شو، خو امير ته په ډېر تاوان سره. د زوی او ورور مرګ ورته دغومره دردناك شو چې د څه وخت لپاره يې فکر له لاسه ورکړ. دري مياشتي په کندهار کي تم شو، بې له دي چي حکومتي چارو ته توجه وکړي. د شپي به په لوڅو پښو د حويلۍ په ويالو کي روان شو، ژړل به يي چي "محمد علي څه شو؟" ده د ليونتوب نوري نښي هم شوولي.

د وليعهدۍ جشن

امير تول ملت ته د نهه کلن پاچا زوی عبدالله جان دوليعهدتوب د مراسمو پرځای کول اعلام کړل. دا يوه ډيره غټه پيښه وه، چي په ذهن کي مي پاتي ده.

د مرنجان غونډۍ او تر هغي نه اخوا ډګر چي د بالاحصار لاندي ده، ددغه جشن لپاره غوره شوي وه. په سباوون کي د سرنيو، ډهلونو او شپيليو اوازونه سره په سيالۀ شول او جشن پيل شو. قومي خلکو د غونډۍ سر او ډډي نيولي وي او دوی په ښکلونو او ژبو کي سره متفاوت وو. د عسکرو کنډکونه په رنګه يونيفورمونو کي په ټول حضوري چمن کي تر بازارونو او سړکونو پوري خواره وو. سرداران او ميرمني يي او نور مشران په پاچايي لويې خيمي يا څرکاه کي په ضيق ډول ټول شوي وو. په يوه ټاکلي وخت کي د عسکري موسيقۀ د سلامونو او د توپونو له ډزو او د ننداړچيانو له حرکتونو نه ښکاره وه، چي د امير د راتللو وخت دی. امير چي وليعهد ورسره ملګری و، د ګڼو خلکو د خوښۍ په مينځ کي په عالي شان ډول ښکاره شو. سيخ خپل تخت ته لاړ او زوی يي ترڅنګه ودريد. بيا نو ټول خلك يا له احترام نه او يا ددي لپاره چي ښه وليدلی شي، جك شول او هماغسي ولاړ پاتي شول، کله څه هم امير غوښتل چي خپله وينا واوروي. خلکو ته يي ويل، چي کيني او د دربار ماموران کوښښ کاوه، چي خلك د امير حکم پرځای کړي. سره له دي هم دی اړ شو چي اتکل د پينځلسو دقيقو دپاره ولاړ پاتي شي. وروستی کس چي کيناست، هغه زما پلار و او د هغه خبره مي پوره يه ياد ده، چي ويل يي:"په دي کي شك نه شته، چي تر ولاړي نه په ناسته کي ارامي ډيره ده، خو سره له دي هم د لوړ حضرت امر په دغسي مشکل سره ومنل شو، چي شك پيدا کوي چي دغه وليعهدتوب به په اسانۀ سره ومنل شي."

امير په فصاحت سره وينا وکړه او خپل نهه کلن زوی سردار عبدالله جان يي خلکو ته وپيژندده. د مبارکۀ او خوښۀ اوازونو هوا ډکه کړه، عسکري موسيقي په خاص ډول امير او د هغه وليعهد ته سلامونه استول او مراسم د توپونو په ډزو سره پای ته ورسيدل.

په پاچايي فرمان سره دري ورځي د ټولو لپاره د جشن سات تيري، تنګ تکور او څراغي روښانتيا نه يواځي په کابل،

بلکې په ټولو ولايتونو کې اعلام شوی و، خو په هرات کې چې د امير مشر زوی سردار محمد يعقوب چې د هغه ولايت والي و، د خپل پلار په مقابل کې د جنګ اعلام وکړ. امير په چل او غولوونکو وعدو او د قران مجيد په لوړې کولو سره خپل زوی قانع کړ، چې کابل ته راشي. هغه همدا چې کابل ته ورسيد، په بندي خانه کې واچول شو. په هر حال، قسمت داسې و چې هغه به تر ډيرې مودې ژوندی وي. امير يو څو کاله وروسته مړ شو.

د ډيرو ماينو د لرلو مصيبت

دلته زه له دينه ډډه کولی نه شم چې د افغان د اميرانو او پاچايانو په منځ کې د خو ښځو لرلو پر موضوع باندې بحث ونه کړم، چې د هيواد د بربادۀ لوی علت شوی دی. که دا د شريعت او رواج له مخې د څلوروښځوموضوع وای مهم به نه وای. له بده مرغه دوی له شلو نه تر سلو پورې ښځې کړې او کنيزې لرلې دې او دوی ټولو بې شميره زامن او لوڼې لرلې دې. هر نوې زوکړې زوی ته سردار ويل کيده، چې وينځې، مريان، ناظران او حتی شخصي ساتونکي يې په خدمت کې وو. په دې ډول هغه د نالوستو او ناپوهو نوکرانو تر اثر لاندې لوييده.

څرګنده ده، چې په دغسې چاپيريال کې ماينو به تل د يوې او بلې په برابر کې کينه، رخه او بدګوماني شووله. سيالي ګاني او کرکې په عادي ډول له مريو او ناظرانو نه پيل کيدلې او په بې بې يانو به ختميدلې او بيا به يې سردارانو او وړو اشرافو ته سرايت وکړ، چې نتيجه به يې د قدرت او ميراث په سر زياتيدونکي بدې او دښمنۀ شوې. تاريخ په دې اړه د تيمور شاه سدوزي او محمدزي اولادونو ترمينځ د شخړو ډير شواهد په ګوته کوي، چې دوی په پرله پسې ډول يو بل ړانده کړې او وژلې دي.

د روسي استازي د رارسيدلو مراسم

1878 کې د روسي استازي جنرال ستاليتوف رارسيدل زما د ځوانۀ بله غته پيښه وه. په دغه مناسبت عسکرو ته نوې دريشې ګاني ورکړل شوې او سړکونه ترميم او هوار شوي وو.

يو غرمه زه له خپل پلار او د هغه له دوستانو سره ملګری شوم، دوی روان وو چې دغه مراسم ووينې او هم د اسه مايي غره په ډډه کې په باغونو کې توت وخوري. نوکر او د چايو ناظر د توت د يوې ونې او سپيدار لاندې يو ډير ښه ځای غوره کړی و، له هغه ځای نه هغه سړک په ښه ډول ليده

کېده، چې دغه استازی به پرې روان وي. په چاينکو کې شيرچای او په پتنوسونو کې بې دانه او ابراهيم خاني توت د خوړلو لپاره تيار وو. خلك له هرې خوا نه راتلل او په باغونو، د اسه مايي په ډېو او د سړکونو په خواوو کې يې ځايونه نيول. دوی د توتانو له خوړلو او د رباب او سندرو له اوريدلو نه خوند اخيسته. د خوړو، کباب، ماهي او وچو ميوو د غرفو د ګټې او سوداګرۍ توده ورځ وه، ځينو ډلو د شو خوړو، نڅاګرو هلکانو او نجونو او د يو څه ښځو باتي وهلې[5].

خاشت و، چې د ترم اواز جګ شو او عسکرو او خلکو د مخې ليکونو ته د رسيدلو کوښښونه پيل کړل. د ډهلونو اواز او د دوی د خاصو لنډو ترمونو ښه ايسيدونکو اوازونو د سورو د رسيدلو نښې وې. د هر واحد ځانګړي جامي او وسلې د هغه د قوم يا سمت نښه وه. يوه شيبه وروسته استازی ښکاره شو، چې په يوه لوی پيل سپور و او هره خوا يې په ښه يونيفورم کې د پليو عسکرو يو ټولی روان وو. دی په يوه لوی نقره يي رنګه کجاوه کې د امير د يوه ورور ترڅنګه ناست و. د دواړو يونيفورمونه ډير ښکلي وو. نورو سردارانو او په پيلانو سورو قومندانانو او سورو مشرانو[6] دغه ننداره پای ته ورسوله.

په هغه وخت کې زه ددغه سفر په سياسي اهميت نه پوهيدلم، سره له دي هم له هغو بحثونو نه چې زما د پلار او د هغه د ملګرو ترمينځ وشول او اوس چې زه هغه له خپلې اوسنۍ پوهاوي سره پرتله کوم، زه يوي موقتي نتيجې ته رسيدلی وم.

ما زده کړه چې لوی پيتر خپلو ځای ناستو ته وصيت کړی و، چې د روس حکومت چې څومره کولی شي بايد هند ته ځان ورسوي، چې د نړۍ خزانه ګڼله کيږي، چې بيا په مناسب وخت کې د هند ټوله نيمه وچه ونيوله شي او په دي ډول د نړۍ د لاندي کولو لپاره بيرغ جك کړي. له دغه وصيت نه وروسته روسانو له پيترزبرګ او مسکو نه ورو ورو ځانونه د امو سين غاړي ته رسولي دي[7]. له بلې خوا برتانويانو حتی تر روسانو نه دمخه چې د پيتر وصيت عملي کړي ټول هند نيولی او د نورو ملکونو په لاندي کولو پسې وو. په هغه سربيره دوی له شاه شجاع او امير دوست محمد سره د تړونونو په کولو سره افغانستان په تيره په باندنيو اړيکو کې تر خپل نفوذ لاندي راوستی و. افغانستان له نورو ملکونو په تيره له روسيي، فارس او عثماني ترکيي سره په نيغه اړيکي لرلی نه شول، نو هغه نيمه خپلواك دولت و، داخلي خپلواکي يې لرله خو په باندنيو اړيکو کي د برتانيي تر حفاظت لاندي و[8].

داسي ښکاري، چې زموږ امير د وضعي په درك سره د کوټي، بلوچستان، خيبر او چترال په لور د انګريزانو له

پرمختکونو نه په ويره کي وو[9]. دی له روسانو سره شايد کومي پوهاوي ته رسيدلی و. دا چي امير په جديت او چټک توب سره دايمي پوځ تنظيم کړ، شايد د جنګ د حتمي توب مانا ولري.

له انګريزانو سره جنګ
(نومبر 1878)

کابل له اوازو او پرقهاري نه په جوش کې و، خلک وارخطا او انديښمن شوي وو، هري خوا ته روان وو، سرتيري د ميريانو په شان کرځيدل، د توپ کارخانه شپه او ورځ چالانه وه او د عسکرو ټولي ټولي د سرحد په لور په حرکت وو. برتانويانو جنګ اعلان کړی او په څو جبهو کې رادمخه کيدل. په ټول ملک کې خلک ددغه سپيڅلي جنګ پايلي ته سترګي په لار وو. بيا نو يوه ورځ ښار په واويلا او ژړا کې ډوب شو. د جنګ له جبهو نه ناوړي خبرونه راتلل، د امير پوځونه يو په بل پسي مات شوي وو. ځيني يې لا دمخه کابل ته بيرته راتلل، هيبتناک خبرونه د انضباط په نه شته والي سره پوځونه له کنترول نه ووتل، خلک ووهل شول او دکانونه چور شول. په ټول ښار کې قحطي پيدا شوه، د نرخونو له لوړيدلو او د مالي بحران له بديو سره د ځلورو روپيو ماليي له امله)د شيرپور په ودانيدلو سره د ډيريدونکي پوځ او دولتي ادارو لپاره(چې دوه کاله دمخه حواله شوي وه، خلکو کيلي او ماني کولي او سختي پري راغلي وه. اوس چې له لوتيدلو نه ويريدل خپلي شتمنۍ او کالي يې په انګړونو کې ښخول.

خلک هره ورځ د امير قصر په مخ کې غونډيدل او چيغي يي وهلي، چې "زمری ځوان خوشي کړه." د دوی مطلب سردار محمد يعقوب و، چې په بالاحصار کي بندي و.

برتانويان وار په وار رادمخه کيدلو جلال اباد يې ونيوه او ګندمک ته ورسيدل. بيا د کندهار د سقوط خبر ورسيد. امير نه پوهيده چې د حل لار به کومه وي؟ ده نور وسايل نه لرل، چې مقاومت وکړي. عسکر وارخطا او سرايله وو، خلک اريان دريان وو، اعتراضونه يي کول او خزانه هم خالي وه. هغه بله لاره نه درلوده، خو دا چې ترکستان ته لاړ شي. لومړی يي کورنۍ، سامانونه او ډير عسکر هغي خوا ته واستول، بيا يي يو سبا لوی دربار جوړ کړ او يعقوب يي د وليعهد په توکه په پاچايي جامه کي ورانـدي کړ. يوه اوږده وينا يي واورولـه، چې د هغي يو تکی مي هم په ياد کي نه دی پاتي. بيا په دغسي کجاوه کي ننوت، چې ځلورو کسانو کشوله او په ډير غضب سره روان شو.

کابل ښار ته په لار کي دلته او هلته خلکو ته، چې د لارو په غاړو کي د خدا بپه امانۍ لپاره ولاړ وو، وويل چې "تاسي زمری ځوان غواړئ، ښه ده هغه لرلی شئ خو په دي کي زما شک دی چې تاسي به هغه په هغه ډول وپيژنئ، چې زه يي

پيـــژنم." هغـــه دا هـــم وويـــل چـــي "انګريزانـــو زمـــوږ د ازادۀ او خپلواکـــۀ حـــق نـــه دی منلـــی او پـــه مريـــي تـــوب کـــي مـــو غـــواړي. زه هـــم ددي لپـــاره چـــي لـــه روســـانو ســـره يـــو شـــم چـــي مـــالي او نظـــامي مرسته ترلاسه کړم، چي بيا راوکرځم او خپل انتقام واخلم."

کلـــه بـــه يـــي ژبـــه دغـــومره زيـــږه شـــوه، چـــي ويـــل بـــه يـــي "مـــا د تاســـي څلـــور بولـــو ځنـــاورو د ازادۀ لپـــاره لـــه دښـــمن ســـره جنـــګ کـــړی، چـــي تاســـي، دغـــه او هغـــه د خپـــل وطـــن لايـــق نـــه يـــي او د عـــزت پـــه مانـــا نـــه پـــوهيږئ؟ لـــه مـــا ســـره مـــو پـــه خپلـــي شـــتمنۀ او ژوند سره له همکارۀ نه ډډه کړي ده."

پـــه هـــر حـــال، اميـــر شـــير علـــي، د هغـــه ملکـــه)د اروابنـــاد وليعهـــد عبـــدالله جـــان مـــور(او د ســـفر نـــور ملګـــري مـــزار شـــريف تـــه پـــه ترکســـتان کـــي ورســـيدل. څـــه وخـــت وروســـته د هغـــه اوږدي ناروغـــۀ کـــاني توبرکلـــوز او نقـــرس چـــي کلونـــه يـــي اړ کـــړی و، پـــه کجـــاوه کـــي د کـــرزي سمدلاســـه پـــه دغســـي زور ســـره فعـــال شـــول، چـــي پـــه څـــو ورځـــو کـــي يـــي لـــه ژونـــد نـــه بـــي برخـــي کـــړ.)فبـــروري ، 21 ،1879(

د امير شير علي واكمنۀ ته يو نظر

اوريدلي مي دي چي امير يو مدبر واكمن او د پرمختګ او تمدن په لور متمايل و. د خپلي واكمنۀ په يوولسو كلونو كي يي مهم كارونه ترسره كړل. د بيلګي په ډول په بالاحصار كي يي د پاچازيو او د هغو تربورانو لپاره د عصري هنر ښوونځي پرانيستلي وو. داسي يي هم د لويانو يوه شورا جوړه كړه چي په حكومتي چارو كي ورته مشوره وركړي.

د منشي عبدالكريم په مشري يي د وسلو ماشين خانه جوړه كړه، چي پكي توپونه، ټوپكونه، نيزي، توري، جنګي يا فلزي خولۀ او لاسي بمونه (Grenades) جوړيدل. په زياترو خلكو كي يي د عسكري جلب طرز رواج كړ او د پوځ اتيا كنډكونه يي تيار كړل. هر كنډك له اته سوه عسكرو نه جوړ وو. د هغو يونيفورم د اروپا د ځينو هيوادونو د يونيفورم په تقليد و. څنګه چي د افغانستان د نظامي مهارتونو لومړنۀ سرچينه د هغه ختيځ ګاونډی (هند) و، نظامي روزنه د برتانيي د نويو معيارونو له مخي وه. افغان عسكر په هغه سويه نه وو، چي برتانوي عسكر وو او نه يي هم د هغو په شان وسلي لرلي. د هغه روزني عملي ماهيت درلوده او له نظامي ساينس نه خبر نه وو. له بده مرغه د پوځ اداره او ساتنه د سورو د امر احمد په لاس وه، چي يو بدمزاجه سړی و او په اداري چارو نه پوهيده. د امير سياست دا و، چي د ملكي او نظامي مامورانو زياتره يي د غلزيو له خيلونو څخه وي. له محمدزيو سره يي چندان جوړه نه وه. كابل په دغو ورځو كي يو نظامي ښار و، هر چيري اوازونه، مارشونه او ترمونه اوريدل كيدل.

امير كه څه هم پوره ليوال او د ننګ خاوند و، بدمزاجه هم و، سپكي سپوري يي ويلي او ملنډي يي وهلي. له اسونو سره يي ډير شوق لاره. په دي اړه به خلكو پس پسكي كولي چي "هغه نه يوازي بدمزاجه دی، خوشايي سړی هم دی. كه داسي نه وی ولي په غوجل كي ژوند كوي؟" په واقع كي امير شير علي د يوه پراخ ډګر په مينځ كي چي شاوخوا يي د لوړ نسبه اسونو لپاره غوجلي وي، يوه وړه څپرۀ درولي وه، چي مخي ته يي يوه كوټه وه. له هغي نه نه يوازي د دفتر په توګه بلكي د واين او تنګ تكور په ملګرتيا د ميلمستياوو لپاره هر كار اخيستل كيده.

دا خو څرګنده وه، چي د امير د سقوط دليل د انګريزي امپريلزم د وړاندي تګ سياست و، خو په دي كي شك نه شته چي د هغه د پوځ د پياوړي كولو پروګرام، چي د سنګرو نيول پكي و، د څلورو روپيو محصول او د عسكرو له خوا نه د خلكو ځپل وضع لا خرابه كړي وه. د يادولو وړ ده، چي د امير نظامي قوت د هيڅ چا له خوا په تيره زما د ملګرو له خوا جدي نه نيول كيده. د هغو د يوه په وينا "د امير دغه پوځونه

د جنګ کولو لپاره روزل شوي نه دي. د هغه پرخلاف هغوی دتصور تمثيل کوي او يواځې د ننداري لپاره دي. هغوی په ښکلو يونيفورمونو کې د امير په انګړ کې د موسيقۀ ښکلو اوازونو ته يواځې د ميرمنو د خوښۀ لپاره تمرين کوي."

د امير محمد يعقوب واکمني

په داسې حال کې چې برتانوي پوځ پر وطن راننوتلی او خلك په غم لړلي او پاريدلي وو، محمد يعقوب سمدلاسه له بندي خاني نه وايستل شو او امير شو. دغه بيچاره انسان هك او پك، حيران او سودايي و. ويل شوي چې د زندان امر حاجي چايي، چې شير علي ته د اعتماد وړ او زيږ ظالم انسان و، له دينه منع کړی و چې له بل چا سره وغږيږي او حتی وهل يې هم ورته ورکړي وو، نو دلته دغه پوښتنه راپيدا کيږي، چې هغه چا چې شپږ کاله په زندان کې په يواځې ځان په يوې کوټي کې تير کړي وي او عذابونه ليدلي وي، په کافي اندازه به ورته عقل پاتي وي، چې په دغسې بحراني حال د ترتل شوي هيواد لپاره د حل معقوله لار ولټوي(10).

دی په تخت کيناست او هغسې چې د سر زورو واکمنو خاصه ده، شاوخوا يې غوړه مالان ټول شوي وو. د هغه نږدې ملګري چې ځينې يې په پټه انګريز پلوه وو، ورته ويل چې "هرڅه تمام شول، ته بايد انګريزانو ته تسليم شې چې د هغوی د امير په توګه لږ تر لږه په برياليي او ښه حال سره ژوند وکړي." دغه مشوره دغه کمزوري انسان ته نرمه او زړه راکښوونکي ښکاره شوه. وروسته له هغه چې د اروابښاد پلار د فاتحي مراسم يې پای ته ورسيدل، له يوې ډلې ځانګړو اشرافو سره)د هغه د خسر سردار يحيی په ګډون(کندمك ته لاړ، چې هلته د برتانوي پوځ جنرال سام براون په قوماندانۀ ديره و. يو تړون يې لاسليك کړ او راستون شو. ويل شوي چې په يوه دربار کې يې باتي وهلي وي، چې "ما له انګريزانو سره دغسې تړون کړی چې دغه دسمال به له ما وروسته که وارث هم ونه لرم، واکمنۀ ته دوام ورکړي."

دا به په زړه پوري وي، چې دغه وينا د برتانيي د يرغل او په کابل کې د هغه د استازي کوکناري د ټاکل کيدلو په اړوند تر بحث لاندي ونيول شي. افغانستان په رسمي ډول د برتانيي تر حفاظت لاندي په تللو سره له کرمې، پشين، سبي نه تير شو او په خيبر او مچنې کوتلونو باندي يې کنترول له لاسه ورکړ(11).

دغه تړون له هغو تړونونو سره ډير ورته دی، چې د هندوستان مستعمري له لويو راجاکانو او نوابانو سره شوی وو.

ميجر لويي کوکناري له خپلو ملګرو او يوې ډلې نظاميانو سره د بالاحصار په پخوانيو حکومتي کورونو کې واړول(12).

انګريزانو په عين حال کې په دي پيل وکړ، چې خپل پوځونه

لــــه افغانســــتان نــــه وباســــي. اميــــر خــــوښ و او د زنــــدان د ترخــــو ورځــو د جبــران لپــاره يــې لــه خپلــو ملګــرو ســره تــر ســهاره پــورې پــه عــيش تيــراوه او د ســوبې پــه نامــه د يــوې نڅــاکرې لــه نڅــا او له سندرو نه يې خوند اخيسته.

د هغــــه پــــرخلاف افغــــان قومونــــه دغــــومره ســــرايله شــــوي او پاريــدلي وو، چــې د بــدل اخيســتلو تــه يــې هڅــول. پــه ټــول ملــك پــه تيــره د ســرتيرو پــه بــې نظمــه ســلوك کــې د تشــدد نــاك ســرايله تــوب نشــــي ښــــکاره کيــــدلي. بيــــا نــــو د هيلــــې پــــرخلاف، يــــوه ورځ پــــه بالاحصــــار کــــې د ډزو اوازونــــه واوريــــدل شــــول، دکانونــــه وتــــړل شــــول او پاريــــدلي او بــــې نظمــــه شــــوي خلــــك پــــه هغــــه لــــور وخوځيــدل. دوســتانو خبــر راوړ، چــې افغــان ســرتيري جــك شــوي او د کوکناري په کور يې يرغل وړی او تينك جنګ روان دی.

نشــــته ان تــــر لــــومړي ماسپښــــين پــــورې روانــــه وه، بيــــا ارامــــي شــــوه. د کوکنــــاري لــــه کــــور نــــه د اور د لمبــــو پــــه شــــان لــــوخړې جګيـدلې. دغــه لمبــې زمــوږ لــه بــام څخــه ليــدل کيــدلې. لــوی کمشــنر [کوکنــــاری[، د هغــــه مــــاموران او ســــاتونکي يــــا ووژل شــــول يــــا د اور پــــه لمبــــو کــــې خــــاورې ايــــرې شــــول. وروســــته پــــه هماغــــه ماسپښــــين کــــې خلــــك پــــه بــــازار کــــې وليــــدل شــــول، چــــې د برتــــانوي ســــرتيرو واســــکټونه، بوټونــــه او فلــــزي خولــــۍ يــــې پــــه ځــــان وي، چې بې له شکه له اور نه يې په ولجه نيولې وو.

پوښــــتنه دا ده، چــــې دا ټــــول څنګــــه پــــيښ شــــول. واقعيــــت دا دی، چــې پــه پورتــه بيــان شــوي نــاارامي فضــا کــې د ســرتيرو درې قطعــې بالاحصــار تــه د معــاش اخيســتلو لپــاره ورغلــې. د معمــول پــــه شــــان دوی د حکــــومتي دفترونــــو پــــه انګــــړ کــــې غونــــډې شــــوي، دوی بــــې وســــلې وې. دوی د دريــــو مياشــــتو معــــاش غوښــــته، خــــو هلتــــه د يــــوې مياشــــتې معــــاش موجــــود و. ســــرتيرو شــــور ماشــــور جــــوړ کــــړ، ميرزايــــانو او افســــرانو کوښــــښ وکــــړ، چــــې ارام يــــې کــــړي، خــــو ګټــــه يــــې ونکــــړه. شورماشــــور نــــور هــــم جــــك شــــو او ســـپکې ســـپورې وويلـــې شـــوې. وضـــع هغـــه وخـــت لا خرابـــه شـــوه، چــــې دوی پاســــنۍ کوټــــه پــــه تيــــرو وويشــــته چــــې هلتــــه د ميرزايــــانو او محاســــبانو دفترونــــه وو. بيچــــاره ميرزايــــان څــــوك وتښــــتيدل او څــوك تعقيــب شــول او ووهــل شــول. پــه دغــه وخــت کــې يــوه واره لانجــه پيــدا کــوونکي افســر چيغــې کــړې، چــې "ورونــو! دغــه دوســـتان زمـــوږ حـــق نـــه راکـــوي، څنګـــه چـــې مـــوږ يوبـــل بـــادار کوکناري د دوی دښځوميره لرو، ورنه به پوښتنه وکوو."

دغــــو خبــــرو ســــرتيرو تــــه ټکــــان ورکــــړ او دوی د کوکنــــاري د کــور پــه لــور منــډه کــړه. کوکنــاري چــې دوی د ورتــك پــه حــال کــې وليــدل، لــوی ور يــې وتــاړه او خپــل ســاتونکي يــې پــه بــام کــې ودرول. افغــان ســرتيري همــدا، چــې ور تــه ورســيدل کوکنــاري بــې لــه کــوم کــړ و بــړ نــه پــه خپلــو ســاتونکيو د ډزو امــر وکــړ او عســکر ولکيــدل. دغــې پيښــې د توقــع پــرخلاف افغانــان پــه غضــب کــړل، خپلــو بــارکونو تــه لاړل، وســلې يــې ترلاســه کــړې او بيرتــه راغلــل

او په ډزو يې پيل وکړ. له دواړو خواوو نه سختې ډزې وشوې لکه هسې چې په سل کونو ننداړچيان هم چې فکر يې کاوه جهاد دی، په جنګ کې داخل شول. انګرېز ته د اور خپريدلو تهديد څرګند شو او د خو کړيو په بهير کې نه له کوکناري، نه د هغه له هستوګنځي او نه د هغه له ملګرو نه څه پاتې شول.

دا وه د کوکناري تراجيکه قصه لکه هسې چې دغه خاوري ليکوال يې ننداره کړې وه. ددغې تراجيدي په ارزونه کې زما خپل نظر دا دی، چې کوکناري د نه ښنې غته خطا وکړه. سرتيري هلته د معاش ترلاسه کولو لپاره لاړل، نه د جنګ لپاره. د تدبير خاوند به له هغو سره پوهاوي ته رسيدلی او لازمي معاش به يې ورکړی وای[13]. په واقع کې دا يوه ښه موقع وه، چې د سرتيرو روغ نيتي ترلاسه شوې او د حکومت خواخوږي شووله شوې وای، چې د بې نظمۀ اور غلې شوی وای او وروسته يې بايد د اوږدې مودې د لارې په اړه فکر کړی وای.

امير محمد يعقوب په مانۀ کې د بلوا دمخه شپه په معمولي ډول تر سهاره پورې په عيش کې تيره کړې وه. سهار په ژور خوب کې ډوب لاړ، لوړ حضرت ولي انديښنه ولري او ځان وربرووي او خپله سات تيري او ارامي کډه وډه کړي. هغه خو د ډاډ وړ دغسې ترون لاسليك کړی و، چې له هغه وروسته به يو دسمال هم حکومت وکولی شي. هغه د برتانيې ساتندويي په رسمي ډول منلې وه. ولې ددې غمه وکړي چې هيواد يې د دښمن په لاس لويدلی دی. امير د نږدې ډزو له امله له خواږه خوب نه ويښ شو، وارخطا شو او د خطر احساس يې وکړ، ويې ويل چې "دا څه خبره ده؟ څه پيښ شوي دي؟" د هغه نږدې ملګرو او غوړه مالانو وضع ورته بيان کړه. هغوی چې له خطرونو نه ويريدل، امير ته مشوره ورکړه، چې له ځايه ونه شوريږي[14].

جنرال رابرټس چې په کرمې کې دغه خبر واوريد، د کابل په لور په بيړه روان شو. په کابل کې د هغه لومړی کار دا شو چې د کوکناري د سوځيدلي کور په کنډوالو باندې داړونه وځړوي، چې په دغې پيښې کې کډون کوونکي غرغره کړي. په اصل کې خلك هلته د ننداره کولو او چور کولو لپاره غونډ شوي وو. ځينې د جهاد کولو لپاره ورغلي وو. بې وجدانو مخالفانو چې زړونه يې له کرکې نه ډك وو او د څو ډول شيعه کانو چې هغوی د جاسوسي په بدل کې انعام غوښته، له دغې موقع نه د ځان لپاره ګټه وکړه او بې کناه خلك يې په ګير کې ورکړل. نورو هم حتی د يو څه ګټې لپاره همدغسې وکړل. په دې ډول هره ورځ له لسو نه تر شلو پورې کسان غرغره کيدل[15]. زما مشر ورور کل محمد او عبدالخاق د غرغره کيدو له ويرې نه تښتيدلو ته اړ شول. لومړنی په هرات کې د

سردار محمد ايوب له پوځ او وروستی په کندهار کي د سردار شير علي له پوځ سره يوځای شو.

امير وروسته له دي چي له خپلو درباريانو سره مشوره وکړه،له کابل نه په بيړه ووت او انګريزانو ته تسليم شو. دی د بندي په توګه د هندوستان دره دون ښار ته واستول شو، چي هلته د مرګ تر ورځي پوري تر څارني لاندي و.

د کرکي وړ او د ګندمك دغه شرمناك ترون، چي د انګريزانو له خوا په امير محمد يعقوب وتپل شو، د هغه خسر په هڅوني سره شوی و. په واقع کي سردار يحيی او د هغه کورنۀ افغانستان د برتانوي مستعمرو ډومينيون د يوي برخي په شان محاصره کړ[16]. يعقوب ته د انګريزانو غولوونکي وعدي په ځرګند ډول ښيي، چي دغه ناوړي انسان د ملت پروا نه کوله، غوښتل يي چي خپل ځان او خپل تابع حکومت خوندي کړي.

د کوکناري له پيښي نه وروسته سرتيري خپلو کورونو ته ستانه شول، خو د امير ورور سردار محمد ايوب له هرات نه د کندهار په لور روان و. له ده سره دلايقو جنرالانو په قوماندانۀ يو پوځ او خزانه وه او په هرات کي يي دريځ تينك و. که يعقوب چاريکارو ته تللی وای لږ تر لږه خواره شوي عسکر او خلك به سره ټول شوي او په دي قادر شوي وای، چي د ايوب له پوځ سره يوځای شي[17]. خو افسوس چي له خپل ورور سره د هغه رقابت دغومره تينګ و، چي بي له شکه يي غوره ګڼله چي د باندنيو له خوا پري حکومت وشي، نه دا چي له خپل ورور سره قدرت شريك کړي.

د انګريزانو له خوا د کابل نيول

د امير محمد يعقوب د ګوښه کيدلو او بندي کيدلو خبر په کابل کي د هغه تره سردار نيك محمد خپور کړ. دی چي په يوه جلك اس سپور و او ځلور سواره يي تر شا روان وو، د شاه شهيد په وره ننوت، ناري يي کړي چي "اوه خلکو! ستاسو امير د پرنګيانو له خوا بندي شوی دی، جلك شئ، کوښښ وکړئ، خپل ننك پرځای کړئ. د خپل هيواد او دين له دښمن سره جهاد وکړئ." دی په دغسي خبرو سره په ټول ښار کي وکرځيده، خلك يي د جهاد لپاره هڅول او پارول. د هغه پرخلاف، له ټول پوځ نه چي امير په څومره کړاو سره کلونه کلونه روزلی و، هيڅ يو هم نه په ښار کي او نه په چاونيو کي ليدل کيده.

ددغو ټولو نااراميو په وخت کي زموږ کورنۀ د امير دوست محمد د کراني لور بي بي فاطمي کره اوسيدله، چي په دغه وخت کي له دغو کسانو نه جوړه وه:)زما مور او پلار، زما دري خويندي، دوه مشران ورونه)چي هغوی زر له کابل نه ووتل(زه او زموږ اخوند يا ښوونکی چي له پلار نه مي

هیڅ بیل نه شو او یو څو نوکران بي بي فاطمي په خپلي مهربانۀ سره موږ خپل کور ته بللي وو.(

پلار د معمول په شان ځان له دربار نه لیري ساته. لیکل، لوستل او رسم کشل به یي کول، شعر به یي وایه او ناسته ولاړه به یي له ملګرو سره کوله. یواځي د امیر شیر علي فاتحي ته لاړ، چي زوی یي امیر محمد یعقوب د هغه په بڼ کي اخیستله. پلار مي نیغ د عامه خلکو برخي ته لاړ او د دعا لپاره یي لاسونه جګ کړل. د دربار مامور د امیر په اشاره ترینه وغوښتل، چي "صاحبه! دا ستا ځای نه دی، موږ هغه ځای ته په ورتګ سره وویاړه چي هلته امیر، سرداران او لویان ناست دي." پلار مي ورته توجه ونکړه. بل وخت پخوا له دي چي امیر انګریزانو ته تسلیم شي، پلار مي ورسره ولیدل او ورته یي وویل چي "څه چي پیښ شول قسمت و، ایمان او وجدان مي حکم کوي چي دغه مشوره درکړم: انګریزانو ته د تسلمیدلو پرځای کوهستان یا پنجشیر ته لاړ شه، له ترکستان او هرات سره ارتباط تینګ کړه او جهاد اعلان کړه. په ښو نیتونو او تینګ زیار سره ممکن بریالی شي او نوم به دي تر ابده پوري پاتي وي."

زموږ مالي وضع بد حال ته رسیدلي وه، یو کال شوی و چي دولتي معاش نه و رارسیدلی، خواړه کم شوي او ګراني ډیره شوي وه. څنګه چي بي بي فاطمي خپل کور ته اړه لرله، موږ اړ شو چي یوه واړه، زاړه، وراسته ځای ته کوچ وکړو او د خوارۀ په حال کي ژوند وکړو. له نوکرانو څخه یواځي دوه تنه پاتي شوي وو. بیرغ وړونکی چي له پلار سره مي د پاچا زویتوب له وخت نه و او رامان چي د پیرلو، پخلي او بو راوړلو ناظر و.

یوه ورځ رامان پلار ته وویل، چي د سبا لپاره نه په تحویلخانه کي او نه په جیب کي دینار شته او د سیمي هتۀ وال چي موږ نه پیژني، پور نه راکوي. د پلار غبرګون هیڅ هیرولی نه شم: "ته پوهیږي چي غوري د پلاو خوړلو لپاره وي، څو چي پلاو نه وي هغه ارزښت نه لري. له غوریو نه یو څو خرڅ کړه او له پیسو نه یي د سبا لپاره ډوډۀ برابره کړه." په بله ورځ چي پلاو په میز باندي ایښودل شوی و او ټوله کورنۀ ترینه چارپیره وه، پلار وپوښتل چي تاسي پوهیږئ ددغه پلاو نوم به څه وي؟ ښه! دغه ته غوري پلاو وایي." نو په راتلونکو ورځو کي موږ د یوه سماوار، قالیني او کلیم پلاو خاوندان شو.

د کابل د خلکو جنګ

د سردار نیك محمد خبرو خلك پارولي وو، دوی په هر ځای کي غونډي کولي، په چارسوکانو کي، بازارونو او سړکونو کي، ځینو ملایانو د جهاد تبلیغ کاوه(18). خلکو پریکړه

وکړه، چې یا په وسلو او یا په تشو لاسونو وي له انګریزانو سره به جنګېږي او په دغه ډول به خپله دیني دنده ترسره کوي. د کابل د خلکو دغه جنګ هم عجیبه او د خندا وړ منظره وه. څنګه چې مونږ پوهېږو د اطراف خلك د ښار تر اوسېدونکیو نه ډېر تینګ او ډېر زړور دي، نو کابلیانو لاپې ډېرې وهلې او په جنګ خبر نه وو، په تیره له ټوپکو او توپونو سره. په هغه سربېره دوی لنډې چړې (خنجر) او دوه میله ښکاري ټوپك لرل.

خلکو دا پرېکړه هم وکړه، چې د جوبې وره په مخ کې به ټول شي او د شاوخوا غونډیو په ډډو کې به ځایونه ونیسي. د کابل خلکو د رواج له مخې له لرغوني زماني نه راپه دېخوا د جوبې جشن نیوه. د پسرلي په هره جمعه کې به خلك هلته له سماوارونو، قالینچو، دېګونو او لوښو سره د میلې او سات تیرۀ لپاره ټولېدل. د شپې له خوا به بازارونه ډېر شول، جلبې او ماهي به یې خرڅول، چې د جشن اصلي څیزونه وو. کبابونه او خواږه به هم پریمانه وو. د ځغاستې لپاره به ډګر او د ډنډو لپاره به دایرې جوړ شوي، تنګ تکور او سندرو به هوا ډکه کړه.

د جهاد لپاره غونډې به هم په همدغه ډول وي، یوازینی توپیر په دې کې و، چې د سندرو او تنګ تکور پرځای به د "الله اکبر" او "اوه! څلوریارانو مرسته وکړئ!." د ټوپکو له اوازونو سره اورېدل کېدلې. داسې پېښه شوه، چې د خلکو په دغې ګڼه ګونه کې یو دغسې ترکان استاد هم و، چې د توپونو په کارخانه کې یې کنداغونه جوړول. ده چې د توپچي افسرانو نه شته والی حس کړ، چې په عادي حال کې په خپلو ځلېدونکیو یونیفورمونو کې په خاص ډول روان دي، د یوه جنرال یونیفورم یې واغوست او فلزي خولۀ یې په سر کړه او یوه جغه یې پرې وتومبله. په داسې حال کې چې د توپخانې خو هغو عسکرو ورسره مرسته کوله، چې بې ملګري وو، ده وکولی شول چې شپږ میل کښونکی غټ توپونه او څو نور غوایي کښونکی توپونه ځای پرځای کړي. په دغه وخت کې خبر راغی، چې د یوه نظامي ښوونکي کرنیل مامدجان (محمدجان) په قومندانۀ دري کنډکه او څلور قاطري کښوونکي توپونه له چاریکارو [ارغنده] نه راروان دي.

په ماسپښین کې د توپونو ډزو او د سندرو او ترومپټونو اوازونو د برتانویانو د رادمخه کېدلو خبر ورکړ. همدا چې اوله کولۀ د اسمان په لور جکه شوه، بې وسلو کابلیانو په داسې حال کې چې سماوارونه یې په لاسونو کې نیولي او قالینچې یې په اوږو اچولي وې، د ښار په لور په تېښتې پیل وکړ. سره له دې هم د استاد ترکان له توپونو نه ډزې کېدلې او تلفات یې اړول. ځینو بیباکو ځوانانو چې د دېوالونو تر شا یا په غوچانو کې پټ و، په دښمن باندې ناڅاپي بریدونه کول.

ددغــو ګــډوډو اغيــزه لــږه وه او د ماښـــام پــر مهــال يــو غــازي هــم نــه ليــدل کيــده. ټــول پــه خپلــو کورونــو کــي پــټ شــول او د خپلــو ورونــو شــا تــه يــي اړمونــه واچــول. پــه بلــه ورځ برتــانوي پــوځ يــوه اثــر ښــونکي ننــداره وښــودله، پــه داســي حــال کــي چــي مارشــونه يــي کــول، پــه ښــار کــي وکرځيــدل او بيــا خپلــو بــارکونو ته ستانه شول.

پــه هغــه ورځ زمــوږ کورنــۀ او د کابــل وطنپــالو او حساســو خلکــو ځانونــه د ويــر او مصــيبت پــه پنجــو کــي ګيــر حــس کــړل. مــور مــي، خوينــدو مــي او مــا ســخت ژړل، زمــوږ اخونــد افســوس کــاوه "اوه اســلام! افســوس زمــوږ پــر عقيــدي." پــلار پــه خپــل لمــونځ ځــي ناســت و، دعــا يــي کولــه. بيــرغ وړونکــي کنځــل کــول او لعنتونــه يــي ويــل، هــم بانــدنيو تــه او هــم د هيــواد خاينــانو تــه. رامــان لاپــي وهلــي، چــي کــه موقع يې لاس ورغله دا او هغه به وکړي.

خــو پــه نــورو کورونــو کــي د خوښــۀ ميلمســتياوي وي، دا هغــه خلــك وو چــي د پرنګيــانو راتــك تــه يــي هرکلــي ويلــي و او د هغــو پــه خپلــو خبــرو "د دوی غمــه خوړلــه شــوي وه." دوی زيــاتره شــيعه او قزلبــاش وو، چــي د ښــار پــه ميــنځ کــي پــه چنــدولو کــي اوســيدل، چــي شــاوخوا يــي تينــګ ديــوال او خنــدق وو. دوی پــه خپــل فرقــه يــي تعصــب ســره نامســلمانان تــر مســلمانانو نــه غوره ګڼل.

لکــه چــي دمخــه وويــل شــول مامــد جــان او د هغــه کنډکونــه راروان وو، کابــل تــه پــه رســيدلو ســره يــي پــه نيمــه شــپه کــي پــه اســه مــايي غــره بانــدي دفــاعي ترتيبــات ونيــول. زه بــه د خپلــي خوښــي هغــه ژور احســاس تــل پــه يــاد ولــرم، چــي پــه ســبا يــي چــي لــه خوبــه پاڅيــدم کــورم چــي د اســه مــايي غــره پــه ســر د افغانســتان بيــرغ رپيــږي. يــوه شــيبه وروســته برتانويــان د شــير دروازي لــه پاســه ښــکاره شــول. "د دري ورځــو او دري شــپو جنــګ " چــي د "اســه مــايي او شــير دروازي جنــګ" بانــدي هــم يــاديږي، پيــل شوی وو.

دا دغســي يــوه ځرګنــده منظــره وه، چــي پــه ليــدلو ســره يــي زړونــه رپيــدل او اوښــکي توييــدلي. دوســتانو دعــا کولــه او دښــمنانو لعنــت وايــه. زه بــه هــر ســبا د لمانځــه پــه وخــت کــي بــام تــه خــتلم، هلتــه بــه دوربــين پــه لاس تــر ماښــام پــوري پــاتي کيــدلم. مــور مــي بيخــي خپــه وه، ويريدلــه چــي کومــه خطــا کولــۀ رابانــدي ونــه لکيــږي، خــو مــا مقاومــت کــولی نــه شــو. پــه شــپه کــي چــي د برتانويــانو لــه توپونــو نــه ډزي کيــدلي زيــاتره پــه نښــه نــه لکيــدلي. د مامــد جــان، د جهــاد پهلــوان د ځلــور لنــډ هدفــه توپونــو ډزي د برتــانوي پــوځ پــه ميــنځ لکيــدلي. پــه بلــه شــپه افغــان پوځونــو چــي برتانويــانو محصــور کــړي وو او د ارتبــاط لاري يــي پــري شــوي وي، بلــه چــاره نــه لرلــه خــو دا چــي خپــل توپونــه لــه کــار نــه وباســي او د چــاردهي او پنجشــير پــه لــور پــه شــا شــي. برتانويــانو پــه پــای

کې کابل په رسمي ډول ونيوه او نظامي حکومت يې اعلان کړ. شيرپور يې نوى ښار)شهرنو(ونوماوه او خپل پوځ يې هلته ځاى پرځاى کړ.
سردار ولي محمد د امير شير علي کشر ورور، چې زوړ او د انګريزانو رښتيني خادم و، د جنرال رابرتس)د انګريزي پوځ قوماندان(له خوا د کابل والي وکومارل شو. نور برتانوي پلوه سرداران او د طلايي سردار)سلطان محمد(د کورنۍ د غړيو په ګډون د هغه درباريان او مامور ان غوره شول[20]. په عين حال کې خپل بل پولي سردار شير علي)د سردار مهر دل زوى(يې د کندهار والي وټاکه. لنډه دا چې د هيواد مهمي سيمي د برتانوي امپراتورۍ تر بيرغ لاندي شوي او سوبمن انګريزان په کابل، جلال اباد او کندهار کې ځاى پرځاى شول.

د مقاومت پياوړي کيدل

پرله پسي غرغرو د خلکو په زړونو کې کرکه او دښمني وکرله. په اوله کې بزګران راضي وو چې خپل محصولات په انګريزانو باندي په لوړه بيه خرڅ کړي، خو همدا چې خاين سرداران واليان شول او نورو مامورانو د خلکو په ځپلو پيل وکړ. په تيره چې له خلکو نه يې ځيزونه په تيټه بيه اخيستل، دوى له وهمه ازاد شول. قومونو چې په عادي حال کې يو بل وژل او لوټول درك کړه، چې د بل قوم او دين خلك يې په وطن باندي مسلط شوي دي، له يو بل سره تړاو تينك کړ په دغه مقصد چې سره ملګري او يو موتى شي. په ټول ملك کې ملايان، چې زياتره يې د خانانو او لويانو له ملاتړ نه بهره من وو، د رښتيني اسلام په تبليغ پيل وکړ او د جهاد روحيه يې پياوړي کړه. ځينو قومونو لوړه وکړه، چې د ځان او مال په قيمت به د هيواد ساتنه کوي.
د مقاومت مرکز غزني او د هغه چاپيريال و. هلته يو پرهيزګار او عالم مجاهد ملا مشك عالم خلك د جنګ لپاره هڅول. د مقاومت نامتو اتل کرنيل مامد جان ورسره يو موتى شو او ډير جنګيالان يې پرځان راټول کړي وو.
برتانويانو چې مهمه ګڼله د کابل پوځ د کندهار له پوځ سره مربوط کړي، فيصله وکړه چې په غزني کې ديره ځاى ولري. مجاهدان چې له دغې پريکړې نه خبر شول، والي سردار محمد حسن ته لاړل او ترينه يې وغوښتل، چې د هغوى مشري په غاړه واخلي او ورته يې کړه چې "موږ مشر نه لرو، ته چې پاچا زوى يې بايد زموږ قوماندان اوسې. که مو وګڼله ته به زموږ امير اوسې، نوم به دي تلپاتي وي او لوى ښښتن به د اخرت په ورځ درته اجر درکړي." سردار

محمد حسن چې د معمول په شان پوچ خولی و، په خپل ښځينه آواز سره يې په قسم خوړلو باندي شروع وکړه:"اوه! تاسي سپيو او جاهلو مجاهدو! تاسي څنګه کولی شئ د برتانيي له حکومت سره ځانونه پرتله کړئ؟ تاسي بې وسلي او پښي ابلي خلك څنګه کولی شئ له انګريزي قدرت سره مقابله وکړئ؟ تاسي خه او خه ځئ ورك شئ، د خپلو کارونو غمه وکړئ!." مجاهدانو چې په دغو خبرو سره وپاريدل پري ودانګل او توټه توټه يې کړ، بيا نو دوی يواځي په چاقوکانو، سوټيو او يو څو ټوپکو سره لاړل، چې د انګريزانو له راټلونکي پوځ سره په شش ګاو کي مقابله وکړي.

په بنګلور کي يوه انګليس کرنيل ماته ددغي جګړي قصه وکړه. دی په هغه وخت کي د برتانوي پوځ يو قومندان و، دی هلته يو ډګروال و او زه د خپلي کورنۍ له کډوال کيدو نه وروسته په هند کي په سفر وم. اوس يې نوم زما په ياد نه دی، خو دی يو ښکلی جك ځوان و او په کيني غمبوري باندي يې يو شين داغ و. ماته يې وويل، چې "ما د جاسوسانو د راپور له مخي خپل پوځ په يوي ژوري دري کي ځای پرځای کړ، چې د راتلونکي انساني سيل مخه ونيسم. همدا چې افغانان په رنګه بيرغونو او د ډول په يوه ډوله اواز سره له لري نه ښکاره شول، خپلي توپخاني ته مي د دوو پرله پسي ډزو بولۀ ورکړه. ما فکر کاوه، چې سخت تاوان مي ور اړولی او د اور بند امر مي وکړ. دودونه لا هم په هوا کي و، چې په دغه وخت زما په سر باندي ناڅاپه د سوټي وار وشو. له درد نه يي نړدي و، چې له اس نه ولويږم او نتيجه يي دغه داغ دی. زما سړيو غوښتل، چې دغه وهونکی توټه توټه کړي، خو ما پري نه شوول. "هغه **55** کلن په مزاج کي درويش ډوله و او جنډه جامي يې پر تن وي. پرتوك يې ارت او په غوټو سره تړل شوی و. له هماغي توتي نه يې يو خيرن کميس پرځان و او دغسي زوړ وړين واسکټ يې په تن و، چې د رنګ تميز يې په مشکل سره کيده. ملا يې له غاړي نه په يوي تراړي تړل شوي وه، يوازينۀ وسله يې د لرکي يو سوټی و. يوه زړه چرمي کڅوړه يې له اوږو نه ځړيدله، چې سوره سورۀ وه او په يوي رسۀ سره تړله شوي وه. د جواري نيمه تيکله او د مچنغوزي ليا ره يو څو کتي پکي وي. وروسته له دي چې مخ يي ووينځه او بنداژ کړ، دغه سړی مي راوغوښت او ومي پوښته چې "آيا ته سرتيری يې؟" ويې ويل چي "نه". بيا مي وپوښته چې "ته د کوم خيل يا قوم مشر يې؟" ويل يي "نه، زه بزګر يم." بيا مي وپوښته چې "کوم ضرورت او کوم اجبار او کوم قدرت ته اړ کړي، چې ددغو ډزو او خطر مينځ ته راشي؟" ويلي چې "پرون زه د کلي د ماجت ترڅنګه تيريدلم، ډير خلك غونډ شوي وو. يوه ملا تبليغ کاوه، چې دا زمونږ ملك کاپرو نيولی، د لوی خښتن او د هغه د پيغمبر له

خوا وظيفه لرو، چې د خپل هيواد او د دين له دښمنانو سره وجنګيږو. که مو ووژل غازيان او که ووژل شوو شهيدان به يو. په دواړو حالتونو کې به جنت زمونږ انعام وي. ما خپلو ملګرو ته وويل، چې په دي کې ګټه نه شته، چې دغه خلك ووژل شي، د هغه پرځاى مونږ بايد دوى په دوستۀ سره جلب کړو او د هغو له سوچه عقيدو نه د روسانو پر ضد استفاده وکړو."

برتانوي پوځ د ټوپکو دغو پرله پسې ډلو يېزو ډزو سره هم غزني ته په مخکې تك ونه کړاى شو. مجاهدانو هم درك کړه، چې که څه هم شمير يې بيخې ډير دى، دا به ځانمرګي وي چې د انګريزانو له دغسې زورورو ډزو سره مقابله وکړي، خو دوى سره له دي هم کابل ته خپل وړاندي تك ته دوام ورکړ. په عين حال کې چې دښمن يې اړ کړ، چې په همغي ليکې باندي بيرته په شا شي، دوى يواځې نه وو. په واقع کې د ټول ملك قومي لښکري د پاى تخت د چاپيرولو په لور رواني وي. جنرال رابرتس ددي لپاره چې دغه فشار لږ کړي، له سردار ولي محمد نه وغوښتل، چې په چاردهي کې د ټوپونو او اس ځغلولو ننداره جوړه کړي. دا ددي لپاره و، چې شيرپور ته د برتانوي پوځونو په شا تك يو څه اسان کړي.

"د دري ورځو او شپو جګړي" نه وروسته کابل په نسبي ډول ارام معلوميده. توپير دا و، چې اول د مجاهدانو او بيا د انګريزانو د په شا تللو اوازي رواني وي. بيا نو يو سهار په اسه مايي او شير دروازه باندي د انګريزانو له ځايونو نه زورورو ډزو وهڅولم، چې خپل بام ته وخيژم. څرګنده ده، چې غازيان له غزني نه د راتللو په حال کې وو، ما دا هم وليدل چې د دښمن توپونه شيرپور ته په شا کيدل. په حاضر وخت کې افغان بيرغونه په اسه مايي باندي په رپيدو شول. د الله پاك شکر دى، زه د خپل وړوکتوب د خوښۀ ژورتيا او معصوميت په ژبه بيانولى نه شم، خو افسوس چې عمر يې لنډ و، ځکه چې د انګريزانو متقابلي حملي غازيان ښار ته په ننوتلو اړ کړل. له ښه مرغه لږ څه وروسته له جنوبي نه قومي لښکري صحني ته ورسيدلي او ورځ يې له تخت شا نه په حملو سره وګټله.

تر ماښامه پوري د برتانيي له هندي امپراتورۀ نه يو ځانګړى کس هم بيرون پاتي نه شو، ټول د وفا منو سردارانو په ګډون په شيرپور کي کلابند شول.

د ميوند جګړه

ددي لپاره چې ددغې نوميالۀ جګړي په اړه يو فکر درکړم، زه له دينه بل ښه خه نه شم کولى، چې د خپلو دوو ورونو روايتونه درته بيان کړم، چې پکي يي ګډون کړى و.

خالق:)د نور علي په کنډکونو کې د يوه ټولي کفتان و. په

ياد به مو وي چې برتانويانو سردار شير علي د کندهار والي ټاکلی و. دغه سردار چې انګريزانو ته بې له کوم شرط نه تسليم شوی و، د هغو مرستندوی شوی و. له خپل هيواد سره ددغه خيانت او له انګريزانو سره دغې وفا لرلو له لامله هغه دا خپله اخلاقي دنده ګڼله، چې د هغو لپاره شپږ بسه وسله وال کنډکونه تنظيم کړي. ددغه مقصد لپاره يې خپل مشر زوی سردار نور علي د خپلو قوتونو قومندان او خپل نور زامن، ورونه او نور د هغو افسران وکومارل.)دوی ټول به د سردار محمد ايوب د پوځ په برابر کې د سپر په شان کار وکړي.(د جکړي په درشل کې ما او دده نورو کفتانانو د خپل مشکل په اړه سوچ وکړ. په پای کې مو سره لوړه وکړه، چې مونږ به د خپلو وطنوالو پر وړاندې ونه جنګيږو، چې غواړي هيواد د باندنيو له جغ نه ازاد کړي. دغسې بې ننګې به مونږ په پاتي ژوند کې تل وځوروي. بيا نو مونږ دغه پلان له خپلو عسکرو سره شريک کړ، چې دغه تجويز شوی ياغي توب ته يې تيار کړو.

په بل سهار زمونږ د دم ځای ترووم زمونږ د خيمې دباندې د سر قومندان په امر وغړول شو. ترمونو او شکرونو اوازونه او د اسونو حرکتونه او شنهاری د جکړي لپاره د تياري نشې وي. همدا چې مونږ ته د وړاندي تللو قومنده راکړل شوه، مونږ شودل شوی سمت پريښود، د غونډۍ ډډې ته وختلو او له هغه ځايه مو په برتانوي پوځ باندې ډزې وکړي. زمونږ کرنيلان، چې د سردار شير علي زامن وو، اصلي پوځ ته په تللو سره زمونږ په پريښودلو پيل وکړ. مونږ داسې وښودله، چې دوی مو ليدلي نه دي. زمونږ عمل په نورو ټوليو کې دغسې پاروني وکړي، چې يوه غټه غوغا يې کډه کړه. نور علي او خپلوانو يې برتانوي لوی پوځ ته په تللو سره له تينکتيا نه پرار غوره وګانه.

کل محمد: مونږ د کوکناري له پيښې نه وروسته کابل پريښود او کندهار ته په کړاو سره ورسيدلو. څنګه چې ما نه د برتانيي او نه د سردار شير علي د حکومت پروا کوله، فيصله مې وکړه چې هرات ته لاړ شم او د سردار محمد ايوب له پوځ سره يوځای شم. هلته چې ورسيدلم سردار ته مې خپل ځان ورساوه. هغه مهرباني وکړه، زه يې په خپلو ملګرو کې ونيولم. د هغه له پوځ سره چې جنرال حفيظ الله يې قومانډان و او د هرات له خزانې سره کندهار ته مخه وکړه، چې خپل هيواد ازاد کړو.

د جنرال حفيظ الله پوځ له نهو پليو، دوو سورو[کنډکونو؟]، دوه مخ په وړاندې توپخانو او دوه زرو هغو سورو نه جوړ و، چې په سورو خانانو پوري يې تعلق لاره، کندهاري قومي لښکر هم پلی و. ځينو يې وسلې نه لرلې. په هغه سربيره ډير شمير ملايان او طالبان هم په دغه پوځ کې وو، چې د جهاد په تبليغ سره يې د جنګياليو

معنويات لوړول. قوميشنځو هم په هغه کې کډون وکړ، چې اوبه يې په مشکونو کې وړلي او حماسي بدلي يې ويلي.

په لار کې ډيري قومي ډلې زمونږ له پوځ سره يوځاى شوي. د شير علي کنډکونو چې زمونږ په خوا اوښتي وو، هم زمونږ مادي او معنوي قوت ډير کړ. په پاى کې کندهار ته نږدې په ميوند کې دواړه پوځونه سره مخامخ شول. د تعجب ځاى دى، چې سهار د وختنه له کوم نامعلوم ځاى نه برتانوي کولي په غلي ډول د خپلو هدفونو په ويشتلو پيل وکړ. جنرال حفيظ الله د جګړي دغسي پلان وايست، چې هغه په دغه حقيقت بنا و، چې موږ د دښمن له اوږدو هدفونو ويشتونکيو ډزو سره مقابله نه شو کولى. د هغه له مخې پلې سرتيري، چې د زيږو ځايونو په حفاظت کې به وي د برتانوي پوځ په کينې خوا کې به پرمخ ځي. توپونه او سواره به دغسي ځاى ته ځانونه رسوي، چې له هغه ځايه به دښمن تر ډزو لاندي راځي او وروسته له هغه چې هغو ځايونو ته به ځان رسوي، ډزي به کوي. په عين حال کې نور واحدونه به د دښمن تر رسيدلو نه رومبى هغه نږدې بند (Dam) ته ځانونه رسوي. سردار محمد ايوب او ملګري به يې ددغې جبهې په دفاع کې ورسره يوځاى کيږي. دغه ستراتيجي بې له کوم خنډ نه پلې شوه. له خونړۀ جګړي نه وروسته دغه بند ونيول شو. دښمن له اوبو نه ليري شو او د پر شا تګ لار يې له خطر سره مخامخ شوه.

ډګروال به روز (Burrows) چې پوه شو ايسار شوى دى، قومانده ورکړه چې پوځ يې بايد يو مثلث جوړ کړي، چې له دغه يرغل سره مقاومت وکړي. دواړو خواوو ته درانده تلفات واوښتل. په پاى کې دى د په شا کيدو امر ورکولو ته اړ شو. اول په منظم ډول او ورو ورو د سورو او پليو د فشار له امله او بيا دغه په شا تګ د بې نظمۀ او کډوډۀ له حال نه په مصيبتناك پړاو او ماتي بدل شو. ډير بنديان ونيول شول او توپونه يې وران شول[21]. ډګروال به روز او د هغه افسران له ډګر نه روغ ووتل. سردار شير علي تينګ کوښښونه وکړل، چې په هغو کې له کندهاري مشرانو نه د هغه غوښتني هم وي. په واقع کې انګريزانو ته دا د هغه يو ډير غټ خدمت و. انګريزانو ته درانده تلفات واوښتل. ډير يې چې په ويلو، ځاکانو او باغونو کې پټ و، دښځوله لاسه له مينځه يووړل شول.ښځوله بامونو څخه درانده څيزونه لکه بغرۀ، تيږي، خرڅې او داسي نور پري باندي اچول.

نو لکه هسې چې ما په خپل واړه دوربين سره په شيرپور کې د انګريزانو ايساريدل ليدلي وو، اوس مې له خپلو ورونو نه د کندهار ښار په چونۀ کې د انګريزانو له ايساريدو نه هم واوريدل او بيا هم هغسې چې په کابل کې يو شمير سرداران د خيانت په کولو سره دغه "امتياز" وګاته، چې له انګريزانو

سره محصور شي، شير علي او د هغه کورنۍ)زما مشر ورور زمان په کېدون چي د شير علي خوريې و(او نور سرداران په هماغه ځال کي په کندهار کي هم ايسار شول.

بيرته کابل ته...

هر سبايي به چي په سلکونو غازيان ښار ته ننوتل، زموږ د کور له مخي تيريدل. زموږ کور د دري لويو سړکونو د يوځاى کيدلو په محل کي پروت و. دوى چي جامي يي سره متفاوتي، قواري يي مختلفي او اوازونه يي زيږه وو، په ډلو ويشل شوي وو. ځيني يي جك قدي، غټ او پياوړي وو، دغسي اوږده په غوړيو غوړ ويښتان يي لرل چي تر اوږو پوري رسيدل. تر دغه وخته پوري ما د دوى په شان خلك ليدلي نه وو. هري ډلي يو بيرغ او يو يا دوه ډولچيان لرل. دوى به د ډول له اواز سره سم يوه کليمه بيزه يو ډوله سندره ويله.

د دوی لومړۍ دنده دا شوه، چې په شيرپور کې د ايسار شويو سردارانو کورونه چور کړي. دوی د هغو کورونه دومره ښه پيژندل، چې لکه د هغو لست د دوی په جيبونو کې و. داسې هم دوی ته د شتمنو کورونه معلوم و. د بيلګې په ډول زموږ د کور مخامخ د يوه ميرزا کور و، چې د ولي محمد) د انګريزانو له خوا د کابل ټاکل شوی والي(د دفتر آمر و. له غازيانو نه يوه غږ کړ، چې "دغه کور بايد لوټ شي." سمدلاسه د هغه تينګ ور يې مات کړ، په کور يې ننوتل، د ورونو او کړکيو په ګډون يې هرڅه ترينه وايستل. زموږ د کور د مخې چې راورسيدل، يو نظر يې واچاوه او چې پوه شول دا د دوی دی، په خپله لاره سيخ لاړل. غازيانو نه يواځې لوټول کول، په پرله پسې يرغلونو سره يې پر انګريزي پوځ د کلابندۍ کړۍ هم تنګوله.

دلته غواړم د مقاومت د وتليو اتلانو نومونه راوړم، چې نومونه يې په درناوی سره خيستل کيدل او په قصيدو کې ابدي کيدل[22].

محمدجان وردك، چې "د دري ورځو او شپو جنګ" او په غزني کې د ډير فعاليت له امله يې د يوه اتل په شان نوم کتلی و.

ملا مشك عالم، يو عالم او پوه روحاني و، چې د خلکو پوره اعتماد يې ترلاسه کړی و. ددي لپاره چې جنګي لوازم ولري، هغه خپلي ټولي ځمکي او حتی کتابونه هم خرڅ کړل.

مير بچه، چې د کوهستان خلکو هغه خپل مشر غوره کړی و. دغه حقيقت، چې دی د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم زوزات ګڼل کيده، د هغو اعتماد يې لا هم پياوړی کړی و.

غلام حيدر څرخي، يو منلی جنګي اتل، چې د هغه په کوښښونو سره د برتانويانو توپونه له اسه مايي غوره نه شيرپور ته په شا شول.

په داسې حال کې، چې د شيرپور کلابندۀ دوام لاره، غازيانو چې کابل نيولی وو، پريکړه وکړه چې دوی بايد يوه اجرائيوي شورا ولري، خو دوی حاضر نه وو په خپلو کې يو غوره کړي، نو ځانونه يې اړ وليدل، چې دغسې يو په نامه مشر ولري، چې هغه د دوی تر لاس لاندې وي، نو دوی د امير محمد يعقوب اووه کلن زوی موسی جان خپل امير غوره کړ. داسې هم دوی لازمه وګڼله، چې د هغه د قوم يو مشر د عنعنوي وزير په توګه دنده ترسره کړي. څنګه چې د هغه له پلار نه پرته بل داسې څوك نه و، دوی ټولو فيصله وکړه چې دغه دنده به دوی ترسره کوي، خو دغه ستونزه ډيره ونه پاييده، ځکه چې يو څو ورځې وروسته غازيانو ناڅاپي ماته وکړه او بيا يو هم په ښار کې نه ليدل کيده.

پيښه دا وه، چې ترکانان له کورونو نه وايستل شول او ديته اړ شول، چې په شيرپور باندې د يوه لوی بريد لپاره

زيني جوړي کړي. په يوه تاکلي ورځ سهار د وختــه د اسه مايي غـره پــه سـر د بريـد لپـاره د نشــي پــه ډول اور ولګــول شـو. د "الله اکبـر" پـه تکبيـر او "څلـورو يـارانو مرسـته وکـړئ!" پــه ويلـو سـره دوی لـه ټولـو خـواوو نـه بريـد وکـړ. پـه يـوه محـاذ کـي دوی ديـوال تـه دغـومره ډيـر نـژدي شـول، چـي يـي وکـولی شـول زينـي ودروي. پـه واقـع کـي ميـر بچـه او د هغـه جنګيـاليو پـه ننوتلـو پيـل وکـړ. پـه داسـي حـال کـي چـي پـه ختيځـي خـوا کـي غازيـانو سـخته مـاتي وکـړه، برتـانوي سـورو پـرمخ ودانګـل او درانـه تلفـات يـي ورواړول. د معمـول پـه شـان هغسـي چـي پـه قـومي جنګونـو کـي پيښـيږي، کلـه چـي پـه يـوي خـوا کـي شـاته تـګ پيـل کيـږي، اثـر يـي دغسـي زر خپريـږي لکـه مالکـه چـي پـه اوبـو کـي ويلـي کيـږي. پـه دي ډول همـدا چـي پـه ختيځـه خـوا کـي بريـد پـه شـا وتمبـول شـو، غازيـان پـه نـورو جبهـو کـي پـه اسـانۀ سـره مـات شـول. کونکوسـي دا و، چـي يـوه خـاين مشـر) پـه غالـب احتمـال محمـد شـاه(لـه دښـمن نـه پـه بـي ننګـۀ سـره بـډي اخيسـتلي وي.

برتانويـان لـه خپـل بـري سـره سـره پـه سـختو سـتونزو اختـه وو. دوی د **1841** کـال د غـت مصـيبت لـه بيـا پيښـيدلو نـه ويريـدل، چـي هلتـه د هغـوی **16000** پـوځ پوپنـاه شـوی او يـواځي يـو ډاکتـر برايـډن جـلال ابـاد تـه ورسـيد او هلتـه يـي انګريـزي پـوځ لـه دغـه مصـيبت نـه خبرکـړ[23]. يـو ځـل بيـا پـه کابـل او کنـدهار کـي د دوی پوځونـه محصـور شـول، د ارتبـاط لاري بنـدي شـوي، لـه هنـد نـه ملاتـړ وررسـيدلی نـه شـو او)افغـان(قومونـه سـره يـو مـوتی شـوي وو، چـي لـه مينځـه يـي يوسـي. بلـه بـده يـي لا دا وه، چـي دوی دغسـي مشـر پيـدا کـولی نـه شـو چـي ددي لپـاره چـي وخـت ترلاسـه کـړي لـه هغـه سـره د ځـان پـه ګټـه خبـري وکـولی شـي. د کابـل غازيـان بـي واکـه او بـي ارادي وو، لـه سـردار محمـد ايـوب سـره سـوله کـول مصـلحت نـه و، پـه دي چـي هغـه د خپـل بريـو لـه املـه هـم مغـرور و، غيـر لـه هغه هم هغه په طبيعت کي يو مغرور انسان و[24].

خـو دوی پـه پـای کـي د هغـه د تربـور سـردار عبـدالرحمن پـه وجـود کـي، چـي دولـس کالـه يـي پـه بخـارا کـي د روسـي حکومـت د ميلمـه پـه شـان پـه کډوالـۀ تيـر کـړي وو، د معـاملي کولـو لپـاره يـو مناسـب او د خوښـي شـخص ومونـد. دوی پيغـام وړونکـي لـه ليکونـو سـره ورواسـتول او لـه روسـي حکومـت نـه يـي وغوښـتل، چـي لـه تاشـکند نـه د هغـه وتـل اسـان کـړي[25]. همـدا چـي دغـه سـردار لـه امـو نـه تيـر شـو او د افغانسـتان پـه خـاوره کـي يـي پښـه کيښـوده، هغـه د اميـر لقـب غـوره کـړ او د کـولاب او بدخشـان لـه مشـرانو سـره يـي سـخت جنګونـه وکـړل[26]. پـه لار کـي چـي بـه هرځـای تميـده، مناسـب اصـلاحات يـي کـول او د خپلـي خوښـي واليـان يـي ټاکـل. د تابعيـت ليکونـه لـه ټـول ملـك نـه ورتـه اسـتول کيـدل، خلکـو د هغـه اميـر کيـدلو تـه د بيرغونـو پـه ښـورولو او د

ډولونو، چمبو او سرنيو په وهلو سره هرکلی وايه. شاعرانو پخواني او اوسني اتلان او په باندنيو باندي خپل بريالي توبونه په قصيدو او شعرونو سره ستايه.
دا ځل انګريزانو هرڅه ښه پلان کړي وو. د يوې جوړې روغې له مخې چې يې په ذمه کې له عبدالرحمن سره وکړه، دوی بريالي شول چې خپل پوځ په خپلو شرايطو سره خوندي وباسي. هماغه سرحدونه يې چې له امير دوست محمد سره په تړون کې منلي وو او هغه د ګندمك په نومي تړون کې بيا تاييد شوي وو، بيا ياد شول(27).
د خپلواکۀ کلمه ذکر شوي نه وه او د افغانستان باندنی سياست د معمول په شان د برتانويانو په صلاحيت پوري وتړل شو(28). حقيقت دا دی، چې دوی تل غوښتل، چې زموږ هيواد د ځايي کسانو له لاري په نيغ يا نانيغ ډول تر کنترول لاندي ولري. حتی نن ورځ (1933) هم زه له جاري پيښو نه وينم، چې دوی د محمد نادر په غوښتنه او مرسته سرحد ترلی او قوم يې بندي کړی دی(29).

يو ستونزناك پرار

اوه کرانه خدايه! څه عجيبه شپه ده، چې غازيان وتښتيدل او څه عجب سهار و، چې موږ د يوه پناه تون په لټه کې شوو. تازه کونکوسي رواني وي، چې انګريزان د غرو دپاسه توپونه پرځای کوي، چې له هغه ځای نه ټول کابل وولي او وران کړي او خلك يې له مينځه يوسي. چندول او مراد خاني به په دغه پروګرام کې نه وي، ځکه چې هغو د انګريزانو خوا نيولي ده. خلکو خپل کورونه خوښي کول او شش ګروهي ته تلل. هغو چې په چندولو کې ملګري او پيژندکلويان لرل، هغي خوا ته بيره کوله.
لکه هسي چې قسمت و، زموږ تيښتي د صاحبزادګانو کور ته اړ کړو، چې هغو خلکو ته پناه وروړو، چې د انګريزانو تر ساتني لاندي وو. د کورنۀ تړاو دا و، چې د هغه لور يا له سردار ولي محمد سره اوسيدله يا د هغه برعکس او دا چې د هغه ښځه او خپلوان چې له غازيانو نه پت شوي وو، هلته اوسيدل.
سهار د وختـه و، چې د پلار يو نږدي ملګري مامد جان (چې د خان په نامه هم يادیده) له خپل زوی عبدالله سره چې زما په منك و، زموږ کور ته راغی. زما او د عبدالله فکرونه او خويونه سره يو وو.
خان: "له پرون نه راپه ديخوا زه د يوه پناه تون په لټه کې وم او هغه مې زموږ په کاونديتوب کې، په تويچي باغ کې د صاحبزادګانو په کور کې وموندہ، چې هلته د سردار ولي محمد کورنۀ هم هم پناه موندلي ده. ښه به دا وي، چې موږ هلته سمدلاسه لاړ شو، چې د انګريزانو له خوا له خطر نه بچ

شوو."

پلار: "زه فکر نه کوم چې انګريزان به کابل وران کړي، نو مور ولي بيځايه شو؟"

خان:"حتی که دوی ورانی هم ونه کړي، همدا چې د دوی سرتيري خواره شول، دغه خطر به وي. عسکر يې په غضب دي او بدل به واخلي. دوی به غازيان او د هغو پلويان او حتی تاته هم ضرر ورسوي. تاته به چې د پاچا زوی وليعهد پخوانی وزير وي لا ډير خطر وي."

پلار :"ښه ده نو، ستا په فکر چې داسې ده، ځئ چې ځو."

څنګه چې دا وخت د ژمي پای و، لا هم ساړه و او سړکونه په يخو واورو او ختو سره پوښل شوي وو، مور او پلار او خويندې مې په داسې حال کې چې شالونه يې په اوږو وو، په مينځ کې عبدالله، خان او زه دمخه او زمور معلم او رامان تر شا روان شو. سړکونه خالي او يواځې وو، له جوش او خروش نه د ډکو خلکو نښه هم نه وه، نه د سرنيو او ډولونو او نه د غازيانو چيغې وې، چې پرون يې صحنه څومره غالمغالي او توده کړې وه. داسې فکر کېده، چې ځمکه لکه په ننداري کې د څوځيدونکې صحنې په شان سمدلاسه ورکه شوې وي.

خه وخت چې مور هلته ورسيدلو، خان، زما پلار او زمور معلم خپل کور ته بوتلل او له ما څخه وغوښتل شول، چې ښځې د صاحبزاده په کور کې دښځوبرخې ته بوځم. ورونه او کرکۀ ترل شوې وې، هيڅ اواز نه اوريدل کيده. مور او خويندې مې د مخکينۀ کوټي دمخه کيناستلې، داسې ښکاريده چې د ونو او ګلانو بن په هديرې بدل شوي وي. بيا نو په دغه وخت کې چې لمر خپلې لومړنۀ سور بخنې وړانګې د اسه مايي او شير دروازه په لوړو څوکو غوړولې، يوه جګه ښځه په سپينې چادرې کې سمدلاسه ښکاره شوه، دارياپی له غيبرې نه وايستله او هغسې تودې سندرې يې سر کړې، چې د ودونو او د سنت کولو په جشنونو کې ويلې کيږي. دا د پردو د ليري کولو لپاره نښه وه. ډير زر يوه زړه چاغه ښځه، چې ځان يې په پتو سره پيچلی و، ښکاره شوه. په ژور اواز سره يې ناري کړې چې "د جبار موري! ووايه چې څه خبره ده؟."

"اوه کرانې ميرمنې! ته بايد ددغه زيري لپاره ماته انعام راکړې، هغه سپي غازيان مات شوي دي."

"اه! نه مې درته ويلی چې ته څنګه هغه پښی ابله ګدايګر له انګريزي حکومت سره پرتله کوې. يو يې هم په کابل کې نه دی پاتي شوي، بايد همدغسې شوي وای. ددغې ورځې لپاره له خدای پاك نه زر واري مننه."

نوري ميرمنې او د هغو کنيزې راننوتلې او له هغې زړې ميرمنې نه يې د زړه نه مننه وکړه. هغه د سردار)ولي محمد(

ميـرمن وه او د جبـار مـور پـه خپلـو سـندرو او غازيـانو تـه پـه بـد ويلـو سـره د دوی وخـت تيـر کـړ. زمـوږ پـه غـم لړلـي ډلـه يواځينـۀ اســتثى وه. مــوږ پــه اوښــکو ډکــو ســترګو او ژورو افسوســونو سـره ننـداره کولـه، پـه سـختۀ سـره مـو نفـس کـاږه. لـه عبـدالله نـه پرتــه چــي شــوخي يــي کولــه، زه يــي پوښــتلم چــي "دغــه کــاپران څــوك دي؟ دوی يــا رابــرتس يــا چمبــرلين؟"[30] "العنــت دي پــر دواړو خواوو وي."

"کرانــــه ورورہ! دوی زمــــوږ خپلــــوان دي، وبــــه ګــــورو چــــي هغوی اوس له تاسو سره څه ډول چلند کوي؟."

پـه دغـه وخـت کـي يـو ځـوان هلـك دښـځوپه جامـه کـي لـه بلـي کـوتي نـه رانښـوت، هغـه بـه اروغـرو د کورنـۀ هلـك و، چـي جـامي يــي د غازيــانو لــه ډار نــه بــدلي کــړي وي. دا نــو د عبــدالله لپــاره د توکـو ملنـډو يـو لـوی کـان شـو. مـا هـم لـه دينـه ډډه ونکـړه، چـي د ټـول هغـه خـه ملاتـړ وکـړم، چـي هغـه ويـل. پـه دي ډول مـوږ ددغـو ميرمنو او د جبار د مور د طعنو يو خه جوکه شوو.

تـر دغـه وختـه پـوري د کـور د مشـري ميرمنـي پـام مـوږ تـه نـه و، سمدلاسه يي په موږ نظر شو"اوه! دوی څوك دي؟"

"دا زه يم د استاد محمود مور، نه مي پيژني؟"

"اوه، بلـــي! ښــه راغلــي! هيلــه کــوم چــي حــال مــو ښــه وي. خــدای دي کــړي، چــي وضــع مــو خرابــه نــه وي، چــي پــه دغــه سهار کي دلته راغلی يي."

"دا يقينــــي ده، چــــي غازيــــان مــــات شــــوي دي او خلــــك وايــــي، چـي ټـول وژنـه بـه وي، مـوږ پـه دغـه دليـل ستاسـي کـور تـه پنـاه راوړي ده."

"غـواړم تاسـي يـو بـل ځـای پيـدا کـړئ. زه هغـو تـه پنـاه نـه شـم ورکولی، چي برتانويانو ته بد نيت لري."

بيـا نـو هغـه لـه کړکـۀ نـه ليـري شـوه. مـور مـي هـم جکـه شـوه او وروسـته لـه هغـه چـي يـو خـو زيـږي خبـري يـي وکـړي او طعنــي يــي واورولــي، مــوږ ووتلــو. مــوږ لا يــو څــو کامــه اخيســتي نـــه وو، چـــي پـــلار، خـــان، زمـــوږ معلـــم او ســـوداګر عبـــداللطيف راښکاره شول.

لطيــف چــي د پــلار پخــوانی او رښــتيني ملګــی و او پــه چنــدولو کــي اوســيده، د احتيــاط لــه مخــي زمــوږ کــور تــه پــه بيــړه تللــی و، چـي مـوږ خپـل کـور تـه بـوځي. هلتـه يـي چـي څـوك ونـه مونـدل، د خـان کـور تـه لاړ او هلتـه زمـا لـه پـلار او نـورو سـره يوځـای شـو. د صاحبزادګانو خوا ته لاړ، څه ښه تصادف.

مـوږ د لطيـف تـر شـا روان د چنـدولو پـه لـور حرکـت وکـړ، لـه وړي کړکـۀ نـه پرتـه ور تـړل شـوی و، لـه کابـل نـه د بـي شـميره نارينـه وو،ښـځواو کوچنيـانو ډلـو يـوه لويـه ګڼـه ګونـه جـوړه کـړي وه. يـو پـه بـل پسـي لـه تنګـي کړکـۀ نـه واوښـتل، چـي پـه هغـه ورځ بايــد د "ژغــورني ور" بلــل شــوی وای. دغــه ســوداګر او ملګـري يـي پوهيـدل، چـي څنګـه مـوږ لـه دغـي ګڼـه ګـوني نـه تيـر

کړي او په پای کې په ډېر کړاو سره موږ خپل هدف ته ورسېدلو. ټوله کورنۍ موږ ته په درناوي سره هرکلی ووايه. دوی په خپلو تودو او پاکو صندليو کې ځای کړو. ورسته له دې چې زر تياره شوي ډوډۍ مو خوړله، خپلو کوټو ته لاړو.

د سهار نږدې دوه بجې وې، چې د ترومونو اوازونه مو واورېدل، چې د ټوپونو له ډزو سره کډ شوي وو. ما په هيلې او انتظار سره خبر کړل، ما خيال وکړ چې غازيانو په متقابل بريد لاس پوري کړی دی. په دهليز کې د کوربه له مشر زوی سره مخ شوم، ويې پوښتلم چې چيرته روان يې ؟

"غواړم بام ته وخيژم، چې د غازيانو بريدونه وګورم."

"ته به هسې خيال کوې، دا برتانوي سرتيري دي، چې د خپل بريالي توب جشن نيسي او په ښار کې ډله ډله کرځي."

دا ډېري دردناکي کلمې وې، خپلې کوټې ته ستون شوم او سر مې تر خپلې برستنې لاندې کړ او دومره ډېري اوښکې مې تويې کړي، چې هغه نمجنه شوه، د زړه درد مې ښايسته ارام شو.

د پلار ليدنه له جنرال رابرتس سره

د لطيف په کور کې مو دري ترخې او له انديښنې نه ډکې ورځې تيرې کړې. د څلورمې ورځې په سهار يو افسر له دوو هندي نوکرانو سره له يوه ليك سره زما پلار ته راغی. په ليك کې کښل شوي، چې پلار له جنرال رابرتس سره وګوري. يوه هيبتناکه غوغا جوړه شوه، موږ ټولو فکر کاوه چې له هغه نه به تحقيق وشي او جزا به ورته ورکړ شي. مور او خويندو مې په ژړا او واويلا پيل وکړ.

پلار مې د خان، زموږ د معلم، لطيف او زما او عبدالله او البته د هغه افسر او د هغه د نوکرانو په ملګرتوب د شيرپور په لور روان شوو. هر چيري برتانوي سرتيري وو. د "وزير مور")د امير دوست محمد ملکه او د وزير محمد اکبر مور(هستوګنځی يو ځل بيا د برتانوي حکومت د ښاروالۍ او ضبط دفتر غوره شوی و. ځينې غازيان هلته د مجازات کيدلو لپاره وړل شوي وو. موږ په شيرپور کې وليدل، چې د برتانوي افسرانو جنازي، چې د کنډکونو په رنګونو پوښل شوي وي، په ټوپونو باندي هديري ته وړل کيدلي. د نظامي موسيقۍ يوې ډلې د جنازي موزيك واهه او سرتيري په دواړو خواوو کې ورو ورو روان وو، په داسې حال کې چې د ټوپکو سرونه يې مخ ښکته وو. زموږ د پګړيو په ليدلو سره دوی "ملا، ملا" ويل او غاښونه يې له ډېر غضب نه چيچل. دغو خطرناکو منظرو د يوې ناوړې پايلې وړاندوينه کوله.

چاونۍ ته په ننوتلو سره موږ هغې ودانۍ ته بوتلل شو، چې د رابرتس هستوګنځی، دفتر او نظامي قوماندانۍ وه. يواځې پلار دننه بوتلل شو. عبدالله او ما په يوه ميدان کې د

يوي ويالي په غاړه ژړل، په داسي حال كي چي نورو لمونځونه كول. زمونږ زړونه رپيدل، ځانونه مو ريږديدل او سترګي مو د وره په لور نيولي وي. هره دقيقه د يوه كال په شان وه. بيا نو په پای كي د عزتمن پلار مبارك او درونډ مخ په وره كي وځليد. دوه نوكران ورپسي روان و، چي د هر يوه په شا يوه بوجۀ وه.

خان: "ماته خوښ ښكاري، زه هرڅه ښه وينم."

"هو، لوی ځښتن او د وليانو زور دوی ړانده كړل. هغوی با ادبه وو او ځلور زره روپۀ زما د تنخواه پاتي يي راكړي. زه به ټوله قصه وروسته وكړم، اوس د خدای مهرباني ده، ځئ چي ځو."

نوري كورنۀ چي د هيبتناك خبر په فكر وه، افسوس او واويلا كوله. د نه فكر كيدونكي زيري په اوريدلو سره په دوی كي ساه بيرته ورغړيدله. پلار له يو څه وخت نه وروسته په دغه ډول قصه وكړه.

"يوه هندي چي جك لنګوټی يي په سر و، زه ومنلم. هغه د جنرال رابرټس نايب و، هغه ولاړ او يو څو دقيقي وروسته راوګرځيد. "مهرباني وكړه په دغه لار ځه، جنرال رابرټس درته سترګي په لار دی." زه چي كوټي ته ننوتلم، رابرټس قدم واهه، جګ بوټان يي له يو څو پيوندونو او تنګ غاړي يونيفورم سره په پښو و، له يو څو ګامه نږدي كيدلو نه وروسته يي وويل چي "ته سردار غلام محمد يي؟ زه يم، جنرال رابرټس." "مهرباني وكړه كينه." دی د ميز تر شا كيناست او د مخي څوكۀ يي ماته پريښوده "ته د وليعهد پاچا زوی وزير وي، ايا همدغسي نه وه؟"

"نه، د وليعهد پاچا زوی نه، بلكي د امير موسی." زما ضمني انتقاد دی يو څه نارام كړ او دا موضوع يي كرد سره پريښوده. "ايا ته له امير عبدالرحمن سره اشنايي لري او يا تاته خپله تنخواه دررسيږي؟" "هو، زه نه يواځي د هغه پر خوا بلكي د هغه د پلار امير محمد افضل او تره پلوی هم وم. امير شير علي وپاريده او ما د هغه او د هغه د زوی محمد يعقوب د يوولسو كلونو په واكمنۀ كي ځان ګوښه ونيوه او په يوه كم عايد مي ګوزاره وكړه."

"البته، په دغو سختو كلونو كي به معاش دررسيدلی نه وي؟"

"دا سمه ده، البته يوه پيسه هم نه."

هغه زنك ووهه او له نوكر نه يي وغوښتل، چي نايب ته غږ كړي. پخوا له دي چي هغه زمونږ خبرو ته بيرته وګرځي، هغه ته يي يو څه وويل. رابرټس له مانه د امير شير علي او له ورونو سره يي د جنګونو په اړه پوښتني وكړي. د امير عبدالرحمن د ځانګړتياوو او د هغه د طريقو په اړه يي هم وپوښتلم ترڅو چي نايب يي له دوو نوكرانو سره راننوت. د

هر نوکر په شا يوه بورۀ وه، په داسي حال کي چي د صورت حساب پاني ته يي کتل رابرتس وويل چي "ددغي محاسبي له مخي ته د ځلور زره روپيو مستحق يي او هغه دا دي."

موږ سره خدای په اماني وکړه او دا دی زه دلته يم.

د امير عبدالرحمن د واکمنۀ لومړى کال (1880_1881)

اوازې وې، چې امير چاريکارو ته نږدې کيږي. له بدخشان نه يو ډاډ ورکوونکى ليك راورسيد، د نورو ځيزونو په ترڅ کې پکې ليکل شوې وو، چې "زه به له خپلوانو او دوستانو سره هغسې چلند وکړم، چې زما نيکه)امير دوست محمد(کاوه او کوښښ به وکړم، چې ستاسې د ملاتړ او دوستۀ حق ادا کړم."

وروسته ځرګنده شوه، چې زما د پلار نوم د هغه د دوستانو په ډله کې دى، چې د انګريزانو په سپارښتنې سره د هغه له خوا برابر شوى و. برتانويان چاريکارو ته د هغه تر راتلك نه دمخه له هغه سره د سولې د شرايطو په اړه پوهاوي ته رسيدلي وو. خلك خوښ وو، چې په پاى کې يو افغان پاچا زوى او د تخت وارث ومونډل شو. امير په خپل وار خانانو ته ليکونه استول او په هغو کې يې د سولې کوښښونه د ملې ګټوپر بنسټ شرح کول. په دغه مقصد چې هيواد د باندنيو له منګولو نه ازاد کړي. هغه خپل پيغامونه په وعدو او انعامونو سره خواږه کول.

پلار د هغه يوه ليك ته ځواب وليکه، چې شخصاً زه به يې وررسوم. درې ورونه، چې وزيرخيل قوم ته منسوب وو، د پلار له دوستانو سره به چاريکارو ته زما د تلك ملګري وي. په دريمه ورځ زه له خپل اس نه ولويدلم او بجلکه مې بيځايه شوه. زما د درد چيغې اسمان ته رسيدلې، په ډير کړاو سره په هماغه ماښام د امير ديره ځاى ته ورسيدلو. څنګه چې له هغو درې ورونو ته يوه يې د امير او انګريزانو ترمينځ پيغامونه وړي وو، دغه ليك يې وروسپاره. دوى زما مشکل هم ورته بيان کړ. امير حکم وکړ، چې زه بايد هغه ته وروستل شم. دغو ورونو ورته کړه، چې هغه په سخت درد اخته دى او له علاج نه وروسته به يې په حضور مشرف شي، خو امير تينك و او ويل يې چې "د هغه علاج بايد دلته زما په مخ کې وشي."

يو څو نوکرو زه هغه ته يووړم، په داسې حال کې چې له ويرې نه ريږديدم، ما خپل احترام ورته ادا کړ. "اوه، ته خوارکى، نو ته د کاکا طرزي زوى يې؟" بيا يې نو خپل جراح يو ازبك راوغوښت، چې زما د بجلکې چاره وکړي. جراح راته نږدې شو او ارامولم يې. د قالينې يوه څنډه يې جکه کړه او په چاکو سره يې په ځمکه کې يو سورى وکاږه. زه يې ستونى ستغ کينولم او بې له دې چې زما دردونو او واويلاوو ته توجه وکړي، زما بيځايه شوې بجلکه يې په سوري کې ننويستله. هغه يې په خپلې پښې سره په زور کيکاږله ترڅو

چې زما بجلکه بيرته پرځای شوه. بيا يې تينګه بنداز کړه، سمدلاسه زه له درد نه خلاص شوم.
امير خپله مهرباني په نورو بنو هم وښودله. يو خاورين برك اس او دوه نوکران يې زما په اختيار کړل. ما په دغې زده کړې پيل وکړ، چې اس څنګه زين او قيضه کړم؟ ماته د لومړي ځل لپاره د عسکر کيدو او سفر کولو ذوق پيدا شو.
بيا نو موږ د امير او پوځ ملګري شو، چې د ذمې غونډۀ ته ورشو، چې له پلازمينې نه دوه کړۀ ليرې پرته وه. په يوې شني غونډۀ باندې يوه لويه خيمه وه، چې شاوخوا يې نورې خيمې وهل شوې وې. هلته د افغانستان امير او انګريزانو د دوستۀ يو تړون لاسليك کړ، چې د هغه له مخې برتانويان به په 48 کريو کې خپل پوځ له کابل نه راوباسي او هيواد به عبدالرحمن ته سپاري.
ښه به دا وي، چې ددغه تړون نوري مهمې مادې دلته راوړم:
1_ د کوکناري د غميزې په بدل کې به بالاحصار، چې ټول وران شوی، بيرته ودان نه شي.
2_ موجودې پولې به د اعتبار وړ وي او د يوه ټاکلي کميسيون له خوا به حدبندي شي.
3_د دواړو حکومتونو ترمينځ به هغه سياسي اړيکې پرځای وي، چې د امير دوست محمد وختو ته به رسيږي.
4_برتانويان به د روسيې د تيري په مقابل کې هر کال د دفاعي مقصد لپاره يو نيم ميليون روپۀ ورکوي.
5_ د افغانستان يو استازی به د وايسرای له خوا منل کيږي او يو مسلمان هندی به د دوايسرای د استازي په توګه د امير له خوا منل کيږي)[31](.
دغه مادې په څرګند ډول ښيي، چې افغانستان د امير دوست محمد له واکمنۀ نه وروسته خپلواکي نه لرله او دا سړی په فکر کې اچوي، چې ولې دغسې وشول)[32](. زما په نظر ددې لپاره دغه لاملونه راوړل کيدلی شي. يو دا چې افغانان د پوره خپلواکۀ په مفهوم نه پو هيدل)[33](. نو دا عجيبه نه ده، چې د خپلواکۀ ذکر نه په سراج التواريخ او نه په تاج التواريخ کې شوی دی، چې دواړه د امير حبيب الله په دستور کښل شوي دي)[34](. داسې ښکاري، چې افغانان هم د مزاج او هم د طبيعت له مخې د نورو عقيدو له خلکو سره يو خه دښمني لري. دوی د مينې تعصب دغه کار ته هڅوي، نو په دې ډول دوی ښه کنې، چې د څو کاپرو پرځای له يوه کاپر سره معامله وکړي. که په ذمه کې د خپلواکۀ مفهوم او پايلې يې شي درك شوي وای، تر هغه به يو عزتمن تړون لاسليك شوی وای. د هرڅه په نظر کې نيولو سره په کندهار کې برتانوي پوځ ټول مات شوی او محصور شوی او خلك هر چيرې د جهاد لپاره تيار وو. يوازې په کوهستان کې يو نيم لك

جنګيالي امر ته سترګي په لار وو. که دوی او نورو او داسي هم د کندهار غازيانو خپل قومونه سره يوځای کړي وای. برتانويان به اړ شوي وای، چي د افغانستان پوره خپلواکي ومني.

خو افسوس او زر افسوس، د دوو تربورانو ترمينځ سيالي او دښمني)امير عبدالرحمن او سردار محمد ايوب(دوی دومره سره ليري کړي وو، چي دوی انګريزانو ته د لا نږدي والي احساس کاوه حتی د سکه او ناسکه ورونو ترمينځ دومره مخالفت و، چي امير محمد يعقوب ويل:"خدای دي نه کړي چي زه د ايوب په رسته تخت ونيسم."

په ذمه کي وضع ورته وه، بلکي لا بده وه. دبيلګي په ډول برتانويانو له عبدالرحمن سره د مرستي په نامه محمد ايوب په کندهار کي وواهه. د ايوب عکس العمل دا و، چي تر لاس لاندي روحانيانو څخه وغوښتل چي د هغه د تربور په مقابل کي جهاد اعلام کړي. ددي مانا دا کيدله، چي هغه او د هغه پلويان نور نو مسلمانان نه دي. برتانويان د تل په شان ډير خوښ وو، چي له دغو دښمنيو او کينه ناکو رقابتونو نه ګټه اوچته کړي.

په پای کي د يادولو وړ ده، چي د افغان قومونو سريله توب په اړه، چي انګريزان يي مات کړي وو، د امير عبدالرحمن انديښنه رښتيني وه. ددي لپاره چي هغوی لاندي کړي، هغه په عاجل ډول وسلو او پيسو ته اړه لرله. ذمي ته چي بيرته وګرځو، جنرال رابرتس ځيني پوځونه له لوازمو او يو شمير "عزتمنو" متحدو سردارانو سره پيښور ته واستول. بيا نو په خپله يي د يوه غوره شوي پوځ په قوماندانۀ کندهار ته مارش وکړ، چي خپل محصور شوی پوځ له ماتيدلو نه وژغوري. د هغه بل مقصد دا و، چي کندهار د امير مامورانو ته وسپاري[35]. رابرتس په مشکي کي په يوه سخت جنګ کي افغان قومونه، چي پخواني ايسار شوي عسکر هم ورسره يو ځای شوي وو، مات کړل او سردار محمد ايوب او پوځ ته يي دغسي ضربه ورکړه، چي هرات ته په شا شو، بي له دي چي په لاري کي تم شي. رابرتس ته ددغه بريالي توب په وياړ د "کندهار رابرتس" لقب ورکړل شو.

په عين حال کي امير عبدالرحمن کابل ته ننوت او د شيرپور کندهاري ور يي خپل موقتي مرکز وګرځاوه. پلار مي ورته ځان حاضر کړ او له هماغي ورځي نه د هغه مصاحب شو. هره ورځ به زه له ده سره دربار ته تللم او تر ماښام پوري به هلته پاتي کيدلم. په نتيجه کي زموږ په ژوند طرز کي پوره بدلون راغی، له هغي ورځي نه چي امير ماته خاورين برك اس وباښه له اسونو سره مي شوق تر دي حده پيدا شو، چي حتی په خوب کي به مي هم ليدل. ماته نوکران او ساتونکي هم راکړل شول، چي د دربار د سردارانو لپاره

ضروري وو. د پلار معاش مې څلور واري ډېر شو او يو ښه کور زموږ په اختيار کې شو. دغو تجربو نه يوائې زما پوهه ډېره کړه، ديته يې هم وهڅولم، چې د ډېرو نويو چيلنجونو لپاره ځان تيار کړم.

په دې ډول زه د سورو لرونکيو مشرانو په قطار کې حساب شوم او د پنځوسو سورو ساتلو امتياز مې ترلاسه کړ. تاسې د ټولو هغو څيزونو تصور کولی شئ، چې زه يې بايد وکړم: پنځوس څوان وړ سواره استخدام کړم، پنځوس پياوړي او روغ اسونه واخلم او هغو ته ضروري څيزونه لکه وسلې، جامې او نور برابر کړم. دلته بايد اعتراف وکړم، چې ددغو ټولو په زړه پورو چارو په څنګ کې د عربي ژبې صرف او نحو زده کول نه يوائې زړه بدوونکی وو، بلکې د زغم وړ هم نه و، په تيره چې زما د خپلې ژبې ګرامر پوره له ياده وتلی و. خو وخت چې ما دغه ذهني قيدونه خپل معلم ته ويل، هغه به ځواب راکاوه چې له عربي ګرامر نه پرته يو څوك حتی قرآن مجيد هم سم ويلی نه شي.

دمخه مې د ځينو افغانانو د سرايله توب موضوع، چې تينګه وه بيان کړه، چې په هغو کې سردران، خانان او روحانيان راځي. دوی په واقع کې ډېر زړور شوي وو او امير عبدالرحمن يې تر خپل لاس لاندې)Protégé(کانه. د بيلګې په ډول ملا مشك عالم، چې به کله دربار ته، ته مريدان به يې له کور نه تر شيرپور پوري د سړك په دواړو غاړو کې دريدل. بل مشر محمد جان له ورته قدرت نه بهره من شو. امير دغې نتيجې ته ورسيد، چې د هغو د له مينځه وړلو لپاره يوې اغيزناکې نظامي قوې او پاخه سياست ته اړينه ده. د يو خو مياشتو په بهير کې يې دري دغسې کنډکونه، چې هر يوه يې اته سوه کسه لرل، تنظيم او په عصري وسلو سمبال کړل[36]. دی د خپل لومړي حرکت لپاره اماده و. يوه ورځ چې دواړه مشران په دربار کې وو، د مخکې تجويز شوي پلان له مخې يې دواړه احاطه او بې وسلې کړل. دواړه يې بندي کړل او محمدجان يې په هاغه ورځ شمال ته واستاوه او چيرته په لار کې له مينځه يووړل شو. ملا مشك عالم بيا په کور کې بندي شو[37].

د امير عبدالرحمن د واکمنۀ لومړی کال

لومړی څيز چې په ياد راځي هغه د امير عبدالرحمن واده دی، د هغه له ترلي بي بي حليمې سره. د واده جشن د رواج له مخې نيول شوی و. د ورا په ورځ ناوي د امير هستوکنځي ته وړل کيدله. هغه په دغسې ښکلي او انځور شوي ډولۀ کې ناسته وه، چې څو کسانو په اوږو وړله. په ډولۀ پسې په سلکونو جپه نونه)Jappans(وړل کيدل، چې د وړي ډولۀ په شان د يوه او يا دوه کسانو لپاره و. سرداران او خانان په يو شمير پيلانو باندې سواره روان وو، د ډولۀ ترمخه د موزيك ډلې او پلتنو نه روان وو. دوی به په خاصو ګامونو سره مارش کاوه او په هر سل فوته فاصله کې به يې په ټوپکو سره ډزې کولې. د اشرافو زامن، زما په ګډون، پاچايي غلام بچه ګانو او نورو ځوانانو د ناوي په مخ کې د پريټ په حال کې د خپلو وسلو او اسونو ننداره جوړوله.

زه د خوښۀ دوه نور جشنونه هم په ياد لرم، چې زمور په کور کې ونيول شول. يو يې د واده او بل يې د يادوني لپاره و. د واده جشن زما د خور و، چې له يوه سدوزي ويزر زوی سره واده شوه. د شادۀ دغه ځلانده پيښه د امير په غوښتنه او د ستور و، چې ټول لګښت يې هغه په غاړه اخيستی و. زمور کور د يوې اونۀ لپاره د خوښۀ او سات تيرۀ په جنت بدل شوی و.

د يادوني غونډه زما د نيا بي بي هوا لپاره وه، چې په کندهار کې مړه شوي وه. امير د غم لړلي کورنۀ د غړي په شان پکې ګډون وکړ. بي بي هوا د يوې نوميالۀ او درنې ميرمن په شان په کندهار کې ډير اوږد عمر تير کړی و. په ميان جوی کې يې چې د ارغنداو د سين په خولي کې يې چې د ښې هوا په لرلو سره يو په زړه پوري کلی دی، ځمکه، باغونه او لوی کور لاره. داسې پيښه شوي وه، چې عبدالرحمن پخوا له دې چې په روسيه کې مهاجر شي، د هغه زوی او ښځه په کندهار کې د امير شير علي په امر تر سختې څارنې لاندې نيول شوي وو. سره له دې هم بي بي هوا هغوی په منظم ډول ليدل او هر ډول مرسته يې ورسره کوله. څنګه چې هغه د سردار رحمدل ميرمن وه او هغه د امير شير علي تره و، هغه کوم اعتراض ونه کړ. د هغه بر عکس هغه هر وخت د هغه د احساساتو قدر کاوه.

د عبدالرحمن بله ښځه په روسي ترکستان کې پاتې شوي وه، چې د هغې سيمې د کوم نامتو مشر لور وه. هغه چې د "مير لور" په نامه ياديدله، بي اولاده وه. نو يې له خپلو په نامه شويو نجونو څخه يوه چې د هغې کنيزه وينځه وه، امير ته وړاندې کړه. له دغه پيوستون څخه دوه زامن پيدا شول.

امير يو حبيب الله)چې له هغه وروسته په **1901** کې امير شو(او بل نصرالله ونوماوه)[37 الف](. امير پخوا له دې چې کندهار ته لښکر وباسي، کابل ته يې د خپلې کورنۍ د راوړلو ترتيب ونيوه. څنګه چې د امير شير علي د پلان له مخې د شيرپور د چاونۍ تکميلول ډېر و پيسو او وخت ته اړه لرله امير فيصله وکړه، چې يو ډېره ښکلې، ښه ساتل کېدونکې او ډېره ساده ماڼۍ ودانه کړي او د "ارګ" نوم پرې کښېږدي.

کندهار ته لښکر ايستل

په عين حال کې په هرات کې سردار محمد ايوب د واك کتلو لپاره د پلان په جوړولو بوخت شو. د رپوټونو له مخې دی له يوه لوی پوځ سره د کندهار پر لور روان شو. وروسته د امير عبدالرحمن پوځ په ګرشك کې مات او د غلزيو کلات ته په شا شو. په پای کې کندهار هم د سردار ايوب په لاس ورغی. امير سخت ټکان وخوړ. په يوې اونۍ کې يې خپل لښکر راټول کړ او کندهار ته په بيړه روان شو. د هغه پوځ له **25000** پخو جنګياليو نه جوړ وو. د هغه دري قوماندانان په تصادفي ډول غلام حيدر نوميدل، چې هر يو يې بيا د خپل قوم په نامه ياديده لکه توخی اورکزی او څرخي)[38](. څرخي د سرښندنې، زړورتيا او هوښيارۍ له امله ګام په ګام پرمخ تللی او سپاه سالار شوی و.

امير غوښتل چې څومره ژر کيدلی شي کلات ته ځان ورسوي، چې په خپل مات شوي پوځ باندې د بلې حملې مخه ونيسي. که په دغه کار کې بريتـه پاتې شوی وای، د بريااليتوب چانس به يې ډېر لږ شوی وای. له ښه مرغه سردار محمد ايوب د کندهار له نيولو نه وروسته او ملګرو يې په څښلو او سات تيري کولو پيل وکړ. هغه يوه ورځ په غزني کې تيره کړه. څنګه چې ما د هغه د سترتوب، کلتور، شتمنۍ او ښکلا په هکله ډېر څه لوستلي وو، زه په ژور ډول ناهيلی شوم. هغه څه چې ما وليدل زيارتونه او کنډوالي دي. غزني په واقع کې د يوې غونډۍ دپاسه او تر هغې نور هم دپاسه يوه ټينګه کلا وه، چې د جنګي حصار فکر پرې کيږي. موږ په ښار کې له ننوتلو نه ډډه وکړه، که څه هم ما يې د ليدلو تلوسه لرله، ځکه چې ما هلته د لومړي ځل لپاره سترګې غړولې وې.

امير وکولی شول، چې په يوې اونۍ کې کلات ته ورسيږي. زموږ د ورتلو ورځ رخصتي وه، امير د دري ورځو د تم کيدو امر وکړ، ددې لپاره چې پوځ ارام وکړي او مات شوی پوځ پياوړی شي. امير پخوا له دې چې له کابل نه حرکت وکړي، خپل يو قومندان سردار عبدالقدوس يې مامور کړی و، چې له هزاره جات نه په هرات حمله وکړي. مقصد دا و، چې سردار محمد ايوب د ماتيدو په حال کې د بيرته تللو

ځای نه محروم وي. سردار عبدالقدوس په لار کې د امیر له خوا ډېر خلك او د هغو لوېان وهڅول، چې ورسره یوځای شي. هرات بې له سختۍ نه ونیول شو.

امیر عبدالرحمن د زمري په شان چې خپل ښکار ته نږدې کیږي، په دریو ورځو کې او په غور او فکر سره کندهار ته ورسیدل، چې خپل ویروونکی حضور څرګند کړي.له بلې خوا نه د نه غبرګون په ښوولو سره هغه په دې فکر شو، چې ایوب دفاعي حال غوره کړی دی. هغه سمدلاسه یو نظامي پریت ونیوه، چې د هرات د نیولو جشن ونیسي. دغه جشن او دغه کار ایوب په تعجب کې کړ[39]. د امیر مقصد دا و، چې د خپل رقیب معنویات خراب کړي او د خپل نوي ترلاسه شوي قدرت ننداره جوړه کړي.

پوځ په نیمه شپه کې د ښار په مخامخ غونډیو کې ځای پرځای شوی و. امیر په خپلې خیمې کې چې قومندانان یې شاوخوا ولاړ وو، د دوو شمعو په رڼا کې د جنګ پلان وایست. زما د سورو معنویات لوړ و، ما د جنګ له خطر نه اندېښنه نه لرله. زما ټول فکر دېته متوجه و، چې زه به په جنګ کې څنګه تبارز وکړم، چې د امیر توجه جلب شي؟ زما ډېر خوبونه د نشتو په اړه وو، چې په هغو کې زما اس تر ټولو دمخه وي.

بل سهار د وخته چې د لمر روښانه کوونکي لومړۍ وړانګې د غرونو په څوکو کې وځلیدلي، زموږ ټوپونو ډزې وکړي او بیا پریتونه او مارشونه پیل شول. مقصد دا و، چې د ایوب توجه ختیځې خوا ته واړوله شي او موږ له لویدیځې خوا نه یرغل وکړو، چیرته چې زموږ ټولي لښکري په واقع کې ورو ورو ټولي شوي وي. مقابل لوري ته وخت له وخت نه تیر و، چې خپل پوځونه په اغیزناك ډول له سره ځای پرځای کړي. د دواړو خواوو د مخکینیو واحدونو ترمینځ نښتي پیل شوي. د جګړې لاندینی بیان زما د خپلو لیدنو کتنو له مخې دی.

کندهار زموږ په شي خوا کې و، مخامخ مو د نکار غونډۍ د دیوال ډولې غونډۍ په خیر ولاړه وه، چې د سر په اخره کې یې د نیمروز نامتو ښار) چې اوس زوړ ښار نومیږي(پروت و. له ډېږي نه یې چې باغونه او پټي غځیدلي وو، زموږ په کینې خوا کې پراته وو. د سردار ایوب سواره کنډکونه چې ټول شمیر به یې دوه زره وو، په ډېو کې زموږ دقرارګاه او کینې خوا باندې د حملې کولو لپاره ځای پرځای شوي وو. سردار او ملګرو یې د زاړه ښار د تینګ حصار د کنډوالو ترمینځ سباناری کاوه. کندهار په ټولیز ډول د یوې جنګې کلا بڼه غوره کړي وه او د ارتباط محفوظي لاري جوړې شوي وي.

د امیر د خپلې شخصي قوماندانۍ لاندې دري کنډکونه او

خاص ساتونکي وو، چې په سرو واسکتونو، سپينو پرتګونو سره د خاټول ميدان ته ورته وو. دوی زموږ کينې خوا ته د باغونو او خندقو تر شا ځای پرځای شوي وو. سورو لرونکيو لويانو دغسې موقع نيولې وه، چې کولی يې شول هري خوا ته يې چې زړه وشي، ورشي. د امير مقصد دا و، چې کندهار ګوښه کړي او په پرله پسې حملو سره يې محصور کړي. داسې ښکاريده، چې دی د جنګ پوره کنټرول په لاس کې لري. په داسې حال کې چې په خپل نصواري رنګ اس سپور و او د ګوليو د بارانونو پروا يې نه کوله، دی هر چيري حاضر و او خپل پوځ يې ځای پرځای کاوه او لا پياوړی کاوه. يو وخت مې وليد، چې يوه وران شوي توپ ته منډه کوي، چې د ترميم کولو او امتحان کولو څارنه يې په خپله وکړي.

د هغه پرخلاف ايوب په داسې حال کې چې پوځونو يې له زاړه ښار نه دفاع کوله، لا هم په سباناري بوخت و. د کندهار رضاکاران له لونګونو، چاکوګانو او ډنډو سره د خپلو ملايانو او طالبانو په تينګار د جهاد لپاره سره ټوليدل. دوه مهم ملايان چې خلکو ته د اعتبار وړ وو، د ايوب له خوا اړ شوي وو چې فتوا ورکړي، چې له امير سره جنګ کول لکه د کاپرو سره چې جنګ وي. کندهاريان چې يې فکر کاوه د جنت ورونه يې پرمخ خلاص دي، د ګوليو او ډزو د بارانونو په مقابل کې په بيړه روان وو.

زه له يوې عجيبې صحنې سره مخ شوم، زموږ پر وړاندي له توپچيو سره يوه ډله توپونه وو، بې له دي چې له ملايانو او طالبانو نه پرته بل څوك ورسره وي او دوی چيغې وهلې چې "ياچارياړ! دا جهاد دی، دا د کاپرو پر ضد جهاد دی." له بلې خوا د هغوی ملاتړ سواره بيل شوي وو، چې د خپل حرص له کبله زموږ کيمپ چور کړي.

د جنګ صحنه ناڅاپه بدله شوه، له مقابلې خوا د ټوپونو اواز غلی شو. وروسته چې زوړ ښار زموږ له خوا پرلپسې او په تينګه وويشتل شي، سردار محمد ايوب د ترصد د برج له سر نه خپله پياله په ځمکه ووهله، په خپل اس باندي يې توپ کړ او وتښتيد او په سختو لارو ايران ته لاړ[40]. کندهار تسليم شو، امير عبدالرحمن پوره بريالی او په ټول هيواد باندي يې حکم جاري شو.

زما پلار د امير د مصاحبانو د مهم غړي په توګه کوښښ وکړ، چې څومره کولی شي کندهاريان وژغوري. موږ هم چې صحنې ته ورسيدلو، د هغه په پله روان شو. موږ د امير له حکم سره سره چې په جنګ کې ګډ شوي ټول کسان بايد ووژل شي، اټکل دوه سوه کسان له وژل کيدلو نه وژغورل. امير پلار ته د درناوي له لامله زموږ کوښښونه وزغمل، خو په زړه کي يې واچوله.

د مړو او ټپي شويو تيتو جسدونو د چمنونو، باغونو او د

پاکو میرو د ښستو ځایونه د ذبح په ډګر بدل کړي وو. امیر په داسي حال کي چي په یوي صفي ناست وو او قوماندانان او مهم سرداران یي شاوخوا ولاړ وو، د خپل پوځ د تګ ننداره وکړه. همدا چي پریت پای ته ورسید، هر یوه خپلي خیمي ته مخه وکړه. ما خپلي خیمي ته په رسیدلو سره حس کړه، چي ډیر ستړی شوی وم او همدا چي خپله بستره مي ولیدله، هغه څه مي چي کولی شوه دا و چي ملاوستني او توپك ایسته وغورځوم او په بستره باندي اوږد وغځیږم.

زه تر سهاره پوري په درانده خوب ویده وم او سهار د لمانځه لپاره پاځیدم. پلار غوښتل چي میان جوی ته ولاړ شم، چي خپل کور له تالاکرو او سرتیرو نه وژغورم. امیر څرګنده کړي وه، چي سرتیري کولی شي کندهار)په یوي شپي او ورځي کي(تر شپږ کیلومتري پوري چور کړي. دا یواځي د انعام لپاره نه و، بلکي د مغلوبو د جزا لپاره هم و، چي د ملایانو په هڅوني سره یي په جنګ لاس پوري کړی وو. ما ځان ناتوانه او بي حرکته حس کاوه، له خپلو نورو ملګرو سره چي پینځه یي وژل شوي یا ټپي شوي وو، موږ د میان جوی په لور روان شوو. په لار کي مو د خلکو له چیغو او واویلا او د سرتیرو له چور نه پرته نور څه نه لیدل، خو دوی له دینه منع شوي وو، چي وژل وکړي یا ټپي او باغونه له حد نه ډیر چور کړي.

موږ د اروابښادي مور واړه انګړ ته ورسیدلو، دننني انګړ یي له دوو باغونو سره د شخصي هستوګنځي لپاره و. دا په معمول ډول د اوړي کور و او کوټي، حمام، پلخنځی او نور څه یي لرل. سرتیرو هغه د څلورم ځل لپاره تالا کړی و. ټوله کورنۍ د پلار د هرکلي لپاره سترګي په لار وه، زما ناسکه ورونه ګل محمد او خالق او د هغوی مور هلته وو. وروسته له اوږده بیلتون نه چي خه روغبړ کول، افسوس خوړل، ژړل او خندل چي هلته نه وو. دغه خاوري لیکونکی که څه هم په اصل کي د کندهار دی او د خپل وړوکتوب دوه لومړي کلونه یي هلته تیر کړي وو، دا په غم لړلی حال و چي د لومړي ځل لپاره یي خپل وطن، مور، ورینډار او وریرونه ولیدل. په خاص ډول د خالق ورور لیدل، چي هغه یو خوږ ملګری هم و، د هغه له سترګو نه یي اوښکي و بهولي.

موږ په کور کي ناست وو او چای مو لا خلاص کړی نه و، چي د جنرال فراموز د راتګ مو واوریدل. څنګه چي هغه له پلار سره خاص اخلاص او ټینګه ملګرتیا لرله، موږ داسي ګڼله چي هغه ددي لپاره راغلی، چي له موږ سره ورځ تیره کړي او د کباب، چلاو او شیرچای مزه وڅکي. موږ چي ننوتلو، فراموز او ورسره یو څو نورو منصبدارانو ملګرو یي قدم واهه. په منډه یي پلار، زه او خالق په غیږ کي ونیولو او په داسي حال کي، چي پلار ته یي کتل، وویل چي "محترم

سردار صاحب! د ملګرتيا لپار دا نه ده، چې ته دلته له موږ نه پرته ميله او مزه وړې. پردې سربيره دا يوه مناسبه ورځ هم نه ده، ځکه چې پاچا دربار خلاص کړی او هر يو ورته ورځي او مبارکي وايي."

پلار په ځواب کې وويل، چې "له معلوماتو نه دې مننه، خو زه دلته راغلم چې کور مې له تالاکرو نه وژغورم، ما هيڅ فکر نه کاوه چې نن به دربار وي، خو راځه چې پخوا له دې چې هلته لاړ شو، يوه پياله چای وڅښو."

يو څه وخت وروسته موږ په اسونو سپاره د کندهار په لور وخوځېدلو. د عادت له مخې ما د ويالو او خندقو له پاسه خپل اس ځغلوه او خيزونه وهل، چې په دغه وخت کې زما مصاحب ورسيد او راته يې کړه چې "څنګه دې زړه دی، هغسې خيز وهه، خيز وهه. ويريږم چې دا به دې وروسته ځغستا وي. شاوخوا دې وګوره." ما وليدل چې د سورو ډلې موږ نه چارپيريږي او جنرال فراموز له موږ نه ليري کيږي. د هغو له وضع نه ښکاريده، چې موږ معزول شوي يو او دوی زموږ د نيولو اراده لري. همدا چې د امير هستوکنځي ته ورسيدو، ګومان مو په يقين بدل شو. همدا چې موږ پلې شو، پاچايي سرتيرو زموږ سړيو او اسونو ته منډه کړه. د امير خيمه له افسرانو، خانانو او سردارانو نه ډکه وه. امير زما له پلار نه وغوښتل، چې مخې ته يې کينې. په داسې حال کې چې يو ليک يې ورښوده)چې بې له شکه د ايوب په پلوي و(ويې پوښته چې "دا ستا ليک دی؟".

پلار ليک ولوست او په ځواب کې يې وويل چې "نه، دا زما ليک نه دی." "ته څنګه له دينه انګار کوي؟" بل څوک په دغه ډول ليکل کوی شي؟؟"[41]. زه نه پوهيږم، چې بل څوک به دغسې ليکنه وکړي، خو په دې پوهيږم چې دا زما ليکنه نه ده او دغه حقيقت دی." په دغه وخت کې د کوهستان يوه خان د پلار هغه ليک له جيب نه وايست، چې څو ورځې دمخه يې وراستولی و. "راځئ وګورو که دغه دوه ليکونه سره ورته وي." يو درجن نورو ملګرو هم هغه ليکونه وړاندې کړل، چې پلار په دغو نږدې وختو کې وراستولي وو. ما هم د پلار په قلم يو څو شعرونه وړاندې کړل، چې ټول يې ووينې. هغه يو شان نه وو.

امير لومړی کس و، چې وغږيد. "ګوره دغه ليکونه سره ورته نه دي. داسې ښکاري چې ته په هر ډول وغواړې ليکلی شې. پلار مې وويل چې "دا يوه پلمه ده، ته په زړه کې څه اصلاحات لري، چې پخوا دې له ما سره پرې خبرې کړې وې. اوس چې غواړې پلي يې کړې، شرع يې له ما نه کوي." "زه

له دينه پرته بل هيڅ په زړه کي نه لرم، چي ته بايد د حج ادا کولو لپاره مکي ته ولاړ شي." "دا به ستا ډيره مهرباني وي چي له ما سره يي کوي." تحقيق پای ته ورسيد او امير خپل د دربار آمر بای محمد ته امر وکړ، چي تر تبعيدلو پوري مور بندي وساتي. له دغي دقيقي نه وروسته زمور نه پای ته رسيدونکي نيکمرغي په سختي بدمرغي واوښته.

د دوزخ او د هغه د ساتونکيو يوه منظره

هو، بې له مبالغې نه موږ د دوزخ د ساتونکيو له نمونو سره چې په مبارك قرآن او نورو كې يې ذكر شوى، مخامخ شو. د امر مطابق موږ د دربار په هغه مامور پسې روان شولو، چې يو ناشولته، ناوړى، بيسواده، جلاد ډوله ازبك و. له مخ نه يې د بې رحمۀ او ناوړې چلند نښې ښكاريدلې، د بڼ آخر ته يې ورسولو چې هلته د هغه او دنورو نوكرو د اوسيدلو لپاره خيمې قطار ولاړې وې. هغو ته نږدې يوه لويه خيمه وهل شوې وه، چې له هغې نه د بندې خانې كار اخيستل كيده، خو نور بنديان چې په غاړو او پښو كې يې زولنې وې، د يو څو رژيدونكيو پلو دپاسه په نيم لوڅې حال كې ناست وو.

موږ چې په خيمه كې دننه شوو راته امر وشو، چې په هغه ګلم باندې كينو چې پكې خوړ و. صاحب په داسې حال كې، چې په يوه كټكې باندې ناست و، په دوو شډلو او ربړ وركوونكيو نوكرو باندې غږ كړ، چې "جامې يې وباسې، نور نو هغه ته اړه نه شته." هغو د پلار په لور منډه كړه، چې قيمتي، طلاكارې شوى شال او بالاپوش يې وباسي. پلار په سوچه كندهارې او محمدزې ډوله غضب سره هغوى وايستل او وويل چې "دوى ته نه شايي زما جامې وباسي. كه حاجب صاحب جامو ته اړ وي، زه به يې په خپله وباسم." د جامو په ايستلو يې پيل وكړ او خپل قيمتي كالي يې ور غوزار كړل: بالاپوش، يو ډير ښكلى واسكټ او د سراو ملا خامك دوزي شوي ډيرې ښكلې پټۀ ګانې، چې د هغه حرص يې پارولى. څنګه چې زموږ جامې ګرانې نه وې، هغه موږ ته توجه ونه كړه، خو هغو زما ملاوستنى، توره، توپانچه، بوتان او ځريدلى چاړه يا خنجر، د شعرونو يوه وړه كتابچه چې په ښكلي خط ليكل شوې وو او يو وظيفات چې مور مې زما په غاړه كې اچولې و، رانه واخيستل.

په لږ وخت كې دوى زما د پلار له نوكرو څخه يو له كاليو او نورو څيزونو سره رادننه كړ، ټول څه يې ترينه په زور خپل كړل او هغه يې له بڼ نه وشاړه. په لمر پريوتو سره دغه خيمې ډاروونكې او دوزخ ته ورته منظرې وي. يوه ژوره تياره راخوره شوه، د بندې خانې مخې ته اور بليده، سربيره پردې چې شاوخوا يې يو څه روښانه كړ، له هغه نه يو ګڼ تريخ لوګى وته، چې بندې خانه او زموږ سترګې يې ډكې كړې او په دغې ناڅاپي غميزې يې زموږ اوښكې د درد له ژړا سره ګډې كړې.

باى محمد دوه كرۀ وروسته له امير نه راغى او په خپل كټكې باندې كيناست، چې ددغې پريكړې اعلام وكړي:"لومړى دا چې تر هغو چې د محترم غلام محمد طرزي او زامنو د سفر ترتيب نيول كيږي، دوى به د حاجب تر

څـارني لانـدي وي. دويـم، سـردار تـه بـه هـر څاشـت او ماښـام لـه پاچـايي پخلنځـي نـه دوه غـوري پـلاو لـه قـورمي سـره رسـيږي. دريـيم، سـردار لـه دينـه منـع دى، چـي لـه بانـدي سـره اړيکـي تينـګ کـړي، خـو لـه کـور نـه بـه يـي دغسـي څيزونـه لکـه ډوډۀ او جـامي وررسيږي. ده ته دا د پاچا حکم دى، ورته دعا کوه."

پـلار:" مـوږ بـه هـيڅ داسـي نـه کـړو، دعـا بايـد پـه خپلـه وشـي او لـه زړه نـه راووځـي." بـاى کـړه چـي "تـه دا څيزونـه پـه خپلـه پـوهيږي، زه نـه پـوهيږم." هغـه نـو بيـا امـر وکـړ، چـي ډکـروال دي حاضـر شـي. دوه نـوکران پـه خيمـه راننوتـل او لـه نـيم درجـن زنځيـر شـويو بنـديانو نـه يـي هغـه ونيـوه، چـي لـه ځـان نـه يـي شـال راتـاو کـړى او پريښـانۀ وړى و. هغـه يـي لاس نيـولى پـه کشـولو سره حاجب ته بوته.

"ډکروالـه! راځـه حقيقـت وايـه، ولـي ځـان او مـوږ ربـړوي. د ايـوب د يـوه نـږدي مصـاحب پـه شـان تـه بايـد پـه دي پـوه شـي چـي دغـه ليکونـه چـا اسـتولي وو؟" بيچـاره ډکـروال چـي لنـډ قـدى هراتـي و، پـه خپلـي خاصـي لهجـي سـره وويـل چـي "محتـرم حاجـب صـاحب! پـه ټـول احتـرام سـره تـه لـه پـرون راهيسـي لـه مانـه همدغـه پوښـتنه کـوي، تـا پـرون سـل واره پـه ډنـډي سـره وهلـى يـم، د يـوه عسـکر پـه توګـه زمـا کـار د بيـرون و، دغـه خـوار روح به څنګه په هغه څيز خبر شي، چي دننه پيښيدل؟."

حاجـب پـه خپـل خـاص ازبکـي قـار سـره ريږديـده)وايـي چـي صـد رحـم ازبـك، يـك قهـر افغـان.("تـه کـه حقيقـت نـه وايـي، تاتـه بـه وښـييم چـي حقيقـت څـه څيـز دى." هغـه يـوه نـوکر تـه اشـاره وکـړه، چـي د ډکـروال د پښـي پونـده تـر يـوه نيمـايي شـوي ميـوکي پـوري وتـړي. نـوکر يـوه پانـه ننويسـتله او پـه داسـي حـال کـي، چـي ميـوکى يـي نيـولى و، نـورو هـدايتو تـه منتظـر ودريـد. زه نـو اوس پـوره پـوه شـوم، چـي لـه پـاني نـه د کړولـو د يـوي وسـيلي په توکه څنګه کار اخيستل کيږي؟.

پـلار ددي ليـاره، چـي دغـه غـم لړلـي صـحنه يـي ونـه ځـوروي، د خـوب پـه سـتره بسـتره کـي پريـوت او پـه داسـي حـال کـي، چـي خپلـي سـترګي يـي پـه لنکـوتي سـره پټـي کـړي وي، ويـده شـو خـو مـا او خـالق پـه ناطاقتـۀ سـره انتظـار کـاوه، چـي نـور بـه څه پيښيږي.

"ووايـه! وبـه يـي وايـي يـا بـه يـي ونـه وايـي؟" "صـاحبه! زه څـه ووايـم؟ څنګـه د يـوه څيـز پـه اړه څـه ووايـم، چـي پـري خبـر نـه يـم؟" "اوه! تـه لعنتـي کـاپر، تـه هـيڅ پـه درد نـه خـوري." بيـا نـو هغـه پـه نـوکر بانـدي امـر وکـړ، چـي ميـوکي تـه تـك ورکـړي. بيچـاره ډکـروال چيغـي کـړي:"د خـداى ليـاره والله کـه راتـه معلـوم وي." نـاري يـي سـر کـړي، دغـه سـخت زړي سـړي پـه دغـومره قـوت سـره تـك ورکـړ، چـي د بنـدي لـه ګوتـو نـه وينـي وبهيـدي. پـه زړه سـوځوونکي چيغـي سـره بـي هوشـه شـو، نـوکر پښـه ورخلاصه کړه چي بيرته په هوش راشي.

بيا نو د يوه ميرزا وار راغی، چې دغه بدبخت هم د هرات او د ايوب د حساب د دفتر غړی و. هغه چيغې کړې، چې "د خدای لپاره زه نور دغه پانه زغملی نه شم، لاسونه او پښې مې شل شوي دي." لعنتي حاجب په غضب سره چيغې کړې، چې "غم مه کوه، زه به ستا ښکلي لاسونه او پښې تپې نه کړم، نن شپه د سرو تيلو وار دی، د سرو تيلو!" خوارکی محاسب په داسې حال کې، چې زاري او عذر يې کاوه، د دوو نوکرو له خوا په زور يووړل شو. يو څو شيبې وروسته دوی يو څه تيل په يوه لوښي کې واچول او په منقل باندې يې کيښود. په ليدلو سره يې بيچاره بندي زارۀ پيل کړې:"حاجب صاحب! زه به زر ځله خپل ځان له تا نه قربان کړم، زه يې زغملی نه شم، سمدلاسه مې ووژنه." "ميرزا صاحب! موضوع ستا په لاس کې ده، راته ووايه چې يو نيم لك ورکې شوي روپۍ چيري دي؟" "دغه او هغه کاپر حقيقت هيڅ نه وايي، شا يې لوڅه کړئ." هغه جارو په تيلو کې تخته کړه او يو څاڅکی يې پريښود، چې په ملا يې ولويږي. ميرزا په ساه نيولي اواز وستميده "مهربانه خدايه!" او بې هوشه شو.

اوس نو د دريم بندي وار و. "قوماندانه! رادمخه ښه." حاجب په پوچو ويلو شروع وکړه. يو دنګ ځوان او د خوښې طبع خاوند په وقار سره جك شو، په داسې حال کې چې د زولنو ځوکه يې نيولې وه، د هغو د کړپ او کړوپ په مينځ کې راښکاره شو. "قوماندان صاحبه! راځه حقيقت ووايه، ځله مه‌وږ او ځان ربړوي. ووايه چې چا له کابل نه ايوب ته ليکونه استول وو؟". د قوماندان قواري او کړو شودله چې د درنې کورنۍ سړی دی او دا اول ځل دی، چې له تحقيق او کړاو سره مخ کيږي.

" زه د ايوب نږدي مصاحب نه وم، زه به د ورځې يو ځل دربار ته تللم، کله به مې سلام وکړ او ستون به شوم. په نورو وختو کې به مې د څاښت ډوډۀ خوړله او بيا به رخصتيدلم. څنګه به له دغسې شخصي موضوع ګانو نه خبريدلی شوم؟ که ته زما په خبرو باور نه کوي هر ښه مسلمان وپوښته. زه په دې پوهيږم، چې ته به د نورو په شان ما هم وکړوي. څنګه چې زه د قين او پاني تاب نه لرم، ځان به ووژنم. ښه به دا وي چې ته ماته هغه سړی وښيي، چې غواړې ته يې تورن کړې او زه به د هغه نوم درکړم او خپله ازادي به وګټم." "له هزاره حسن علي نه يو ليك رارسيدلی دی." "دا لومړی ځل دی، چې ته د هغه نوم اخلې. څنګه غواړې چې ځواب درکړم؟ هو، يا نه؟" حاجب په تعجب کې شو، هيجاني او ګډوډ شو، په خپلو سړيو باندې يې غږ وکړ چې "دغه سړی ډير سپين سترګی دی، دا به ټوله ورځ او زموږ د کړولو د ټولو وسيلو استعمال ونيسي، چې دی د بلبلې په شان په خبرو راوستل شي. ته بدکاره انسانه! ځغله،

ښه ويده ښه، د سبا لپاره تيار اوسه."

دا د بـــای محمـــد د بـــي رحمـــۀ او کړولـــو د ډرامـــي وروســـتۀ پرده وه، چي له هغه وروسته جك شو او لاړ.

د دوزخ د تيلـــو بـــوی نـــاك ســـور رنګـــه دود ورو ورو لړيـــده، د دوزخ ســـاتونکي خپلـــو خيمـــو تـــه ســـتنيدل، ســـرتيري لـــه نيغـــو نيـــزو ســـره خوريـــدل. د ســـوځول شـــوي پـــوتکي د مـــخ د ويښـــتو مـــردار بـــوی چـــي لـــه خپـــه کوونکيـــو او تينګـــو زاريـــو ســـره ګډيـــدل، زمـــا احساســـونه يـــي دړي وړي کـــړل، تـــر دي حـــده چـــي لـــه خـــوب نـــه يـــي محـــروم کـــړم او لـــه ســـترګو نـــه يـــي راتـــه ترخـــي اوښـــکي وبهـــولي. مـــوږ نـــه پـــوهيږو چـــي د حاجـــب دغـــه کـــړه ددي لپـــاره وو، چـــي مـــوږ وډار کـــړي يـــا د کـــوم بـــل مقصـــد لپـــاره؟ کيـــدلی شـــول چـــي هغـــه پـــه کومي بلي خيمي کي شوي وای.

دغـــه ويروونکـــي او د بيخوبـــۀ شـــپه پـــای تـــه ورســـيده، پـــه ســـبا يـــي حاجـــب راښـــکاره شـــو چـــي ووايـــي "تولـــه اوږده شـــپه مـــي کـــار وکـــړ، چـــي د تاســـو لپـــاره ددغـــه بـــڼ پـــه تهکـــاوي کـــي يـــوه کوتـــه پيـــدا کـــړم. تاســـي بـــه هلتـــه ښـــه ارام اوســـئ، جـــك شـــئ چـــي ځـــو." دغـــه کوتـــه نمجنـــه وه او يـــو څـــو تـــوتي ګلمونـــه پکـــي غوړيـــدلي وو. د پـــلار لپـــاره مـــي لـــه بســـتري ســـره يـــو کـــټ او زمـــا او زمـــا د ورور لپـــاره دوه توشـــکي، دوه بالښـــتونه او دوه خيرنـــي کمپلـــي پرتـــي وي. د اوبـــو يـــو صـــراحي او يـــوه مســـي کاســـه هـــم زمـــوږ لپـــاره هلتـــه ليـــدل کيـــدل. پـــه مثبتـــه خـــوا کـــي يـــو خـــه کورنـــۀ غـــذا، ميـــوي او نور خه له کور نه استول کيدل.

کـــوم څيـــز چـــي زه يـــي وســـاتلم او د بنـــدي تـــوب کـــړاو يـــي راتـــه کـــم کـــړ، هغـــه زمـــوږ د تبعيـــد او د پـــلار لپـــاره د حـــج د ترتيـــب نيولـــو هيلـــه وه. دا بـــه پـــه مـــا کـــي د ســـفر لپـــاره يـــوه ژوره علاقمنـــي وتخنـــوي او شـــي هيلـــي او خيالونـــه بـــه مـــي روښـــانه کـــړي. حاجـــب بـــه مـــي هـــره ورځ پوښـــته چـــي "دوی بـــه څـــه وخـــت مـــوږ حـــج تـــه واســـتوي؟" هغـــه بـــه ويـــل چـــي "غـــم انديښـــنه مـــه کـــوه، هغـــه بـــه زر وشي."

د اميـــر ســـرتيرو دوه ورځـــي وروســـته د هيلـــي پـــرخلاف زمـــوږ ورونـــه ګـــل محمـــد او شـــير محمـــد ونيـــول او زمـــوږ بنـــدي خـــاني تـــه يـــي راوســـتل. پـــلار چـــي ورســـره خپـــه و، پـــه دي چـــي هغـــوی پـــه ظـــاهر کـــي پـــه يـــوي حساســـي شـــيبي کـــي هغـــه پـــري ايښـــي وو، ورســـره پـــه بـــي ميلـــي ســـره روغبـــړ وکـــړ. خـــالق او زه ډيـــر خـــوښ شـــوو چـــي دلتـــه بـــه يـــي ولـــرو، کـــه څـــه هـــم پـــه بنـــدي تـــوب يـــي خپـــه وو. موږ يوائي سره ورونه نه وو، ښه ملګري هم وو.

کـــه زه ټـــول هغـــه څـــه بيـــان کـــړم، چـــي هـــره ورځ پيښـــيدل، هغـــه بـــه پـــای ونـــه لـــري. پـــه لنـــډ ډول زمـــوږ بنـــدي تـــوب دري مياشـــتي اوږد شـــو. مـــوږ څلـــور ځلـــي حرکـــت وکـــړ او د حاجـــب بنـــديان مـــخ پـــه ډيريـــدو وو. اوســـنۀ بنـــدي خانـــه يـــو رارو)کاريـــډور(و، چـــي پـــه هـــري خـــوا کـــي يـــي برنـــډه وه. پـــلار او مـــوږ څلـــور ورونـــو يـــورارو پـــه کـــډه لاره او نـــور يـــي د نـــورو ســـردارانو او خانـــانو لپـــاره وو،

چي په هغو کي د سردار شير علي ورونه او د هغو يو تربور)انور(هم و، چي تېپي شوی و. درارو په غولي باندي يو عجب او نوم بدی شخص هم پروت و. عجب په دي چي شکل او ځان يي ډير ويروونکی و، اوږد قد يي لاره، له اوږدو غړيو سره، ږيره يي د ژړا ولي د ځانګو په شان په غير منظم ډول د هغه د سترګو له کونجونو نه لاندي ځړيدله او بيا د يوه بوتي په څير تر نامه يي رسيدله. سترګي يي چي نيمايي يي په وريځو سره پټي وي، د يوه وحشي ځناور د سترګو په څير ځليدلي. د پريړي خمتا يو لنډ کميس يي په ځان او دومره خيرن و، چي په سختۀ سره يي د توتي تميز کيده. خلاص او بي تنۀ کريوان يي د هغه د سيني او ږيري د ويښتانو يو مخلوط ښوده، چي له قد سره يي سيالي کوله او د لينکيو او ليچو ويښتانو يي د وزي ويښتان شرمول. له سر نه تر پوندو پوري يي ځان د پسه په خام اوږده پوستين پوښلی و. له غاړي نه يي دغسي زنځير راتاو و، چي ان تر بجلکو يي رسيده، چي شايد شپږ کيلوکرامه وزن يي درلوده. له موږ پنځو نه پرته ټول بنديان زنځير او غراب وو.

دغه سړی سدو نوميده، چي د يوه بل بدنامه داړه مار د دو ملګری و. دغو دواړو او د دوی په شان نورو د لته بند په هسکو او شاوخوا درو کي لاروي شکول، په کاروانونو باندي يي بريدونه کول او خاروي او پيسي يي ترينه خپلولي، سړي يي ترينه وژل او د هغو واړه او ښځی به يي خرڅولي. امير پخوا له دي چي کابل ته ستون شي، د کابل قوماندن [پروانه خان] ته امر کړی و، چي دغه ياغيان له مينځه يوسي[42]. د قوماندان عسکرو او سورو دغه سيمه احاطه کړه او د سدو او د دو په کډون يي ډير داړه ماران ونيول او امير ته يي د سوغات په توکه وليږل.

د تياري په خوريدلو سره به له خاص احتياط نه کار اخيستل کيده. بای محمد به بنديان د غولي دپاسه سره وتړل او قلف کړل او کلي به يي په خپل جيب کي واچوله او لاړ به. دغه کار بنديان په کړاو او بيخوبه کول. پلار چي په نسبي ډول يو څه امتياز لاره، د بنديانو په دفاع کي يي له حاجب سره په پرله پسي ډول دليل وايه. "دا چي هغوی په زنځيرونو کي دي او دلته يوازي يو ور دی، چي دولس سرتيري يي تر شا ولاړ دي، ته ولي هغوی له خوب او ارامتيا نه محروموي؟ په داسي حال کي چي د هغو پرار ناشونی دی." "دا زما کار دی او ته حق نه لري، چي زما په چارو کي ګوتي ووهي."

پلار په بيړه صراحي ته لاس کړ او د حاجب په لور يي په قوت سره ګوزار کړ. که يي ځان ګوښه کړی نه وای، نيغ به يي په سر لګيدلی او د سر کوپړۀ به يي ورماته کړي وای. د هغه په ځای يي په سينه ولګيد او ډير يي ودرداوه. هغه نيغ

امير ته د شکايت لپاره لاړ، امير څه ونه ويل، يواځې د احتياط او فکر خبرې يې وکړې، خو کنداغونه ليرې شول او بنديان يو څه ارام شول.

يو څو ورځې وروسته ژمې راغی او ساړه شول حتی ډنډ هم يخ ونيوه. ښاغلی سدو له خپلې ږيرې او وحشي قوارې سره په ځان فرض ګڼله، چې غسل وکړي. خپل د وړيو پوستين يې له خپلو اوږو نه ليرې واچوه او په داسې حال کې، چې خپله درنده او شرنګ او شرونګ لرونکې زولانه يې په ځان پسې خشوله، په بې پروايۍ سره د وره په لور روان شو. ساتونکې سرتيرې ته يې يو څه وويل او هغه سمدلاسه د ډنډ غاړې ته وروست. سدو کالي وايستل او په داسې حال کې چې د زولانې په څوکه يې يخ مات کړ، پکې ننوت. د مذهبي رسومونو له مخې يې درې ځله په اوبو کې غوټه کړه، کالي يې بيرته په ځان کړه او په داسې حال کې چې يخ يې په وينښتو، ږيرې او ځان باندې اوبه کيده، بيرته بندې خانې ته راغی. نور بنديان مجبور شول په بخارۍ کې ډير لرګي واچوي، چې تود اور د هغه په انتظار کې وي. سدو بې له دې، چې د منني يوه کلمه هم ادا کړي، د بخارۍ ترڅنګه کيناست او ځان يې تود او وچ کړ.

دلته د يادولو او اند کولو وړ ده، چې ملايانو او روحاني ښوونکيو ددغو ناايلو ا وقانون نه منونکيو خلکو په دماغونو کې څنګه سره متناقض تعصبونه ورننويستي دي. دی ويده کيږي، شهواني خوب وينې او خالي کيږي، چې په هغه سره هيڅ ګناه نه کوي، خو ملا صاحب بې د شرايطو له کتنې نه هغه واقعيت ګڼې او د غسل حکم ورته کوي او دغه حکم په دغسې عقيدې او اجبار سره اجرا کيږي، چې د سړو او کنګل پروا هيڅ نه کيږي. په عين حال کې هغه خلک کړوې، وژنې، کورونه ورانوي او د مريو په نامحدودې سوداګرۍ بوخت کيږي. دغه ټول جرمونه په تينګه منع شوي دي، نه يواځې د اسلام په رښتيني دين کې، بلکې په نورو دينونو کې هم. سدو او د هغه په شان نور چې په ټول هيواد کې په زرګونو ميندل کيږي، په دې عقيده شوي چې د بد پر ضد حکمونه عين هغه دي، چې د ښو لپاره دې لکه په اصطلاح له شيطان غولولو نه وروسته، چې تلپاتې جنت يې انعام وي. که دا د مذهبي مکتبونو او روحاني مشرانو ملايانو له خوا نه وي، نو دغه جاهل او بې لارې شوې د بل چا له خوا او په څه ډول په ناسمه لار باندې رهي کړل شوې دي؟.

په پای کې زما د معمولې پوښتنې په ځواب کې حاجب وويل چې "امير به په يوې اونۍ کې کابل ته ستون شي او تاسې به هندوستان ته وليږل شئ، خو باور وکړه چې تاسې به هلته هم بندې اوسئ. څه وخت چې باندني جيل وانان وويني، بيا به په ما شکر وکړئ."

ماته د انتظار هره ورځ د کال په شان وه، نوکرانو به هره ورځ مور ته له کور نه څيزونه راوړل، نن يې مور ته وويل چې سرتيرو بيبيانو ته خبر ورکړی چې "ځانونه اماده کړئ او څيزونه بار کړئ، ذاکر ته به لاړ شئ، چې هغه د هند په لور لومړی ګام دی." په دغه خبر سره خپګان او شورماشور جوړ شو، ما ويل چې "خپګان ولې؟" "عجبه پوښتنه! کورونه چور شوي دي او سردار او نور ټول په بندي خانه کې اچول شوي دي، تر هغو بده دا ده چې له خپل پلارني هيواد څخه شړل کيږي او د کاپرو له خوا بندي کيږي او ته بيا هم وايې چې ولې؟"

ما په ځواب کې وويل، چې "مور به بندي نه شو، حتی که بندي هم شو هغه به د هند په شان يو پراخ هيواد کې وي، چې د هغه ښارونه د کرکې وړ له دغې بندي خانې نه ښه دي. زه پوهيږم ځکه چې دا مې له لطيف او سوداګر نه دغسې اوريدلي دي."

"صاحبه! زه بايد درته ووايم چې کنيزې له خوښې نه په جامو کې نه ځاييږي." "هغوی ولې دومره خوښي دي؟" "وايي چې هندوستان د راج او ازاد ملک دی، همدا چې هلته ورسيدلو هغوی به د دوی ازادي اعلام کړي او دوی به ازادي شي."

مور يو ځل بيا په ظاهر کې له يوه تناقص سره مخ شو. د اسلام د رښتيني دين له مخې همدا چې يو څوك په دغه دين له زړه نه مشرف شو، مريی توب لغو کيږي. "لا اله الا الله محمد رسول الله" مور دغسې وينا وي هم مومو لکه "په اسلام کې مريي توب نه شته" او "د عدالت نوکر ښه چې ازاد اوسي." په اسلام کې برابری چې ټولو ته برابر حقونه منې، تينکه رينښه لري. که ددغې اساسي اسلامي برابري رعايت په عام ډول شوی وای، د قانون له مخې به خاوند او مريی، شتمن او غريب نه وای او نړۀ به جنت وای، خو له بده مرغه په دې لارې کې کوښښونه برياليي شوي نه دي.

په واقع کې په اسلام کې دغه حقوقي فريضې [په افغانستان کې] تر شلو کالونو لږ دوام کړی او نن ورځ مور ددغسې يوه حال شاهدان يو، چې ځواني ښځينه مريانې ددې لپاره چې ازادې وي، غواړي باندنې ملك ته په مهاجرت لاړې شي. دا چې مور د دوی ځيل کيده په نظر کې ولرو، د پوهاوي وړ ده. ه په خپل وار په زړه کې په يقين سره د دوی په خوښۀ کې ځان شريك ګڼم.

بل سهار د وخته حاجب له يوه افسر سره راغی، هغه د يوه شپانه په شان چې خپل پسونه مشتري ته سپاري پخوا له دې چې مور يوه سپاره افسر ته وسپاري، وشميرلو. مور مننه وکړه او له سدو او نورو بنديانو سره مو خدای په اماني وکړه. مور چې له دغه ځايه وتلو، د خاصو سورو **16** سواره

له مور سره يوځای شول. په ذاکر کي دري ورځي پاتي شو، ددي لپاره چي نور هم د تللو لپاره هلته تول شي. په پای کي مور وخوځيدلو، خو څه يوه صحنه! دښځويوه شپيته کسيزه ډله، چي په هغو کي پينځلس بيبياني او نوري مرياني او نوري وي، له مور سره يوځای شوي. زه وګومارل شوم، چي د بي بي جان او ببوجان په نومونو د خپلو ميرو مسوْليت ولرم. دا لومړی ځل و، چي له ماشومتيا نه وروسته زه خپل دغه نږدي خپلوان وينم)د ورونو کورنۀ، حاضري او غايبي(. زه دوه کلن وم، چي کابل ته ولاړم او دوی په کندهار کي پاتي شول. کلونه کلونه مي هيله کوله او خوب مي ليده، چي کندهار ته او خپلي کورنۀ ته بيرته وګرځم، خو ما هيڅ فکر نه کاوه چي هغه به په دغسي ناوړي حالت کي وي. دا يو غم لړلی او زړه ماتوونکی پيوستون و، په خاص ډول زمور ميندو ته ډيره ګرانه تماميده، چي له پينځلسو کلونو نه وروسته خپل ميړه د لور نسب يو سردار او د کورنۀ يو بچوړی او رسيدلی جوهر د بندي توب او درد په حال کي ويني. مور ژړل، يو بل مو په غيږ کي نيول، لاسونه مو سره ورکول او نرمي خوږي خبري مو سره کولي.

له دغو تودو احساساتو سره سره زر مي درك کړه، چي لويي کورنۀ په خاصه توګه هغوی، چي د سر سړی يي خو مايني لري، په خپلو کي خاص سياست او ديپلوماسي کوي. د بيلګي په ډول هره ماينه په مهارت او هوشيارۀ سره هڅه کوي، چي د ميړه په زړه کي ځای ونيسي. زمور په قضيه کي زه د پلار د منلي په توګه سمدلاسه د خاصي توجه مرکز شوم.)دغه حقيقت چي زه ناروغ او له خپلي سکه مور نه محروم شوی وم، هم رول لاره.(هر هغه څه چي زړه مي غوښتل، لرلی مي شوه. ميرو مي ددي لپاره چي په خپلو سياليو سره د پلار زړه خپل کړي، په تودوشي او مهرباني کولو کي تر يوي بلي نه زياتی کاوه. زمور په کاروان کي نوري کورنۀ هم وي لکه د سردار شير علي کورنۀ له پنځوسوښځواو بي شميرو ښځينه مريو او کنيزو او مريانو سره. هلته د تره زوی انور، د هغه کورنۀ او له ښځويا بي له ښځوسره ځيني خانان هم وو. اسلم چي د يوولسو کلونو او يو خپلوان و، يواځينی کس و چي زما نږدي ملګری شو. د سيمي جګ او خواخوږی خو د انتقال يوه د ډاډ وړ وسيله وه. يواځي د اسلم نيا او يوي بلي ميرمني چي له اتيا کلونو نه اوښتي وه، يو اوښ لاره. د تره زوی انور هم يو اوښ او هم يو اس لاره او ددي لپاره، چي پلار خوښ کړي، ماته به يي په هغو باندي د سپريدلو اجازه راکوله. هر سهار مور د سورو تر څارني لاندي خوځيدلو او دوی په تورو او نيزو سمبال وو. دا چي د هغوی وسلي د کار نه وي او اسونه يي هم پياوړي نه وو، د خالق ياغي طبيعت يي هڅاوه، هغه به

ويل چې "که د پلار ډار نه وای ما به دغه خرکاران لاندي کړی او له اسونو او وسلو سره به تښتېدلی وای."
اوس به د سفر موضوع پرېږدم او د کندهار له دوو نامتو ملايانو سره به د امير په چلند وغږېږم. سردار محمد ايوب دوی اړ کړی و، چې فتوا ورکړي چې له امير عبدالرحمن سره جنګېدل به داسي وي لکه د کاپرانو پر ضد جهاد وي. دغه قصه موږ په بندي خانه کي واورېدله.
د مبارکي خرقي په مخ کي د هغو وژنه د افغانستان په تاريخ کي يو بيساری عمل و. په دغه کار سره د هغه د پناه غوښتلو هغه رواج نقض کړ، چې خلکو په خرقه او نورو زيارتونو کي پناه موندله. د ګناه دغه بدعت په واقع کي د جزا په اړه د مذهبي او مدني قانونو د استعمال رسم له مينځه يووړ.
امير عبدالرحمن د جمعي له لمانځه نه وروسته په داسي حال کي چې د جومات نه دباندي ولاړ او توره يي په لاس کي وه، امر وکړ چې مولوی واسع چې يو تن من سړی و او نکريزي ږيره يي لرله، ورته راوړل شي(43). عبدالرحمن په عربي کي کلمه ورته په لوړ اواز وويله. "ملا! ښه غوږ ونيسه." بيا يي خپلو ملګرو او سرتيرو ته کړه، چې دوی هم کلمه ووايي. غبږ يي په کبندي او ډيوډۀ کي هيبتناك انعاکس وکړ. په داسي حال کي چې روحانيانو او ديني پوهانو ته يي کتل، امير وويل چې "ستا ديني حکم څه دی؟ موږ څوك يو؟" "تاسي ټول مسلمانان يئ، سوچه مسلمانان!" "ښه بيا نو ستا حکم د هغه چا په اړه څه دی، چې په هغو معتقدانو باندي د کفر حکم کوي، چې نه يوائي په خپله مسلمانان دي، بلکي تير شوي يي هم مسلمانان دي؟" دغه نامتو مولوی په ځواب کي وويل، چې "د الياس د تفسير له مخي هغه کس کاپر دی." هغه دا هم وويل، چې "ما دغسي فتوا ورکړي نه ده، چې په هغي کي مي د تا يا ستا د سرتيرو نوم اخيستی وي." "ټول هغه څه چې ما ويلي دي، دا دي چې له کفر سره مرسته کول، بيدديني ده. زه پوهيدم چې که مي دغومره نه وای ويلي، ايوب به زه په کړولو سره د هغه لاسليك کولو ته اړ کړی وای."
امير په غضب سره چيغي کړي، چې "ځنګه مي له کاپرو سره مرسته کړي وه؟ په يقين سره نه د کندهار سردار شير علي په شان او نه د کابل محمد ولي يا د پيښوري سردار په شان، چې د کاپرانو پر خوا له مسلمانانو سره وجنګيدل. زه راغلم، چې هيواد د بانددنيو له اشغال نه ازاد کړم. اوه، ته لعنتي! ته، نه زه کاپر يم." بيا يي خپله قفقازي توره له تيکي نه وايستله، يو کام دمخه شو او د ملا په شي اوږه يي په دغسي قوت سره ګوزار وکړ، چې هغه له کمره نه دوه ځايه شو. بيا يي امر وکړ، چې هغه بل مولوی عبدالرحيم ورته

راوړاندي کړي. په يوه وار سره يې د هغه سر له ضعيف بدن نه بيل کړ او د فوټبال د توپ په شان يې وړاندي وغورځاوه.

دغو وژنو او د پلاربندي توب د کندهار د وړو او زړو په زړونو کي ويره واچوله. د وروستهٔ پيښي اهميت ځکه غټ شو، چي پلار د کندهار په حاضرو سردارانو کي يو وتلی کس و. امير ته د هغه نږديوالی او د هغه احساسونو ته د هغه درناوی ټولو ته معلوم و. له امير سره کندهار ته د هغه ملګرتوب د هغو په زړونو کي هيلي غوړولي وي. په پای کي د هغه، هغه تينګ کوښښونو ته د هغو په دفاع کي، چي د خپل رضايت پرخلاف په جنګ کي ښکيل شوي وو، د قدر په سترګه کتل کيدل. نو امير عبدالرحمن دغي پايلي ته ورسيد، چي که اول يي د سردار غلام محمد طرزي چاره کړي نه وي، د هغه لپاره به د اصلاحاتو عملي کول ناشوني وي.

سرحد ته رسيدل

(د 1882 کال اول)

دغه سفر چې په عادي ډول څلور ورځې نيسي، موږ په لسو ورځو کې پای ته ورساوه، ځکه چې زموږ کاروان د خرو و. موږ په پای کې عبدالله کلا ته ورسيدلو، چې زموږ د هيواد اخره برخه ده، چې زموږ د ځپل کيدلو له املـه موږ ته له ليري نه د يوه هيبتناك اعراف يا د ګناه تويیدلو ځای په شان ښکاره شو. زموږ ساتونکي خوښ شول، چې دوی وکولی شول موږ مقصد ځې ته ورسوي، بې له دي چې څوك تښتيدلي وي، خو د دوی غرور او خوښي پوره بيځايه او بې دليله ښکاره شوه. ښځينه مرياني او مريان خوښ وو، چې خپله خپلواکي به ترلاسه کړي، په داسي حال کې چې خاوندان او بيبياني خپه وي، ځکه چې هغوی خپله شتمني او ځمکې له لاسه ورکوي. حقيقت دا دی، چې په دغه کاروان کې هيڅ يو)زما په کډون(د هيواد لپاره احساسونه، نه لرل. د برتانيي د نفوذ او قدرت په هسکيدو او په افغانستان کې د هغو په خوريدلو سره د هيوادپالني، ازادۍ او خپلواکۍ ايډيالونه د خلکو له ذهنونو نه ورو ورو وتلي وو. دا ډير وروسته و، چې هغه بيرته ژوندي شول. ما له ښځينه مريو سره خواخوږي کوله، خو تر هغه زيات ما غوښتل هغه هيواد ترك کړم، چې بې له کوم څرګند دليل نه يي څومره ډير دردولی وم.

زموږ کرنيل، چې خپل توند او غوڅ امرونه يې په زوره ورکول، اړ کړو چې سبا د وختـه تيار اوسو. له دغې ويري نه چې هسې نه په دغې بيطرفي سيمي کې له موږ نه څوك وتښتي، له برتانويانو نه يې وغوښتل، چې د انتقال لپاره راشي. د هغه د غوښتني پروا ونه شوه، ځکه چې د افغان په خاوره کې د برتانويانو ننوتل غير قانوني وو. موږ چې له بيطرفي سيمي نه سرحد ته واوښتو، دري ملکي سواره چې اوږده لنګوټي يې په سر او عادي خاکي دريشي يې په ځان وي، راښکاره شول. يو يې زموږ خوا ته راغی او وويل چې "زه ددغو برخو د محصول ټولوونکی يم."

کرنيل:" زه د هژده نهر کرنيل ياور يم، ما بنديان راوستي دي او رسيد غواړم."

محصول ټولوونکی:" ماته هدايت دی چې هغوی تسليم کړم او د چمن تر نظامي هډي پوري اوبه او خواړه ورته ورسوم."

کرنيل چې په ناوړو او طعنه يې کلمو سره غړمبيده، وويل چې "د ماليـاتو مامور صاحبه! ستا په خبرو زموږ سر نه خلاصيږي، زه به دغه بنديان يو په يو درتسليم کړم، ته يې

شمیره او رسید راکړه. خبره نوره خلاصه ده."

مامور: "زه او ته پسونه، نه اخلو او نه خرڅوو، چې زه یې یو یو وشمیرم، بندیان پرېږده او په خیر سره ستون شه."

هغه د یوې توتي کاغذ له پاسه زموږ د رسیدلو یو څو کرښې ولیکلې او لیک یې کرنیل ته ورکړ "صاحبه! دغه دی رسید."

کرنیل پوهیده، چې د دوو بې وسلو ماموړانو په وړاندې څه شی نه شي کولی، نو په دې ډول وغړمبیده"اوه! که د امیر عبدالرحمن له ډار نه، نه وای ستا د ژوندانه قمچینې به مې درکړې وای."

هغه په خپلو سورو باندې غبرګ کړ، چې بندیان وشمیرې، چې باورې شي چې څوك تښتیدلې نه دې بیا یې نو خپل سرې قطار ودرول او د ستنیدو امر یې ورکړ.

په دغه ډول زموږ د خپلو خلکو له خوا او زموږ له خپل هیواد څخه باندنیو ته او په باندنې ملك کې زموږ د انتقال ډرامه پای ته ورسیده.

پای

يادښتونه

د محمود طرزي ليکنه په فارسي ده، حميد طرزي هغه په انګريزي اړولي، چې ما په دغه ډول پښتو کړې ده. د حميد طرزي د يادښتونو په اخر کې د هغه نوم ليکم او خپل يادښتونه بې نومه پريږدم.
"محمد حسن کاکړ"

1. ددغې لومړنۍ فقرې اخرې جملې په يقين سره په خپله د محمود طرزي نه ده، ځکه چې هغه په کال **1933** زيږديز کې مړ شوی و.
2. د افغان_انګليس په لومړي جنګ کې د انګريز پوځ د کابل_جلال اباد په پخوانۍ لار کې د **1942** کال په ډير سخت ژمي کې د شاوخوا خلکو ياني د غلزيو له خوا د غازي محمد اکبر او محمد شاه بابکرخيل په سرواله له مينځه وړل شوي، يو شمير يې يرغمل شوي او يو ځي جراح ويليم برايډن په نيم ژواندي حالت کې جلال اباد ته ورسيد او هلته يې بل انګريز پوځ، چې د جنګ په سر کې ديره شوي وو، په موضوع خبر کړه.
3. امير هغه د "منلي پوه" په لقب ياد کړ او د کال **120000** روپۍ يي ورته معاش وټاکه.)حميد طرزي(
4. امير دوست محمد د پيښور د بيرته نيولو لپاره ډير کوښښونه وکړل، خو په خپلو کوښښونو کې پاتې راغی.

4)الف(: دغه پيښه چې د غلزي کلات په کج باز کې شوي ده، په کال **1863** کې نه، بلکې په کال **1865** کې شوي وه.

5. د امير شير علي په واکمنۍ کې په کابل، کوهدامن او نورو ځايونو کې الکولي څښني او واين)WINE(جوړيدل، خرڅيدل او څښل کيدل. د امير او نورو ډلو واين او نڅاکري لرلي. (حميد طرزي)
6. نظامي څانګه له يو شمير سردارانو او مشرانو نه جوړه وه، چې هغو ته مواجب ورکول کيدل او هغوی له پنځوسو نه تر سلو پورې سواره ساتل. هغه نوري دوه څانګي د پليو، سورو عسکرو او توپخاني وي او خاص کنډکونه د ژاندارم وو. (حميد طرزي)
7. روسان وروسته له هغه، چې د کريميا په جنګ کې په)**1854_1856**(کې د نورو اروپايي هيوادونو له لاسه مات شول او مديترانه يې په مخ کې د ازاد تګ راتګ خنډ وګرځول شو، منځنۍ اسيا ته په تينګه مخه وکړه. په کال

1868 کې يې بخارا لاندې کړه او د امو غاړې ته ورسېدل او په دغه ډول د افغانستان ګاونډي شول.

8. د محمود طرزي دغه وينا صحيح نه ده، د شاه شجاع دويمه واکمني، چې له نظره وغورځوو ځکه چې افغانانو هغه زر له افغانستان نه د انګريزي پوځ په ايستلو سره پای ته ورسوله. افغانستان تر **1880** پورې له باندني او دننني خپلواکۍ نه برخمن و. دغه حقيقت له هغو تړونونو نه هم څرګند دی، چې د امير دوست محمد او برتانوي هند حکومت ترمينځ په کال **1855** او **1857** کې وشول. طرزي هم په ضمني ډول د روسي جنرال ستالي توف په راتګ سره د امير شير علي په وخت کې د افغانستان په پوره خپلواکۍ اعتراف کوي. انګريزانو چې د **1878** کال په نومبر کې په افغانستان باندې په نظامي يرغل لاس پورې کړ، په اصل کې ددې لپاره و چې امير شير علي نه غوښتل خپله باندنۍ خپلواکي د هغو په غوښتنه محدوده کړي.

9. د امير شير علي په دويمې واکمنۍ کې په کال **1876** کې د هند برتانوي حکومت د قلات خان، چې د احمد شاه دراني له وخت راهيسې د افغانستان تابع و. د يوه توافق ليك له لارې تر خپل نفوذ لاندې ونيوه او له بولان او کوټې نه يې چې د افغانستان خاوره وه، د افغانستان د حکومت لاس لنډ کړ، خو خيبر د امير شير علي په واکمنۍ کې د افغانستان تر حاکميت لاندې او چترال ازاد و. خيبر وروسته د ګندمك په تړون سره د برتانوي هند حکومت لاس ته ورغی او دا کلونه وروسته په کال **1995** کې و، چې انګريزانو چترال لاندې کړ.

10. سردار محمد يعقوب له **1874** نه تر **1878** پورې د کابل په بالاحصار کې څلور کاله بندي و، نه شپږ کاله.

11. د کندمك په تړون سره افغانستان له کرمې نه، چې يوه برخه يې وه، تير شوی نه و. داسې هم له پشين او سوي يا سبي څخه تير شوی نه و. په دغه تړون سره ددغو سيمو اداره د انګريزانو لاس ته ورغله او هغوی منلې وه، چې د افغانستان د امير په نامه به دغه سيمې اداره کوي او اضافي عوايد به يې افغانستان ته ورکوي. دغه سيمې انګريزانو وروسته له عبدالرحمن سره د لومړيو مذاکرو په وخت کې تصرف کړې.

12. له لويي کوکناري سره د هغه منشي، طبيب او نظامي اتاشه او **25** سواره او **50** پلې عسکر د امير محمد يعقوب د هستوګنځي تر څنګه د امير محمد اعظم په حويلۍ کې د **1879** کال د جولای په **24**مه ميشته شوي وو.

13. د محمود طرزي ددغه پاڅون د لامل تشخيص سم نه دی، يا لږ تر لږه د هغه دغه تشخيص ساده دی. دا سمه ده،

چې د معاش موضوع د عسكرو لپاره سملاسي محرك شو، خو دا په اصل كې په ډگر كې د گندمك د تړون پلې كيدل، په حكومتي چارو كې د كوكناري لاس وهنه او له هغو سره د سردار محمد ايوب، ډيرو نظامي افسرانو او نورو مخالفت وو، چې د هغو افسران او د كابل خلك يې د پاځون لپاره وهڅول. دغه موضوع ما د هغه وخت د رسمي او نورو رپوټونو پر بنسټ چې په لندن كې مې د انډيا افس)اوس د برتانيي كتابتون(نه راټول كړي وو، په خپل يوه اثر "جنگ دوم افغان_انگليس" كې په قانع كوونكي ډول بيان او شرح كړي ده. دغه اثر، چې په اصل كې مې د پوهاندۀ رتبې لپاره ليكلى و، په كال **1989** كې په پيښور كې د افغانستان د ملي اسلامي محاذ له خوا خپور شوى دى.

14. د محمود طرزي دغه وينا هم سمه نه ده، چې امير محمد يعقوب د پاځون په وخت كې څه ونه كړل. هغه لومړى خپل د پوځ سپاه سالار داود شاه، بيا خپل خسر سردار يحيى، له خپل واړه زوى سردار موسى جان او بيا جنرال عبدالكريم د غلزيو او كوهستان له يو شمير مشرانو سره پاځون كوونكيو ته واستول، خو پاځون كوونكيو د هغو په خوله ونكړل. وروستيو لا هغوى وهڅول چې " خپل كار زر خلاص كړئ." پاځون كوونكيو ته لا د شپږو مياشتو معاش وركولو وعده هم وركړل شوه، خو هغوى سره له دي هم خپل پاځون ته دوام وركړ. په دغه ډول د معاش موضوع د پاځون اصلي انگيرنه، نه بلكې يوه پلمه وه. د تفصيل لپاره وكتل شي، زما كتاب "جنگ دوم افغان_انگليس" ياد شوى اثر، **59_60**مخونه.

15. د جنرال رابرتس په وينا **97** افغانان او د محقق فريدرك هري سن په وينا **122** كسه د كوكناري او د هغه د ملگرو په بدل كي غرغره شوي دي. پورتنى اثر، **82**.

16. د محمود طرزي د ليكني پرخلاف د امير خسر سردار يحيى، چې د پاچا محمد نادر نيكه و، د انگريزانو مخالف و. په هغه وخت كې په محمدزي سردارانو كې دوه ډلې هسكي شوي وي، يوه يې د سردار ولي محمد، د امير محمد يعقوب د تره په مشرۀ انگريزي پلوه او بله يې د سردار يحيى په مشرۀ د انگريزانو مخالفه وه. لومړنۀ ډلې ته خلكو "كوكناري زي" او بلې ته "يعقوب زي" ويلې. كاكړ، پورتنى اثر، **52**مخ.

17. د محمود طرزي دغه خبري سطحي دي. يعقوب خان د همدغه كال په پاى يانې دسمبر كې هند ته تبعيد شو او سردار محمد ايوب د بل كال په جون كې يانې شپږ مياشتې وروسته له هغه نه، له خپل پوځ سره له هرات نه د كندهار په لور روان شو او د جولاى په مياشت كې يې د

میوند په دښته کي انګریزي پوځ ته ماتي ورکړه.

18. دا پخوا له هغه و، چي هغه به د انګليس د استخبارتو له خوا کنترول شوی وي.

19. محمد جان وردك دمخه د عسكرو له خوا غېږ مشر يا جنرال غوره شوی و. په دي ډول محمد جان وردك د افغانستان لومړنی غوره شوی جنرال دی. ده له افغانستان نه د انګریزي پوځ تر وتلو پوري د پښتنو او تاجکو د يو موټي کولو لپاره د غزا په نامه بيخي ډير کوښښونه وکړل، چي د هغو له امله خلكو ورته د يوه پير په شان درناوی کاوه.

20. جنرال رابرتس په اوله درجه "کوکناري زي" او نور انګريزي پلوه سرداران په واك کړل، له "يعقوب زي" سردارانو نه يي لږ هغه هم په اطراف کي په مقامونو وګومارل.

21. د ميوند په جګړه کي د ملك لين په نامه يو انګليس بندي له افغانانو سره و، چي هغه هم وروسته ووژل شو، نور يي شايد په هماغه اول سر کي وژل شوي وي.

22. له انګريزانو سره د جنګ افغان اتلان د فارسي او پښتو په ولسي شعرونو کي هم ستايل شوي دي:

محمد جان خان مرد ميدان است
ايوب خان شير غران است
مير بچه خان رس رسان است
آزادي فخر افغان است
راپت کل لات کلان است
بيا بيا در انګور بخو

)غبار، مير غلام محمد، افغانستان در مسير تاريخ، موسسه چاپ کتب، کابل **1967**، **624**(.

يعقوب خان يي ونيوه زما وروره
نور يي زر کوز که له لاهوره
اوس د خاوند کارونه ګوره
شاباش په محمد جان ښه پور يي وګاته عالمه
پوځونه يي کړل جمعه

محمد جان وکړل ته توره
ده په هرځای کي مشهوره
که خپل خاوند ته شي مشهوره
راويي شکه پرنګي کړو له خيبره يي بهار
خاوند که تار په تار

محمد جان خان وکړ مطلب
راضي په ده باندي و رب
دی په هرځای کي يي دبدب
خپه پري پرنګيان شول ستركي يي ډکي دي له نمه
پوځونه يي کړل جمعه

پرنګيان راغله په ماتي
کولي به دوی زياتي
کابل ښه له دوی پاتي
شاباش په محمد جان ښه مدام به و خوشرنك
اختيار كوي د جنګ

)باغ و بهار، د پښتو چاربيتي، تاليف قاضي عبدالحليم اثر افغاني سالارزی، خپرونه د پښتو اکاډمي، پيښور يونيورستي، **2006**، **156**. په دغه اثر کي د پيښور د شاوخوا شاعرانو چاربيتي راټولي شوي دي. له محترم ډاکتر فضل رحيم مروت نه مننه کوم، چي د هغه يوه نسخه يي ماته ښلی ده.(

23. لکه چي په دويم لمبر يادښت کي راغلي، د انګريزانو دغه پوځ د کابل او ګندمك ترمينځ له مينځه يوړل شول. دغه پوځ له **4500** منظم انګريزي سرتيرو او **12000** هندي خدمتكارو نه جوړ و. دري سوه تنه يي يرغمل ونيول شول او يو څه نامعلوم شمير يي په كليو او باندو کي خواره شول او يواځي يو تن جراح ويليم برايډن ځان په نيم ژواندي حال کي جلال اباد ته ورساوه او هلته يي انګريز پوځ له دغه مصيبت نه خبر کړ.

24. د محمود طرزي د ليکني پرخلاف سردار محمد ايوب د ميوند له بريالي جنګ نه وروسته د کندهار له پوځي قوماندان جنرال پرم اوزر سره د بي بي هوا له لاري، چي د سردار رحيم دل کونده وه او دغه انګريزي جنرال يي خپل "زوی" بللی و، د خبرو ور پرانيست او هغه ته يي مهلت ورکړ، خو مهلت لا پای ته رسيدلی نه و، چي جنرال رابرتس له لسو زرو غوره شوي پوځ سره له کابل نه کندهار ته ورسيد او د سردار محمد ايوب پوځ ته يي ماتي ورکړه او هغه بيرته هرات ته په شا شو.

25. انګريزانو يا په دقيق ډول د هند برتانوي حكومت، د سردار عبدالرحمن په اړه د روسيي حكومت ته په دي اړه، چي افغانستان ته د هغه راتګ اسان کړي، ليك استولی نه دی، خو څه وخت چي امير محمد يعقوب له خپلو ځينو لوړ رتبه مامورانو سره هند ته واستول شو، سردار عبدالرحمن په خپل نوبت او د روسانو په هڅوني سره د کولاب له لاري د **1880** کال په جنوري کي بدخشان ته راغی او چي خان آباد ته ورسيد او انګريزان يي په راتك خبر شول، په کابل کي د انګليس سياسي استازي "ليپل کريفن" د خپل حكومت په امر دري افغانان ورواستول او د امير کيدو لپاره يي ورسره خبري پيل کړي.

26. سردار عبدالرحمن د جولای په **20**مه د افغان مشرانو له خوا په چاريكارو کي نه، په بدخشان کي د امير په توګه غوره شو. تر هغه دمخه د سردار او انګريزانو ترمينځ د هغه د امير كيدو په اړه سره موافقه شوي وه.

27. د محمود طرزي دغه وينا هم سمه نه ده، امير عبدالرحمن په خبرو كې له انګريزانو نه په ټينګه وغوښتل، چې دى بايد د امير دوست محمد د وخت افغانستان امير وي، خو انګريزانو ورسره ونه منله. انګريزانو له امير سره حتى هغه افغانستان هم ونه مانه، چې د ګندمك په تړون سره يې منلى و. امير عبدالرحمن له انګريزانو سره له كندهار او هرات نه پرته يوازې د "شمالي افغانستان" په نامه امارت منلى و. وروسته دا د ميوند د جګړې زور او د انګريزي پوځ ماتې وه، چې انګريزانو كندهار چې د والي سردار شير علي په كورنۍ كې يې "خپلواك" اعلان كړى و، امير عبدالرحمن ته د 1881 كال په اپريل كې تسليم كړ. امير د همدغه كال په سپتمبر كې فاتح سردار محمد ايوب چې كندهار يې بيا نيولى و، په كندهار كې مات كړ او هرات يې هم له ملك سره يوځاى كړ او ټول افغانستان يې سره يو موټى كړ او يو ټينك مركزي حكومت يې پكې په پښو ودراوه.
28. دلته د محمود طرزي "د معمول په شان" افاده بيځايه ده. لكه چې دمخه ويل شوي، افغانستان د امير دوست محمد او د هغه د زامنو په واكمنۍ كې خپلواك و او يوازې د امير عبدالرحمن په وخت كې يې باندني روابط د انګريزانو له لارې ترسره كيدل.
29. د اد انګريزانو په مقابل كې د اپريديو پاڅون ته اشاره ده. پاچا محمد نادر له دينه ډېره وكړه، چې د هغو ملاتړ وكړي او په كابل كې يې د هغو جرګه د ميلمنو په شان د يو څه وخت لپاره وساتله.
30. سرنيوال چمبرلين هغه څوك دى، چې تر جنګ نه دمخه بايد كابل ته تللى واى. (حميد طرزي)
31. واقعيت دا دى، چې د ذمې په دوه ورځنۍ غونډه كې)**31**جولاى_اكست**1**، **1880**(د امير عبدالرحمن او د برتانوي سياسي استازي ليپل كريفن ترمينځ كوم تړون شوى نه دى. په دغه وخت كې د هند برتانوي حكومت شك لاره، چې امير به د سردار محمد ايوب په مقابل كې بريالى شي. سردار محمد ايوب وروسته له هغه، چې د جولاى په **27**مه يې د ميوند جګړه كټلې وه، په كندهار ښار كې يې د انګريز پوځ محاصره كړى و. په دې ډول كندهار او هرات د هغه په كنترول كې و. امير عبدالرحمن سره له دې، چې له انګريزانو سره يې د تړون كولو لپاره ټينګار وكړ، ليپل كريفن د تړون لپاره حاضر نه و. د تړون پرځاى يې هغه هم په پټه امير ته يو ليك وركړ، چې په هغه كې انګريزانو دغومره منلي و، چې كه په افغانستان باندي له پارول كيدو نه پرته يرغل وشي، له امير سره به د يرغل په شا كولو كې مرسته وكړي، خو چې امير د خپلو باندنيو اړيكو

اجرا هغوی ته پرېږدي. ددغو دوو ورځو د خبرو ټول متن او جريان په لسو مخونو کې د ليکونکي په دغه اثر کې نيول شوی دی: کاکړ، افغانستان، د داخلي سياسي انکشافونو مطالعه، **1880_1896** لاهور، **1971**، **261_280**. د طرزي د ياد شوي ترون له مادو نه يواځې پينځمه يې په ذمه کې د دواړو خواوو له خوا منل شوي وه. دا سمه ده، چې د دريمې مادې له مخې د افغانستان باندنۍ اړيکې امير ته په سپارل شوي ليک کې د برتانوي هند حکومت ته منحصر شوي وو، خو نه په هغه ډول چې د امير دوست محمد په وخت کې و. له دغه ليک او وروسته د ډيورنډ له توافق ليک نه پرته د امير عبدالرحمن او برتانوي هند حکومت ترمينځ د هغو د اړيکيو په اړه نه کومه بله موافقه او نه کوم بل ترون لاسليک شوی دی. ددغه ليک ټول متن د ليکونکي په يوه بل اثر کې، چې تازه چاپ شوی لوستل کيدلی شي: کاکړ، د افغانستان سياسي او ديپلوماتيك تاريخ **1863_1901**، د برل خپرونه، هاليند، لندن، **2006**، **167_168**.

32. لکه چې دمخه ويل شوي، افغانستان له اول افغان_انګليس جنګ نه تر دويم افغان_انګليس جنګ پوري خپلواک هيواد و. امير شير علي خپله واکمني په اصل کې له دي امله بايلله، چې د انګريزانو د غوښتني پرخلاف حاضر نه شو، چې افغانستان له باندني خپلواکۍ نه محروم وي.

33. دا يو ډير زيږ او په واقع کې يو ناسم حکم دی.

34. "تاج التواريخ" په اصل کې د منشي سلطان محمد په قلم د امير عبدالرحمن ژوند (The life of Adbur Rahman(د انګريزي متن ترجمه ده. دا امير عبدالرحمن و، نه امير حبيب الله، چې سلطان محمد يې چې د هغه منشي و، په کال **1894** کې د هغه د ليکلو لپاره وګوماره. ددغه کتاب بله مهمه ځانګړتيا دا ده، چې د هغه وروستۍ برخه يا دويم توګ په لندن کې جعل شوی دی. ددغه ټول کتاب په اړه ما په خپل يوه بل اثر کې په تفصيل او مستند ډول بحث کړی دی: کاکړ، په افغانستان کې حکومت او ټولنه، د امير عبدالرحمن واکمني، په استين کې د تکساس پوهنتون خپرونه، **1979**. استين، لندن، **246_249**.

35. په دغه وخت کې انګريزانو فيصله کړي نه وه، چې کندهار به امير عبدالرحمن ته سپاري. کندهار دوی له اوږده بحث نه وروسته د **1881** کال په اپريل کې امير ته وسپاره.

36. امير عبدالرحمن په خان اباد کې د پوځ خاوند شوی و، په دغه ډول چې د مزار هغه پوځ، چې قطغن ته استول شوی و، هغه ته تسليم شو. د امير د بريالي توب غټ راز

دا و، چې دی د پوځ د تنظيمولو متخصص و او د خپلې واکمنۀ تر پايه پورې يې نږدې يو لك منظم پوځ تنظيم او په ډول ډول عصري وسلو سمبال کړی و.

37. محمد جان وردك، چې د انګريزانو په مقابل کې يې د ملي مقاومت په دوره کې بيساري فعاليتونه وکړل او د هغو له امله عامه خلکو د پير په شان د هغه لاسونه ښکلول د **1881** کال په پای کې په کوتل ابدو کې د عبدالغفور اخوندزاده او نورو په ګډون د امير په حکم ووژل شو.

37)الف(: د طرزي دغه وينا هم سمه نه ده. د امير دغه ماينه د روسي ترکستان د کوم مشر لور نه وه، هغه په اصل کې د بدخشان او د امير د هغې ښځې وينځه وه، چې د بدخشان د يوه نامتو مير، مير جهاندار شاه لور وه. ددغې ميرمنې له مرګ نه وروسته امير د هغې وينځه، چې ګلريز نوميده، په نکاح کړه. امير حبيب الله او سردار نصرالله ددغې بدخشانۀ ميرمنې زامن وو.

38. څرخ د قوم نوم نه دی، په لوګر کې د يوې سيمې نوم دی. دغه غلام حيدر په قوم يوسف زی و.

39. هرات د کندهار له سقوط نه لس ورځې وروسته د اکتوبر په دويمه نيول شوی و.

40. دغه تاکونکې پېښه د **1881** کال د سپتمبر په **22**مه وشوه، چې ما په خپلو دوو اثرونو کې بيان کړې ده. د سردار محمد ايوب پوځ اوولس زره او د امير دا څوارلس زره و. د سردار پوځ د امير په پوځ يرغل وکړ او لومړی بری يې هم ترلاسه کړ. مخکې هم ويل کيده، چې د سردار پوځ به بريالی وي، خو په عين جنګ کې وضع اپوته شوه. د نښتې په تودوښې کې د سردار د شاليکو سرتيرو د خپلو مخکې ليکو پر سرتيرو ناڅاپه ډزې وکړې، چې د هغو له امله ټول پوځ په شا او تيت شو او د امير پوځ په دې ډول بريالی شو. دغه بري امير په دې بريالی کړ، چې له ميمنې نه پرته ټول افغانستان سره يو موټی کړي. په کال **1884** کې يې ميمنه هم وکتله. سردار محمد ايوب غازي اول مشهد ته او بيا په **1887** کې له خپلو اتو سوو پلويانو سره د فارس او هند حکومت په موافقه د عراق او کراچۀ په لار لاهور ته لاړ او هلته هستوګن شو او په کال **1914** کې د زړه په يرغل مړ شو.

41. لوی طرزي په ښه ليکلو کې جوړه نه لرله. (حميد طرزي)

42. سدو، چې په اصل کې کروخيل غلزی و، په رښتيا يو ويروونکی ياغي او داړه مار و. دی به يا له بندي خاني نه

خوشـــي شـــوی يـــا تبنـــتيدلی وي، چـــي څـــو کالـــه وروســـته لـــه ســـردار نـــور محمـــد او نـــورو ســـره د اميـــر پـــه مخالفـــت لـــه شـــنوارو ســـره ملګـــری شـــو. ســـردار نـــور محمـــد د ســـردار ولـــي محمـــد زوی و، چـــي د انګريزانـــو لـــه خـــوا د کابـــل والـــي ټاکـــل شوی و او خلکو "لاټي سردار" باله.

43. اميـــر عبـــدالرحمن د ســـردار محمـــد ايـــوب لـــه مـــاتېدلو نـــه وروســـته د کنـــدهار لـــه خرقـــي نـــه پـــه خپـــل امـــر يـــواځي يـــو مولـــوي وايســـت، چـــي هلتـــه يـــي د رواج لـــه مخـــي پنـــاه وړي وه. دغـــه مولـــوي عبـــدالرحيم)کـــاکړ(نوميـــده، چـــي د تـــاريخپوه عبـــدالحی حبيبـــي پـــلار و. ســـلطان محمـــد، د عبـــدالرحمن ژونـــد، لـــــــومړی تـــــــوك، **216**. کـــــــاکړ، د افغانســـــــتان سياســـــــي او ديپلوماتيکي تاريخ، **61**.

✵ ✵ ✵